

III (1981)
8-9, 10

D 4610/2000

SLOVENI
GRADEC,
15. MAJ
1981
LETO III

odsevanja

odsevanja časopis za leposlovje in kulturna vprašanja — številka 8/9

40 LET OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA

Vsako leto, vsako pomlad praznujemo Slovenci svoj največji državni in narodni praznik.

Letos mineva 40 let, odkar je bila ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda. 27. april je simbol našega trpljenja in kljubovanja, naše partizanske zmage, svobode in ponosa, bratstva in neločljive povezanosti z narodi in narodnostmi, s katerimi smo skupaj ustvarili socialistično samoupravno in neuvrščeno Jugoslavijo.

Osvobodilna fronta in njena vsebina je naš največji ponos in najdražje izročilo, iz katerega sedanjí in prihodnji rodovi črpajo vero in moč, sposobnost in ustvarjalnost svojega naroda.

OF je nastala v usodnem trenutku. Nastala je v času, ko sta fašizem in nacizem pregazila večji del Evrope, ko je njihov hudournik puščal za seboj pustošenje in ponižanje, raznarodovanje in smrt. Tudi našim tlom in našemu človeku ni prizanesel.

In 27. april 1941. leta je bil trenutek velikega začetka, dokaz neizmerne moralne moči, vere v pravičnost in v zmago vsega naprednega človeštva.

V Ljubljani, pod Rožnikom, v Vidmarjevi hiši se je 26. aprila 1941 zbralo osem mož, ki so zastopali KPS, kršč. socialiste, demokratično krilo Sokola in slovensko napredno kulturo.

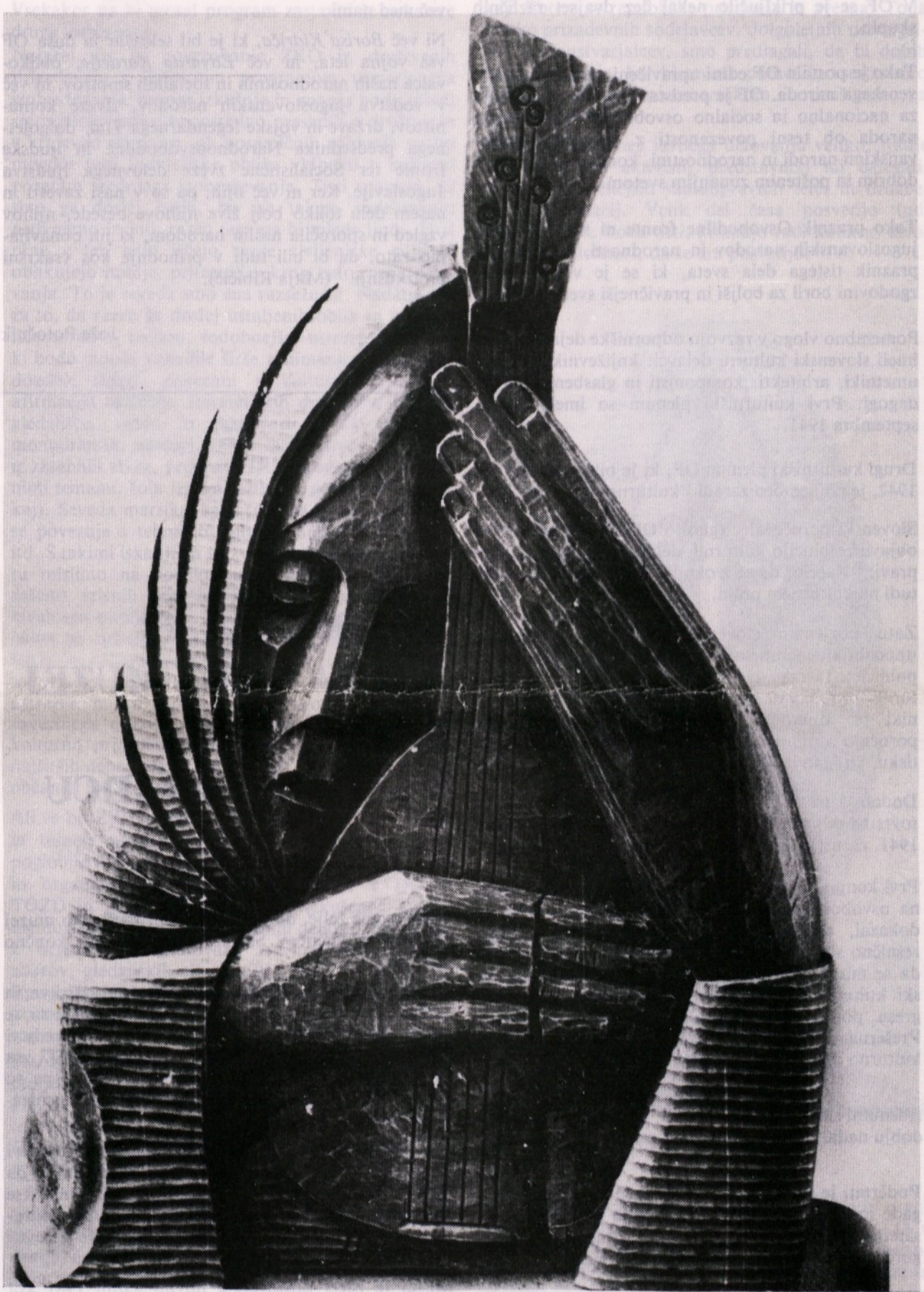
Med ustanovnimi skupinami OF moramo posebej omeniti *Komunistično partijo Slovenije*, ki so dali pobudo za sestanek. Njeni člani so spadali med ljudi, ki so bili v revolucionarni teoriji najbolj poučeni. Zato je bilo povsem naravno, da je KP odločilno vplivala na razvoj dogodkov, ki so se odvijali po ustanovitvi OF. Partija je bila prva, ki se je od vsega začetka najodločneje borila proti fašistični nevarnosti, pa naj se je ta pojavila doma ali drugod.

KPS so zastopali *Boris Kidrič*, ki je bil "duša vsega", *Boris Zihrel* in *dr. Aleš Bebler*.

Skupino krščanskih socialistov je zastopal *Tone Fajfar*, ki ga je navdušil Kidričev optimizem. "S svojim optimizmom nas je razrešil vseh pomislekov. Vstop v protiimperialistično fronto je bila edina rešitev za nas. Prepričani smo bili, da se naša situacija reši samo s socialno revolucijo".

Sokolsko organizacijo je zastopal *Josip Rus*. Demokratični Sokoli so že od leta 1936 do 1941 vodili odpor proti fašističnemu režimu.

Četrto skupino so zastopali *slovenski napredni kulturni delavci*, ki so nadaljevali velike napredne tradicije Prešerna, Levstika in Cankarja.

Janko Dolenc: Žena z mandolino, 1978, hruškov les, 103 x 70 cm

VSEBINA :

1/2	Jože Potočnik: 40 let OF	14	Aleš Erjavec: Neliterarne oblike v literaturi
3	Tone Turičnik: 5. zbor delegatov konf. ZKO	17	Drago Druškovič: Zala
5	Bernekarjevi nagrajenci za leto 1981	23	Knjižnica: Knjižne novosti 1981
6	24. zvezni festival AFJ v Slovenj Gradcu	25	Marija Vončina: Analiza stanja javnega knjižničarstva
9	Ob 60-letnici Draga Druškoviča	27	Anica Meh: Folklor Mislinjske doline
10	Marjan Lenasi: Antifašistično gibanje... 1941—1945	32	Milena Zlatar: Janko Dolenc

(Nadaljevanje na strani 2)

Ti predstavniki so se zbirali v predaprilski Jugoslaviji, predvsem okrog Književnosti in Sodobnosti, kjer so vodilni slovenski komunisti Kardelj, Kidrič, Zihl in drugi objavljali svoja najvažnejša dela. Od kulturnih delavcev so se sestanka, 26. aprila, v Vidmarjevi hiši udeležili *Josip Vidmar, dr. Ferdo Kozak in dr. Franc Šturm*. Dr. Ferdo Kozak je načel "vprašanje kulture med vojno in sprejet je bil sklep o popolnem kulturnem molku".

Razen teh skupin se je OF pridružilo še nekaj drugih kulturnih, športnih, ženskih in poklicnih organizacij. V OF se je priključilo nekaj čez dvajset različnih skupin.

Tako je postala OF edini upravičeni predstavnik slovenskega naroda. OF je predstavljala hrbtnico boja za nacionalno in socialno osvoboditev slovenskega naroda ob tesni povezanosti z drugimi jugoslovanskimi narodi in narodnostmi, končno tudi z vsem dobrim in poštenim zunanjim svetom.

Tako praznik Osvobodilne fronte ni samo praznik jugoslovanskih narodov in narodnosti, temveč tudi praznik tistega dela sveta, ki se je v vsej svoji zgodovini boril za boljši in pravičnejši svet.

Pomembno vlogo v razvoju odporiške dejavnosti so imeli slovenski kulturni delavci: književniki, likovni umetniki, arhitekti, komponisti in glasbeniki in pedagogi. Prvi kulturniški plenum so imeli že 11. septembra 1941.

Drugi kulturniški plenum OF, ki je bil v začetku leta 1942, je pomemben zaradi "kulturnega molka".

Slovenski poročevalec (glasilo OF) je 6. aprila 1942 objavil resolucijo kulturnih delavcev, ki med drugim pravi: "Načelo, da se z okupatorji ne sodeluje, velja tudi na kulturnem polju.

Zato pozivamo slovenske pesnike in pisatelje, upodabljajoče umetnike in glasbenike, časnikarje, publiciste in znanstvenike, naj ne sodelujejo pri kulturnih prireditvah okupatorjev, naj ne bodo sodelovali pri njihovih časopisih in revijah, naj ne poročajo o njihovih prireditvah, tudi ne o njihovem tisku, knjigah itd."

Dodati je treba, da so se prvi pozivi in odločitve za tovrsten odpor proti okupatorju javljali že spomladi 1941, na ustanovnem sestanku OF.

Prvi kongres slovenskih kulturnih delavcev, ki je bil na osvobojenem ozemlju, v Semiču, jan. 1944. je dokazal, da je narodnoosvobodilni boj vključil resnično slovensko kulturo že na samem začetku in da se mu je pridružilo vse, kar zasluži ime slovenski kulturni delavec. Boris Kidrič je na tem kongresu poudaril, da je KPS na osnovi dediščine Prešerna, Levstika in Cankarja opravila pomembno kulturno delo.

(Plenumi slov. kul. delavcev OF tudi v povojnem obdobju nadaljujejo s svojim delom).

Podčrtati je treba, da so nosile naše partizanske brigade ime tudi po velikih slovenskih pesnikih in pisateljih (Cankarjeva, Prešernova, Gradnikova, Gregorčičeva, Kosovelova, Levstikova brigada).

Slovenski kulturni delavci so se v usodnih trenutkih nacionalne zgodovine zavedali Cankarjevega spoznanja, da je "boj za osvoboditev ljudstva kulturen boj" in da je tisti, "kdor ta boj obrekuje, kdor mu postavlja nečiste cilje, sovražnik ljudstva in sovražnik kulture."

V štirih vojnih letih od 1941 do 1945 smo potrebovali Osvobodilno fronto. Ljudsko fronto smo potrebovali v letih obnove porušene domovine, udarnišva in mladinskih brigad, nacionalizacije in agrarne reforme, v času težke petletke in odločnega boja proti stalinističnemu pritisku, v katerem smo si izbojevali pravico lastne izvirne poti v socializem in ko smo ustvarjali prve delavske svete.

Socialistično zvezo delovnih ljudi potrebujemo tudi danes v graditvi socialističnega samoupravljanja in samoupravne demokracije.

Socialistična zveza je nadaljevala aktivnosti naše narodnoosvobodilne fronte, ki je nastala v narodnoosvobodilni vojni in revoluciji kot fronta enotnosti vseh tistih sil, ki so se na čelu s Komunistično partijo Jugoslavije bojevale za osvoboditev naše dežele, za demokratično oblast ljudstva in za razredne, socialne, politične in druge interese delavskega razreda in delovnih množic. To tradicijo mora soc. zveza ohraniti in jo prilagoditi pogojem razvite družbe soc. samoupravljanja in samoupravne demokracije." (E. Kardelj).

"Mnogih ustanoviteljev OF slovenskega naroda ni več med nami.

Ni več *Borisa Kidriča*, ki je bil sekretar in duša OF vsa vojna leta, ni več *Edvarda Kardelja*, oblikovalca naših narodnostnih in socialnih smotrov, ni več v vodstvu jugoslovanskih narodov, *Zveze komunistov, države in vojske legendarnega Tita*, dolgoletnega predsednika Narodnoosvobodilne in ljudske fronte ter Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. Ker ni več njih, pa so v naši zavesti in našem delu toliko bolj žive njihove besede, njihov vzgled in sporočila našim narodom, ki jih obnavljamo zato, da bi bili tudi v prihodnje kos vsakršni preizkušnji." (Mitja Ribičič).

Jože Potočnik

KOROŠKI POKRAJINSKI MUZEJ REVOLUCIJE V SLOVENJ GRADCU

Načrtovane želje, da preuredimo in razširimo muzej ljudske revolucije v Slovenj Gradcu, smo končno uresničili.

V zadnjih letih se je pokazala nujnost razširitve in preureditve dosedanjega muzeja. Prve pobude so se začele uresničevati v začetku leta 1977. S sredstvi Kulturne skupnosti Slovenije so se oktobra 1977 vsa potrebna dela začela, nadaljna sredstva zanje pa so zagotovile kulturne skupnosti in delovne organizacije koroških občin.

Svet muzeja je ugotovil nujno potrebo po preureditvi muzeja in povečanju razstavnih prostorov tako, da bo moč razširiti delovno območje na ozemlje vse Koroške. Tako je muzej dobil nov status pokrajinskega muzeja, s tem pa sprejel tudi nove delovne naloge.

Muzej je začel poslovati z novim letom 1981 kot samostojna delovna organizacija — Koroški pokrajinski muzej revolucije v Slovenj Gradcu.

Otvoritev Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije v Slovenj Gradcu je bila 25. aprila 1981, v prostorih Umetnostnega paviljona z bogatim in kvalitetnim kulturnim sporedom, osrednji govor pa je imel tov. Pavle Žaucer-Matjaž.

SLOVENSKI VESTNIK, 1/5—1980, št. 18, str. 3

Predsednik odbora Koroških partizanov v Ljubljani tovariš Pavle Žaucer-Matjaž, je v svojem slavnostnem govoru uvodoma izrazil svoje zadovoljstvo, da ob praznovanju 40. obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda in ob 30. obletnici ustanovitve muzeja v Slovenj Gradcu lahko odpravljajo novo postavljeno razstavo Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije. Ob tem se je spomnil obletnice smrti velikega voditelja v vojni in miru, predsednika tovariša Tita. Tovariš Matjaž se je spomnil tudi prve obletnice smrti koroškega prvoborca Karla Prušnika-Gašperja,

čigar delo je vidno vtakano tudi v bogato vsebino in pričevalnost razstave muzeja v Slovenj Gradcu. Povedal je, da je Gašper od prvih dni spremljal rast in razvoj te ustanove z veliko pozornostjo in tenkim poslušom za vrednotenje njenega dela. Zatem pa je tov. Matjaž med drugim dejal:

Ko je bila na 10. obletnici obstoja muzeja leta 1961 odprta nova, strokovno preurejena stalna razstava, ki je bila na ogled obiskovalcem vse do oktobra 1977. leta, smo koroški partizani z zadovoljstvom ugotavljali in ocenjevali pomen in vrednost te pridobitve za razvijanje in negovanje tradicije koroškega partizanstva. Novembra 1963. leta je bil na pobudo takratnega ravnatelja muzeja tov. Bogdana Žolnirja sklican širši posvet zgodovinarjev in koroških partizanov z namenom, da se dogovorimo o izpolnitvi, razširitvi in usmeritvi muzejskega dela v Slovenj Gradcu. Tega sestanka sta se v imenu Zveze koroških partizanov iz Celovca udeležila predsednik Karel Prušnik-Gašper in Joško Hribernik. Sklepi tega sestanka so bili osnova za delo v zadnjih dveh desetletjih v tej naši ustanovi, sad tega dela pa je današnji obseg dejavnosti in nova postavitev razstave Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije v Slovenj Gradcu.

V teh letih je bilo zbranega veliko arhivskega gradiva, partizanskega tiska, različnih muzealij in muzejskih eksponatov. Razpadu, uničenju in pozabi je bilo iztrgano, arhivirano, ohranjeno in restavrirano mnogo dragocenega gradiva naše zgodovinske in kulturne dediščine. Zapisanih je bilo nebroj pričevanj partizanskih borcev in aktivistov. S stalno razstavo, s številnimi občasnimi razstavami in z zanimivimi predavanji o NOB je muzej v Slovenj Gradcu opravil pomembno poslanstvo popularizacije NOB in ljudske revolucije ter je prispeval velik delež k patriotski vzgoji in kulturni zavesti mladih ljudi na obeh straneh meje.

Izjemno veliko število obiskovalcev muzeja, okrog četrtr milijona, ne le iz koroške regije, tudi iz daljnjih krajev naše domovine in iz zamejske Koroške, prepričljivo kaže na veliko zanimanje ljudi za našo nedavno zgodovino in za dogajanja v tej herojski dobi našega naroda. Opozarja nas na odmevnost muzejske dejavnosti in opravičuje skrb za obstoj, za potrebo take ustanove.

V svetu, pa tudi pri nas, v zadnjih letih ugotavljamo, da raste med ljudmi zanimanje za zgodovino, za razstave, za vsakovrstno muzejsko dejavnost. Slike, dokumenti, muzealije, s kratkimi legendami postajajo pričevalec in uspešen način posredovanja zgodovinskih dogodkov in človekovih stvaritev. Nekdaj je bila šola skoraj izključen posrednik in oblikovalec človekovega znanja in vrednosti, danes pa se vse bolj uveljavljajo tudi druga sredstva vzgoje in izobrazbe: televizija, radio, muzeji, razstave in druge oblike se vse bolj enakopravno uveljavljajo v tem poslanstvu. V zvezi s prizadevanji, da naj vzgoja, izobraževanje in kultura postanejo splošne in vsem dostopne dobrine, se pri nas bistveno spreminja tudi pojmovanje družbene vloge muzejev in muzejske dejavnosti, še prav posebno muzejev NOB in delavskega gibanja.

Nova ureditev muzeja in postavitev razširjene zamisli muzejske dejavnosti v Slovenj Gradcu je bila zelo zahtevna naloga. Zagotoviti je bilo treba nove muzejske prostore. Prej je imel muzej je 160 m², sedaj pa skoraj 400 m² razstavnih površin, 44 m² je namenjenih za delovne prostore ter 17 m² za arhiv in dokumentacijo. Razpored in število prostorov je dosti primernejše. Vse te prostore je bilo treba sodobno opremiti.

Pripraviti je bilo treba scenarije za razstave in pridobiti nove eksponate.

Uresničiti je bilo treba osnovno zamisel, da je potreben prikaz razvoja vsega koroškega partizanstva. Vodilo tega opredeljevanja je bila Speranseva misel, ko je že leta 1939 zapisal: "Vsak del slovenskega naroda ima dolžnost, da se samostojno bori za svojo lastno svobodo na svoji lastni zemlji, pri čemer pa ima pravico zahtevati pomoč od vsega slovenskega naroda."

Koroško partizanstvo je bilo od vsega začetka organska sestavina in del narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda in tako tudi bistvena prvina oboroženega partizanskega boja jugoslovanskih narodov in narodnosti. Navdihovali in vodili sta ga OF in KP Slovenije. Koroški partizani smo se od vsega začetka zavedali in smo bili ponosni, da smo vojska, ki jo je vodil naš legendarni vrhovni komandant tovariš Tito. Na tleh nemškega rajha smo se borili proti nemškim okupatorjem kot del zavezniških vojsk. Pomagali smo razvijati protifašističen boj nemško govorečega prebivalstva na Koroškem. Zato je bila kočljiva naloga muzejske postavitev razstav, kako celovito prikazati koroško partizanstvo in boj avstrijskih protifašistov na Koroškem kot osnovo za trajno razvijanje in negovanje svetlih tradicij tega skupnega boja.

Koroški pokrajinski muzej revolucije v Slovenj Gradcu se bo pri nadaljnjem delu moral najtesneje povezovati z Zvezo koroških partizanov in s Slovenskim znanstvenim inštitutom v Celovcu. Pri tem ne bomo smeli zanemariti možnosti skupnega dela tudi z dokumentacijskim arhivom avstrijskega odporiškega gibanja na Dunaju in z organizacijami avstrijskega odpora. S strokovno koordinacijo in kooperacijo dela s temi ustanovami v Avstriji, bo muzej prispeval k prijateljstvu, sodelovanju in sožitju dveh narodov v Avstriji in k razvijanju dobrih odnosov dveh sosednjih držav. To je posebno in odgovorno poslanstvo našega muzeja, ki v drugih muzejih Slovenije ni tako prisotno.

Da bi muzej vse te zahtevne naloge lahko uspešno opravljal, pa bo treba takoj zagotoviti ureditev dokumentacije, virov in arhivskega gradiva o koroškem partizanstvu, tako lastnega, kakor tudi onega, ki je sedaj razstreseno po različnih ustanovah v Sloveniji pa tudi izven naših meja.

Občine koroške regije so pobratene z občinami v Srbiji in Makedoniji in se na ta način tudi danes uspešno in plodno razvijata in manifestira bratstvo in enotnost naših narodov in narodnosti. Tudi na tem področju bo muzej odigral pomembno vlogo, ki je prišla do izraza že v dosedanjem delu. Ta naloga je danes toliko aktualnejša, ker se tudi pri nas skušajo uveljaviti reakcionarne, nacionalistične sile, ki hočejo skaliti to veliko pridobitev NOB, kakor je pokazal kosovski primer.

Prebivalstvo koroške obmejne regije ima še posebno poslanstvo, da se bolj kakor drugod živo in uspešno vključuje tudi danes v dajanje pomoči matičnega naroda boju koroških Slovencev za njihove narodnostne pravice. Zato je trajna in velika obveza vseh družbenopolitičnih činiteljev regije, da bodo zagotavljale uspešno delo te naše muzejske ustanove tudi v bodoče.

TONE TURIČNIK

PETI ZBOR DELEGATOV KONFERENCE ZKO OBČINE SLOVENJ GRADEC

V začetku aprila je bil peti zbor delegatov konference ZKO občine Slovenj Gradec; ob tej priložnosti so pregledali delo kulturnih društev in ZKO v preteklem letu, hkrati pa potrdili program za leto 1981. Delegati so sprejeli tudi spremembe statuta ZKO, poslovnik konference in predlog samoupravnega sporazuma o članstvu v Zvezi kulturnih organizacij občine Slovenj Gradec. Zbora se je udeležila večina delegatov ter tajnik ZKO Slovenije Marjan Belina.

Izvršni odbor ZKO je za to priložnost pripravil pregledno poročilo o lanskoletnih ustvarjalnih in poustvarjalnih dosežkih: pregledano zato, ker v njem ni bilo zaslediti temeljitejše analize o uspehih in neuspehih in uresničevanju zastavljene kulturne politike.

Najbolj razvejano je pevsko področje in v vsaki krajevni skupnosti domala delujeta vsaj dva zbora (če upoštevamo tudi mladinske). Sledi gledališka dejavnost: posamezne igralske skupine so pripravile po eno ali dve premieri, največ predstav je bilo le na domačem odru, skratka, škoda je, da društva niso organizirala več gostovanj, kajti tako bi bilo vloženo delo še obilneje poplačano. Odbor za gledališko dejavnost je pripravil seminar za režiserje in igralce v sodelovanju z ZKO Slovenije, pa je bila udeležba skromna: kaže, da še nismo uspeli pritegniti mlajših ljudi, ki bi se z veseljem lotevali tega dela. Folklorni skupini iz Podgorja in Šmartna sta organizirali več nastopov, sodelovali na različnih srečanjih in reviji na Ravnah. Literarni klub je deloval še aktivneje: organiziral je nekaj literarnih večerov, izdal štiri številke *Odsevanj*, sodeloval pri območnem srečanju na Ravnah ter pri drugih kulturnih akcijah. Ob pomoči republiških strokovnih teles so slovenjegraški filmski ljubitelji organizirali zvezni festival amaterskega filma: prireditvev je vsestransko uspela. Močan poudarek glasbeni dejavnosti sta dali Koroška glasbena jesen in slovensko tekmovanje Glasbene mladine v Mislinji.

To je le nekaj najpomembnejših poudarkov!

Poročevalci so tudi poudarjali, da je izvršni odbor bil sklepčen komaj kaj več kot v polovici primerov, kar seveda kaže, kje se začnajo težave. Podobno je bilo z odborom za pevsko dejavnost, medtem ko so drugi bili dejavnejši.

Kljub številnim težavam ni manjkalo prireditev, kar v seštevku vseh kulturnih prizadevanj v občini pomeni pomembno postavko. Zveza kulturnih organizacij je za delo društev in svoje delo imela lani na voljo nekaj nad 700.000 dinarjev.

Pomanjkljivostim se ni izognil tudi letošnji program: ta sicer obširno našteva številne prireditve, ki jih pripravljajo društva, kar je seveda prav, premalo pa je poudarjena vloga ZKO kot osrednjega koordinatorja, povezovalca in usmerjevalca ljubiteljskih kulturnih dejavnosti v občini. Tako — se zdi — je pravzaprav program le seštevek predlogov, ki so jih oblikovala društva. Premalo se torej odraža tista osrednja vloga ZKO, ki bi jo ta morala imeti ob usmerjanju ljubiteljske kulturne dejavnosti.

O nekaterih prvinah velja posebej spregovoriti!

Pozitivno je, da so močno poudarjena prizadevanja po kvalitetni rasti posameznih dejavnosti, pa prizadevanju, da bi pripravili gostovanja poklicnih gledališč (3—5 predstav), in skrbi za vzgojo oz. šolanje ter strokovno izpopolnjevanje mentorjev, režiserjev, pevovodij itd. Vsekakor je spodbudno tudi to, da je predvidenih več strokovnih posvetovanj za organizatorje kulturnega življenja, da bodo posamezne skupine lahko prikazale svoje delo na občinski reviji in ob drugih srečanjih ter da bo sodelovanje z ZKO Slovenije še naprej tako aktivno, kot je bilo.

Vsekakor pa bi moral program zastaviti še nekatere druge usmeritve!

Najprej gre za povezovanje ZKO in društvenih prizadevanj s kulturnim programom usmerjenega izobraževanja: mnoge izkušnje in znanja bodo mladi srednješolci lahko neposredno presadili v društvo in v krajevno skupnost, ob posamičnih primerih pa bo mogoče tudi ljubiteljske oblike vključiti v kulturni program srednjega izobraževanja. Tisti vakuum, ki smo ga doslej čutili, bo ob takem sodelovanju nedvomno izginil, razen tega pa bi mlade ljudi, ki si prav v teh letih iščejo svoje življenjske cilje in oblikujejo hobije, pritegnili v krog kulturnega delovanja. To je seveda smo ena razsežnost. Nadalje gre za to, da razen že doslej ustaljenih oblik in načinov iščemo nove, recimo, sodobnejše, ustrežnejše, take, ki bodo morda vzbudile širše zanimanje za kulturne dosežke (izleti, povezani s kulturnimi nastopi, afirmacija različnih zbirateljskih dosežkov, filmsko gledališče, večeri in razgovori o TV oddajah, monodramski nastopi, večeri diapozitivov in filmov iz zasebnih zbirk, programi DU, obogateni s kulturnimi temami, šola lepega jezika in govornišva in še kaj). Seveda marsikaj sega tudi na druga področja, se povezuje s tehnično kulturo, šolskimi programi itd. S takimi iskanji pa so zvezana še nekatera druga: tu mislimo na hortikulturno urejanje okolja, na zaščito zelenih površin, na kulturo delovnega in bivalnega okolja ipd., kar seveda niso samo komunalna ali urbanistična, pač pa tudi kulturna vprašanja in zadevajo vsakega občana in delegata, ko mora o tem razpravljati in odločati. Seveda bo našla ustrezno mesto tudi kulturna vzgoja, oblikovanje zavestnega odnosa do teh dobrin, in ljubiteljsko kulturno prizadevanje bo tako vse bolj izraz kar najširših neposrednih življenjskih interesov in potreb občanov in delovnih ljudi.

Ali se bo ZKO v tem srednjeročnem obdobju našla in tesneje povezala s sindikati in SZDL, da bi poglobila kulturno akcijo, predvsem pa, da bi našla in organizacijsko usmerila animatorje v DO in TOZD in podprla posredovanje izkušenj? Tudi z mentorji in poklicnimi kulturnimi delavci! Pa-recimo z organizacijo gostovanj — nastopov pevskih zborov, gledaliških skupin itd.! Skrb za strokovno izpopolnjevanje nosilcev strokovnega dela naj bi postala ena izmed temeljnih nalog v tem srednjeročnem obdobju!

Starotrške poletne igre, ki so že afirmirane, bi morale izoblikovati jasnejši obraz in potrditi trdno idejno, vsebinsko in organizacijsko zasnovo, kar ne more biti več dolžnost samo Starotržanov, pač pa širšega akcijskega odbora: te prireditve bi lahko segle v vse kraje občine, morda še v širši prostor; Če že ponovno opozarjamo na ta dejstva, naj omenimo še tista, ki so z različnih vidikov o njih spregovorili razpravljavci: gostovanja gledališč, trdnejša organizacija Koroške glasbene jeseni, realizacije likovne šole, izmenjava prireditev s koroškimi Slovenci in s pobrateno občino Gornji Milanovac, tesnejše in programsko dogovorjeno sodelovanje s sosednimi občinami oz. društvi, sodelovanje s "Sočo", kulturnim društvom zdomcev v Švici, s katerim so bili vzpostavljeni prvi stiki lani. Jasno je, da mimo nekaterih možnosti kljub vsemu ne bo mogoče!

Posebno pozornost bo potrebno posvetiti nagrajevanju. To ima seveda več razsežnosti: temelji so seveda opredeljeni in vrednoteni kriteriji za nagrajevanje mentorjev in strokovnih delavcev (zborovodje, režiserji itd.), kajti največkrat prihaja do sporov prav zaradi neenotnih izhodišč in poustvarjalno delo zato trpi. Vse resnejši so predlogi, da bi vsaj načelno problematiko uredila ZKO Slovenije. Druga plat iste medalje pa je afirmacija dela v javnosti. Za primerjavo: športnika, poprečnega in tudi manj poprečnega ali celo podpoprečnega, v javnih sredstvih obveščanja tako ali drugače afirmiramo, za ljubiteljske kulturne delavce pa nikoli ne najdemo

ustrezne pozornosti. In to velja za časopise in radio in TV, pa ne samo na slovenski ravni, pač pa tudi lokalni. In prav bi bilo, da bi vsi kaj več storili in na ustreznih mestih opozarjali na to pomanjkljivost! Najbrž nastaja deficit pri delu mladih v kulturi tudi na ta račun, hkrati pa ostaja odprt prostor za tiste, ki se nenaklonjeno obnašajo do kulturnega dela ali pa ga imajo celo za nepotrebno zapravljanje časa! Gre pa še za družbeno vrednotenje: za različne nagrade, pohvale in priznanja. V občini imamo Bernekarjevo nagrado in Bernekarjeve plakete, občinsko nagrado in plaketo pa plaketo SZDL in še kaj! Potem so republiška priznanja in zvezna! Toda koliko prizadevnih sodelavcev, dolgoletnih ustvarjalcev in poustvarjalcev, smo predlagali, da bi dobili kako priznanje, kar bi seveda pomenilo vsestransko močno spodbudo posameznikom in društvom, pa tudi zgled mladim?

Vsekakor je danes javnega delovanja veliko: ljudje nastopajo kot aktivisti, predstavniki ali delegati, člani najrazličnejših samoupravnih teles in družbenih organizacij. Velik del časa posvetijo tudi gledanju TV. Toda tisti, ki imajo radi kulturno delo, najdejo priložnost, da se mu posvetijo.

Janko Dolenc: Ženi, oreh, 91 cm, 1976

Nedvomno bi bilo še posebej spodbudno, da bi organizacijsko tesneje povezali društva znotraj ZKO v občini ter krajevno skupnostjo in TOZD, družbenopolitičnimi organizacijami v kraju in tako združili in skupno razvijali tiste naloge, ki jih je za kulturno podobo KS in kraja mogoče in potrebno opraviti. Gre — ne nazadnje — tudi za racionalno porabo sredstev, za neposredno svobodno menjavo, za sofinanciranje programov. ZKO občine Slovenj Gradec bo letos imela na voljo nekaj več kot milijon dinarjev.

Peti zbor delegatov konference ZKO občine Slovenj Gradec je potrdil tudi spremembe statuta: te zadevajo spremembo mandata članov izvršnega odbora (dve leti) ter število delegatskih mest društev v konferenci. Zbor je sprejel še predlog samoupravnega sporazuma o ustanovitvi ZKO občine Slovenj Gradec ter poslovnik konference.

Ob zaključku so izrekli posebno priznanje Miru Prušu, igralcu, režiserju in nekdanjemu predsedniku ZKO občine Slovenj Gradec, za odličje Svobode 1981, priznanje, ki si ga je s svojim dolgoletnim delom vsekakor zaslužil.

DRAMSKA PRIPOVED

Sredi marca nam je igralska skupina, ki jo je na Šolskem centru oblikoval Andrej Makuc, pripravila zanimiv in sodoben poskus interpretacije dramskega besedila. Scenarist in režiser Andrej Makuc je namreč Messnerjevo besedilo Pogovor v maternici koroške Slovenke prefinjeno dopolnil s filmom (tega je posnel Bojan Jus) in recitalom odlomek iz sodobnih satiričnih tekstov avtorja Dušana Jovanoviča. Predstava na ŠC je šolsko avlo spremenila v široko prizorišče, sredi katerega je dominirala iz kovine in športne mreže stilizirana maternica, pomembnost posameznih prizorov pa so poudarjali še barvni svetlobni učinki. Učenci, mladi igralci, so zavzeto in prizadevno, tekoče in z razumevanjem celote ter dramatičnosti, nekateri celo z izrazitejšimi igralskimi poudarki, predstavili to zanimivo in na svojevrsten način oblikovano, pa včasih ne docela usklajeno predstavo. V celoto so se zlivale tri prvine, ki so se sicer dopolnjevale, tu pa tam pa so posamezne prerasle v preveč neodvisno posameznost (film). Lirsko prvino je vnašal film o ljubezni, pričakujočem materinstvu, naravi, poletnih in jesenskih pejsajih, pripovedna je izhajala iz gesel, citatov, verzov, vzklikov itd. Izličnih Jovanovičevih del, dramatična pa je sledila Messnerjevemu tekstu. Tako je na ta način zastavljena zasnova razširila in poglobila vsebino ter se na posameznih mestih spreminjala v komentar, izrazite poudarke in razpoloženja — element, ki ga pozna klasična tragedija. Vsekakor je treba ugotoviti, da je režija močno izpostavila manjšinski boj, nasilje nad temeljnimi človeškimi pravicami, hkrati pa tudi tragičnost materinstva v takem položaju. Z razširjenim besedilom je obsodba nasilja segla še na druga bivanjska področja. Poudariti velja, da barvna svetloba ni docela sledila poudarkom, smiselnosti in graduacije le-teh, kar bi seveda prispevalo svoj delež k jasnosti in domišljivosti predstave.

Tako stilizirane in poglobljene prvine odločno označujejo idejo — boj proti nasilju in odtujenosti — in predstava je bila poudarjeno angažirano zasnovana. Poslušalci so jo dobro sprejeli.

Da je Andrej Makuc ponovno spodbudil igralska prizadevanja v šolskem društvu, mu gre posebno priznanje. In od teh spodbud še veliko pričakujemo!

T. T.

MONOGRAFIJA OBČINE SLOVENJ GRADEC

Prizadevanja skupščine občine Slovenj Gradec, občinske kulturne ter izobraževalne skupnosti, da bi izdali monografijo o občini in njenem razvoju, so bila uspešna: v mesecu februarju je izšla zelo lepa knjiga, ki v besedi in sliki predstavlja življenje in delo občanov in razvoj občine in hkrati nakazuje tudi nadaljnji razvoj gospodarstva in drugih dejavnosti. Knjigo, ki je izšla v 6000 izvodih — 4000 slovenskih, 1500 slovensko-srbohrvaško-nemških, 500 angleških — je založila založba Spektar iz Zagreba, vzorno pa jo je natisnila tiskarna Kočevskega tiska v Kočevju.

O namenu izdaje je zapisal inž. Franc Gornjak, predsednik skupščine občine, češ "knjiga naj neposredno spregovori o Slovenj Gradcu in Mislinjski dolini ter besedo obogati s podobo o našem življenju in delu, o naši zgodovini in sedanjosti, posebej še o petintridesetletnem razvoju po osvoboditvi, o uspehih, in poteh, ki smo jih prehodili". Po zemljepisno-zgodovinskem uvodu, ki ga je napisal dr. Vanč Gams iz Ljubljane, sledi podrobnejši zgodovinski pregled od davne preteklosti do današnjih dni (gradivo so pripravili — Ivan Grobelnik, Mitja Horvat, Jože Potočnik, Mira Strmčnik — Guljič, Ivan Šisernik in Bogdan Žolnir), pregled o gospodarskem napredku, predvsem po osvoboditvi (Ivan Bošnik, Marjan Aberšek, Hubert Dolinšek, Dušan Dretnik, Olga Fajmut, Franjo Geč, Franc Gornjak, Roman Grah, Valter Grah, Ladislav Horvat, Mitja Horvat, Beno Karner, Rihard Kozjak, Drago Movh, Pepca Nabernik, Zmago Pariš, Peter Petrovič, Peter Planinšec, Zofka Plaz, Ivan Razdevšek, Oto Slemenik, Ivan Uršič, Zdenko Vaupot in Maks Vončina), razčlenitev razvoja drugih dejavnosti (Jurij Bocak, Alojz Jeromel, Mirko Krevh, Franc Lasbaher, Drago Plešivčnik, Vikica Pušnik, Vinko Pušnik, Anton Spanžel in Vlado Weingerl) obširnejše razpravljanje

o kulturnem utripu (Drago Druškovič, Ferdo Fišer, Mirko Grešovnik, Karel Pečko, Bogdan Pogačnik, Tone Turičnik in Marjana Vončina) ter predstavitev praznika občine, nagrad in priznanj (Tone Mori). Največ odličnih fotografij je pripravil Milan Babič iz Zagreba, po nekaj slik pa so prispevali še: Ernest Berložnik, Dušan Dretnik, Franjo Geč in Tone Turičnik.

Redakcijski odbor je vodil Tone Turičnik, ki je tudi zbiral in obdelal gradivo ter oblikoval integralno besedilo, člani pa so bili: Niko Kolar, Andrej Makuc, ki je opravil lektorske naloge, Karel Pečko, Jože Potočnik, Miha Savinek, Jurij Simoniti, Zdenko Vaupot in Drago Zdunič kot glavni in odgovorni urednik. Finančni odbor vodi Miha Savinek, skrbi pa za finančno realizacijo projekta in prodajo. Člani so še: Roman Grah, Mirko Krevh, Herta Turičnik in Zdenko Vaupot.

Knjiga obsega 116 strani velikega formata, besedila je 30 strani, šest strani je črnobelih fotografij (18) in 80 strani barvnih — celostranskih, polstranskih in manjših, skupaj 163 slik, ki predstavljajo kulturno-zgodovinske spomenike, tovarne in delo v njih, turistične znamenitosti, lepoto in neomadeževanost narave itd.

Sicer pa je v knjigi zbrano zelo veliko različnih podatkov, ki kažejo vsestranski napredek občine v petintridesetih letih po osvoboditvi. Prav zato je izredno dragocen dokument razvoja občine Slovenj Gradec in bo nedvomno zanimala vsakega občana, pa tudi vse tiste, ki bodo želeli spoznati vsa naša prizadevanja, življenje in delo, naše kraje in naše delovne dosežke, zgodovino in kulturo. Knjiga je napisana v tekočem, stvarnem in razumljivem jeziku, kar je nedvomno posebna oblika. Razpored slikovnega gradiva se začne z zgodovinskimi in idejnimi poudarki, zaključi pa s podobami naših krajev in Mislinjske doline ter z opozorilom na spoštovanju ljudske preteklosti ter lepote prvine narave.

Kdor bo knjigo vzel v roko z naklonjenostjo in jo skrbno prelistal in prebral, bo začutil moč in utrip našega življenja in dela in spoznal povezanost s kulturno-zgodovinsko in borbena preteklostjo in usmerjenost v prihodnost. Zato izdajatelji želijo, da bi našla pot v sleherno družino v občini in da bi si jo omissil vsak, ki prijateljsko spremlja naša prizadevanja; vsekakor pa je namenjena tudi za najrazličnejša priložnostna in praznična darila.

M.S.

Miha Schönfelder

SREČANJE Z NAGRAJENCEMA

V počastitev Prešernovega dne je Mladinska knjiga Slovenj Gradec organizirala srečanje s Prešernovima nagrajencema — pesnikom in dramatikom Danetom Zajcem, dobitnikom Prešernove nagrade 1981 za izvirno pesniško delo, in kritikom in esejistom Andrejem Inkretom, dobitnikom nagrade Prešernovega sklada 1981 za knjigi kritik in esejev Spomini na branje in Novi spomini na branje. Srečanje je vodil Aleš Berger.

V prostorih Mladinske knjige se je zbralo veliko ljubiteljev sodobne slovenske umetniške besede, in to ne samo iz Slovenj Gradca, pač pa tudi iz drugih krajev koroške krajine. Uvodoma je Aleš Berger predstavil oba nagrajenca, njuno življenjsko pot ter delo, ki sta ga opravila za slovensko kulturo, in poudaril, kakšen je njun ustvarjalni delež v sodobni slovenski književnosti. Poslušalci so zatem s številnimi vprašanji spodbudili oba avtorja, da sta odprla vrata vsak v svojo ustvarjalno delavnico. Vsekakor je bil to lep večer za vse, za avtorja in poslušalce, saj se je spet izkazalo, kako so taka srečanja pomembna za oblikovanje ugodnega in naklonjenega razpoloženja do sodobne književnosti in razumevanja le-te.

In še nekaj: srečanje je potrdilo, da prizadevanje Mladinske knjige — širjenje literarnih večerov in likovnih razstav — široko dopolnjuje strukturo kulturnega delovanja, in to ne samo v Slovenj Gradcu, pač pa v vsej koroški krajini.

In take izkušnje kaže znova potrjevati!

Andrej Inkret, Aleš Berger in Dane Zajc (z leve proti desni)

BERNEKERJEVI NAGRAJENCI ZA LETO 1981

BOGDAN ŽOLNIR — upokojeni ravnatelj muzeja ljudske revolucije v Slovenj Gradcu, muzejski svetovalec in neutrudljivi kulturni delavec, je pred tremi leti proslavil svoj visoki življenjski jubilej. Že takrat smo o njem spregovorili in zapisali marsikaj novega in zanimivega. Občani občine Slovenj Gradec so se lahko ponovno prepričali, da je Žolnirjevo, več kot 20-letno, delo na muzejskem področju obrodilo bogate sadove. Točno pred 30. leti je ob popolnem zaupanju tovarišev iz združenja zveze borcev NOB dobil podporo za ustanovitev muzeja NOB v Slovenj Gradcu. Tov. Žolnirja so takrat imenovali za ravnatelja in s tem široko podprli njegove organizacijske in raziskovalne sposobnosti. Njegovo začetno delo je bilo vezano na široko območje Mislinjske, Dravske in Mežiške doline, kasneje pa je začel zbirati podatke in dokumentacijo tudi na avstrijskem Koroškem. In vse to se je zbralo v kulturni ustanovi, ki je iz majhnih namenov prerasla v veliko in pomembno kulturno institucijo. Ta je letos pridobila naziv Koroški pokrajinski muzej revolucije v Slovenj Gradcu. Veliko ljubezni in prizadevnosti je bilo treba za vse to. Bogdanu Žolnirju vztrajnosti ni nikoli primanjkovalo. Z njegovo značilno voljo se je podajal na odgovorne in zahtevne poti, da bi pridobil dragoceno gradivo, neobjavljene dokumente in ugotovil dejstva, ki bi koristila muzeju in zgodovinopisju. V vseh letih, odkar je Bogdan Žolnir služboval v muzeju je imel pred seboj tudi izobraževalno vzgojno naravnost ter skrbel za to, da si je muzejske zbirke ogledalo čimveč otrok in mladine. Zategadelj je ob enem pripravljal in organiziral tudi številne potujoče razstave po šolah in ustanovah. Kdo bi vedel, koliko muzejskega dela je opravil muzejski delavec, ki je svoja dognanja neprestano in sprotno objavljaj v najrazličnejših glasilih in revijah, in izdal knjigo Partizanski tisk ob Meži, Mislinji in Dravi. Posebej velja omeniti, da je Bogdan Žolnir imel dolžnost voditi po stalnih razstavah muzeja tudi tov. Josipa Broza Tita, tov. Edvarda Kardelja in druge tovariše, ki so bili nad zbirko dragocenih predmetov in fotografij prijetno presenečeni ter hkrati hvaležni ravnatelju za njegovo strokovno vodstvo. Ne bi želeli posebej omenjati številnih priznanj, ki jih je Bogdan Žolnir doslej že prejel. V imenu Občinske kulturne skupnosti in Zveze kulturnih organizacij občine Slovenj Gradec se mu želimo z Bernekerjevo nagrado oddolžiti s hvaležnostjo in željo: še na mnoga leta med nami.

MIRA STRMČNIK — GULIČ je mlajša kulturna delavka, poklicna arheologinja, ki se je takoj po dokončanem študiju osredotočila na raziskovanja kulturnozgodovinskih območij občine Slovenj Gra-

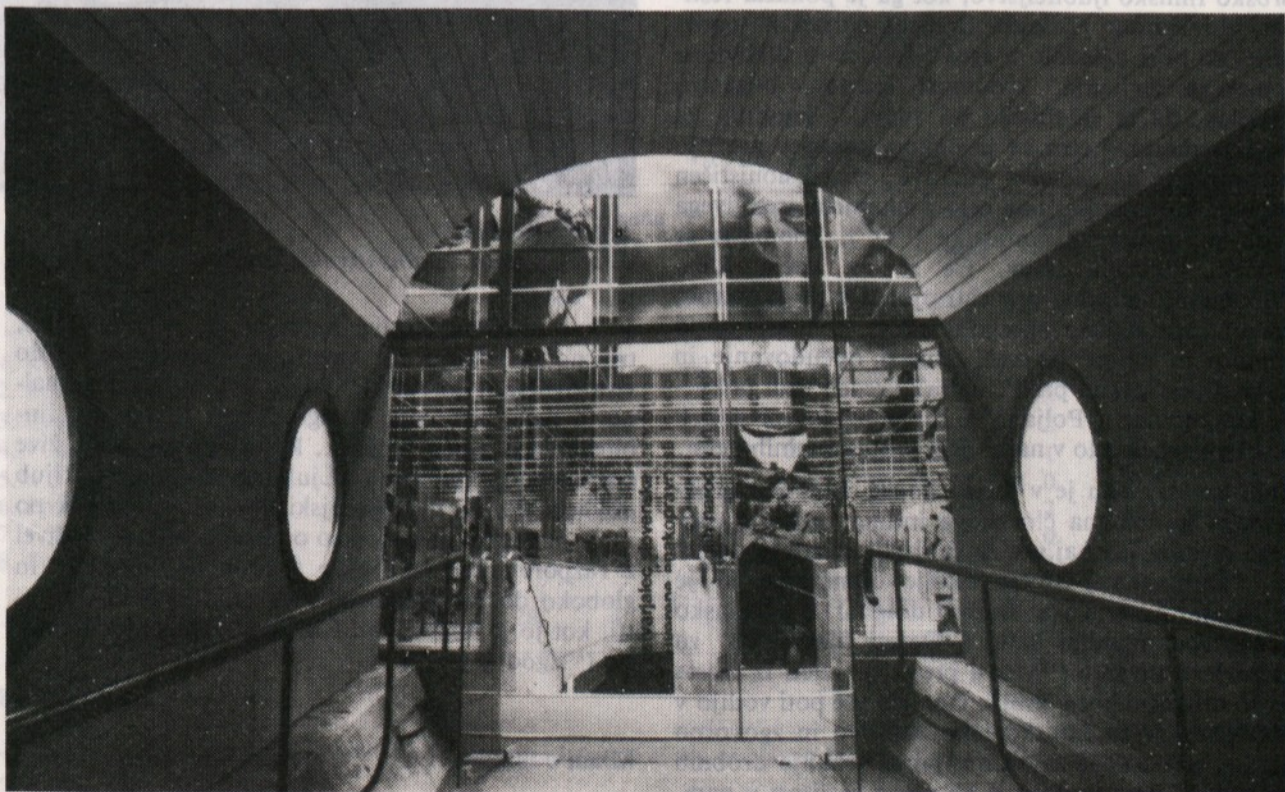
dec. Pred leti je z veliko zavzetostjo pristopila k ponovnem odkrivanju rimskega Colacija v Starem trgu. Rezultati, ki jih je dosegla, so pomembni, saj so izkopenine obsegale dosti zanimivih in dragocenih predmetov, ki bodo že kmalu našli svoje mesto v arheološko-etnografskem oddelku Zavoda za kulturo v Slovenj Gradcu oz. v Starem trgu. Ob tem je Strmčnikova svoja strokovna podkovanost dognanja tudi objavila v javnih glasilih. Še največ je vredno to, da je končno prišlo do prvega vidnega obeležja Colacija, ki se še urejuje. Drugo večje delo, ki ga je s podobnim nagnjenjem in z vztrajnostjo opravila Mira Strmčnik — Guličeva, je raziskava področja prazgodovinskih gomil na Legnu pri Slovenj Gradcu. Izsledke, dejstva in že skoraj zaokrožene podobe teh raziskovanj je arheologinja objavila kot samostojno delo v Arheološkem vestniku, ki ga izdaja Slovenska akademija znanosti in umetnosti. To delo je prav tako dokumentirano z določenimi predmeti, ki potrjujejo njeno analizo, da moremo predvidevati, da je bilo to območje naseljeno že pred starihaltštatskim obdobjem, ki je tudi v poznejšem zgodovinskem razvoju imelo poseben pomen. Vsekakor smo mnenja, da bo podelitev izredne Bernekerjeve plakete še nadaljnja vzpodbuda Miri Strmčnik — Guličevi za sodelovanje in delo na zgodovinsko bogatem slovenjgraškem območju.

PAVEL SUŠEC — je eden najstarejših članov pihalnega orkestra Slovenj Gradec. V njem aktivno sodeluje že od leta 1947, kar pomeni dolgo dobo vztrajanja in požrtvovalnega dela človeka, ki je ob svojem instrumentu lahko občutil in spoznaval najrazličnejše odtenke človeškega življenja. Pa naj je bilo to takrat, ko je bivša delavska godba nastopala na samostojnih koncertih, ob jubilejnih proslavah, ali pa takrat, ko je bila prisotna na zamolklih sprevedih za posameznike iz naših krajev. Vedno in vselej je bil Pavel Sušec prisoten z zavestjo, da prispeva nekaj svojega za kolektiv in da daje nekaj svojega za skupnost. Pri njegovih namenih ga je nekajkrat zaustavljalo slabo zdravstveno stanje, ki pa ga ni moglo nikoli dokončno odvrniti od igranja v orkestru. V njem je prisoten še danes in z voljo, kakršno ima, bo še dolgo časa. Poleg vsega kar smo že omenili, ne smemo spregledati tudi tega, da je bil tov. Sušec večkrat član izvršnega odbora pihalnega orkestra, član nadzornega odbora in še posebej aktiven na drugih kulturno-umetniških področjih. V prepričanju, da si je Bernekerjevo plaketo zares zaslužil, si hkrati želimo, da bi še naprej vztrajal v orkestru in s svojo izredno zavzetostjo in zgledom vplival tudi na mlajše godbenike v pihalnem orkestru.

KAROLINA UMEK — je ena izmed redkih kulturnih in družbenopolitičnih delavk, ki ima za seboj

skoraj 50 let aktivnega kulturnega udejstvovanja. Pravzaprav so zelo redki tisti ljudje, ki v tej starosti poleg vsakdanjih opravil in obveznosti še najdejo čas in voljo za sodelovanje v organizacijah oz. v društvih. Dostikrat se dogaja, da starejši ljudje izgubijo zanimanje in stike z mlajšimi, da se poglabijo v svoj svet vsakdanjosti. Vse to pa za tov. Umekovo ne velja. Njeno življenjsko spoznanje, da se ob delu človek ne more postarati, ji skupaj z njeno vedro in prešerno naravo ni nikoli dopustilo, da bi bila drugačna. V svojem kraju je izjemno priljubljena in cenjena. Skoraj vse življenje je bila aktivna na gledališkem področju. Že v mlajših letih se je uveljavila kot uspešna igralka v zahtevnejših gledaliških delih. Ko pa jo je obdal vojni čas, se je kmalu odločila za napredno stran, prišla med partizane in se uveljavila kot inventivna organizatorica najrazličnejših mitingov. V tem obdobju je režirala izbrana krajša gledališka dela, v katerih je tudi sama nastopala. V svoji igri je bila prepričljiva in kvalitetna. Njena neprecenljiva gledališka izkušnja nas je še pred nedavnim navduševala z vlogo Pernjakove mame, ki jo je Karolina Umek znala tako lepo odigrati. Omenimo naj, da je tov. Umek tudi sicer prizadevna članica kulturnega društva v Šmartnem od ustanovitve dalje in da se ji ob tej priložnosti poskušamo le nekoliko oddolžiti za njeno dolgoletno, vsestransko domiselno vedro in zavzeto delo.

STANE HRIBERNIK — upokojeni ravnatelj OŠ Franjo Vrunč v Slovenj Gradcu, je v času svojega dolgoletnega službovanja imel priložnost ničkolikokrat sodelovati pri tej ali oni kulturni manifestaciji, se osebno vključiti in vplivati na razvoj posameznih kulturnih področij. Vselej, kadar je mislil, da je potrebno animirati določeno kulturno sredino, se je zavzemal v takšni meri, da je ta ali ona kulturna dejavnost zaživela. Še najbolj očitno je bilo to v okviru OŠ, ki je znala s svojo kulturno aktivnostjo prodreti tudi iz svojih okvirov v širši medrepubliški prostor ali celo do tujine. Bogati in dragoceni so nam bili vselej kulturni stiki, za katere se je zavzemal Stane Hribernik in s tem dokazoval svojo široko družbenopolitično naravnost. Včasih se je zazdelo, kakor da, sta mu najbolj pri srcu glasbeno in pevsko področje. Tudi sam je sodeloval v bivšem sinfoničnem orkestru, včasih pa kar ne znamo in ne moremo doumeti njegovih stremeljenj na področju likovnih dejavnosti, ki jih je zožil v majhen okvir znamkarskih kolekcij, po katerih slovi kot eden največjih zbirateljev v svetu. Ni potrebno posebej razpredati misli o Hribernikovem deležu pri samoupravnem organiziranju kulture v občini, saj je med prvimi sodeloval pri ustanovitvi kulturnega društva Slovenj Gradec, v katerem je kasneje tudi dolga leta sodeloval. Njegovo vzorno in spoštovanja vredno delo nas potrjuje v tem, da mu upravičeno in s hvaležnostjo podelujemo Bernekerjevo plaketo.

Stanko Hovnik: Razstava o življenju in delu Edvarda Kardelja

XXIV. ZVEZNI FESTIVAL AMATERSKEGA FILMA JUGOSLAVIJE

V SLOVENJ GRADCU

Med gledanjem osemdesetih filmov, ki so jih naše republiške in pokrajinske Foto kino zveze — vsaka po deset — poslale na slovenjegraški zvezni festival, se mi je misel velikokrat nehote vračala k tistemu profesionalnemu filmu, ki si je pred desetimi leti prislužil v Beogradu zlato festivalsko medaljo. Godinovemu filmu "Zdravi ljudje za razvedrilo", zapisu o pestrem prepletu narodnosti, ki so se razsule po vojvodinski ravni in na njej žive vsaka malo po svoje, pa vendar vse skupaj. Zazdelo se mi je, da je ta film kar dobra, slikovita primerjava za krog, ki ga dandanašnji zarisuje jugoslovanski ljubiteljski filmski živelj.

Zares — če v okvirih poklicnega filma govorimo o smereh in stilih, o zagrebškem, beograjskem, slovenskem ali makedonskem, lahko prav tako razločimo zarzrtosti in občutljivosti, ki jih s svojimi deli izpovedujejo ljubitelji. Seveda (tako kot v poklicnem filmu tudi v ljubiteljskem) niso vsi izpovedovalci enako večji, enako močni, nimajo vsi na voljo enakih sredstev in enakih tehničnih pripomočkov. Vendar je pri ljubiteljih nekaj posebnega oziroma bolj pogostega kakor pri profesionalcih: veliko več jih želi izpovedati film kot pa uveljaviti sebe. Vsaj tedaj, ko delajo. In tista faza je mnogo pomembnejše kot poznejša, festivalska. Ko tako izpovedujejo film, izpovedujejo okolje, v katerem je nastal, življenje, iz katerega izhaja avtorjeva tematska zavzetost. Bolj ko se v tem poskušanju bližajo potem poklicnega filma, bolj neizraziti in nebogljeni postajajo. Njihova moč je v iskanju lastnih poti, samostojnega, samosvojega gledanja skozi objektiv kamere. Iskanje pa iz republike v republiko razkriva lastne odtene, tako da čisto zagotovo vemo: kakor so povedali na Kosovu, bi na Hrvaškem povedali drugače.

Predvsem pa vsi ljubitelji delajo prostovoljno, ne iz nuje, da bi si s kamero služili svoj vsakdanji kruh. Zato se jim nobena tema ne zdi preneznatna in v tej neznanosti se začuda najdejo globoke misli in žive filmske podobe zanje. Zasvetijo se iz povprečja, ki ga tudi v ljubiteljstvu, pa čeprav za festivalsko reprezentanco izbranim, ne manjka. V vsaki republici, v vsaki pokrajini.

Skozi predmestje v mesto in iz njega

Srbsko filmsko ljubiteljstvo, kot ga je pokazal festival, je zasidrano v mestu. Iz njega odhaja na podeželje, da bi si ogledalo njegovo folklorno slikovitost romskega življenja, živahnost sejmov, bogastvo detajlov, da bi se spočilo od snovi, s katerimi ga napada mesto. Letos se je očitno zazrlo v grožnjo urbanizacije na filmsko sunkovit, ekspresionističen način ("Slepo polje") ali celo z iskanjem grozljivega vzdušja znanstvene fantastike ("O"). Spominja se dobrih, idiličnih časov. Če se na način filma "Spomini", je pravi pravcati ojoj. Če pa se mirno, počasi, nostalgčno sprehodi skozi predmestje, ki izumira in ga ne bo več, zasluži občudovanje in ljubiteljski "grand prix", najbrž vreden tudi poklicne konkurence ("Poljana"), saj je njegov pristop k otroštvu redke celo v najboljših profesionalnih delih.

Tudi hrvaški film je v mestu doma. Bolj kot urbanizacija ga zanima človekova intima, stiska njegovega bivanja, pa naj gre za sanjarije mladega dekleta ("Dubravka") ali za okolje odmiranja, ki je prikazano z naravnost hrabro dolgimi, a vsebinsko in vizualno polnimi kadri ("Deveti film"), ali za klošarjevo tavanje ("Mrtva prog"). Izleti iz mesta pa so drugačni kot v Srbiji. Domala vse poti vodijo v Mediteran, v to filmsko tako vabljivo in zgovorno okolje, kot nalašč za razmišljanje, iskanje drobnih sočnosti ("Brez naslova") ali pa za razlitost v nam, "celincem" naravnost neumljivo sproščeno življenjske razigranosti ("Pučinjak"). Od takšnega izleta

ni daleč v imaginarnost, v veselo risano poigravanje s pornografijo, kot jo ponujajo revije in stripi v njih ("ID"). Spet, nenadoma, naravnost monumentalna resnoba, ob kateri je znala ljubiteljska kamera za dolgo nema, kot prikovana obstati: obisk spomenika talcem, med katerimi sta bila tudi Ognjen Prica in Otokar Keršovani ("Oni").

Tukaj, od nekdanj do danes

Če s filmskim zasukom prebrodimo Savo, se znajdemo v povsem drugačnem filmskem svetu, svetu nekakšne večnosti, ki sicer priznava minljivost, a se zaveda svojega trajanja. Značilna je nagnjenost k meditaciji, iskanju alegorij, ki naj izpovedo povezanost današnjega in včerajšnjega, se odpirajo jutrišnjemu. Vse te težnje obvladajo abecedo eksperimentalnega filma; čeprav jim slovnica včasih zašepa, jim smemo to spregledati zaradi iskanja izvornih rešitev, kot jih ob poti hipijevske deklice ne iz kraja v kraj, temveč iz časa v čas ("Pro nova tempora"), iz časa smrti talcev v današnji vrvež, išče ljubitelj. Presunljiva je podoba mladega duševnega bolnika, njegovih blodenj v minulosti, k mrtvi materi ("Irhana lahko mirno spi"). Toda — tudi dokumentarci nastajajo. Iz snovi, ki bi jo televizija porabila za vestičko v dnevniku, je zrasla žalostinka za posekanimi lipami v mestnem drevoredu ("Grenki čaj").

Blizu je Črna gora. Sorodna v pripravljenosti za včasih precej zapleteno razmišljanje o usodi in usodnosti, ki si najde za pravadne tesnobe v človeku današnje prisposodbe — kar je bil nekoč nemara uničujoči demon naravnih sil, je danes grožnja atomske dobe z njenimi vesoljskimi razsežnostmi ("Skylab"). Po drugi strani pa so črnogorski filmski ljubitelji izjemno čvrsto vraščeni v svoja tla. Na mestnem asfaltu so nekam izgubljeni, tem močnejša je zveza sredi narave, kjer, na primer, najdejo hribovskega kmeta, naravnost spoštljivo zaljubljenega v knjigo ("Šibka moč, močna volja"). Dlje ko se odpravijo, lepše, v svoji častljivi nespremeljivosti

in pokazalo nekaj sicer nedorečenih oziroma neprečiščenih, toda izjemno zanimivih soočanj mlade krhkosti z izkušnjami, ki jih vsiljuje življenje. In teme? Strah pred zmehaniziranim življenjem, ki grozi z neusmiljenim odvzemanjem individualnosti, indentitete ("Krik"), z odtujitvijo ali nemočjo osamosvojitve ("Pogled skozi okno"). Mladi ljubitelji so se pogumno in v nekaterih pasažah zrelo soočili z enim najhujših problemov svoje generacije, narkomanijo ("Pot v raj"). Nazadnje so z animacijo tudi dokazali, da zorijo v republici enega naših najboljših filmskih animatorjev, Darka Markovića. Toda kamorkoli se obrnejo, pristanejo v bližini melodramatičnega.

Prav posebno, mlado, neutučeno in še (hvalabogu) rutinsko nenaučeno filmsko misel so prinesli v Slovenj Gradec ljubitelji s Kosova. Niso se sramovali svoje okornosti, niso skrivali svojih ambicij niti učenja pri reporterskih televizijskih vzorih. Hoteli so povedati svoje in so tudi povedali. V ospredju je bilo žensko vprašanje, pravzaprav vprašanje ženske emancipacije, v kateri mlada generacija očitno vidi cilj in samozavest. Na dveh ravneh sta se srečali misli — na igrani melodrami o pastirci, ki zraste v zdravnico ("Žena"), in na dokumentarni, ki je morebiti hotela povedati nekaj čisto drugega, je pa z neprezrtimi nadrobnostmi govorila o prvem koraku osvobajanja in osamosvajanja ("Kmečka dekleta v SLO"). Če kje, potem živi na Kosovu prava, nezlagana, odprta filmska naiva.

Kamere na "kibicfenstru"

Vojvodina ima najbolj izrazit ljubiteljski rokopis. Široka, vedra, v vse vetrove zasejana filmska pobuda je njena domena, ki ne pozna tuhtanja ali neumestnega žalovanja. Vsa je zazrta v življenje, kakršno je na sončni strani ceste in ga je moč tako izvrsto opazovati s "kibicfenstra", tistega miniaturnega zasteklenega balkončka oziroma iz fasade izstopajočega okenca, tako značilnega za vojvodinsko meščansko in trško arhitekturo, iz katerega so

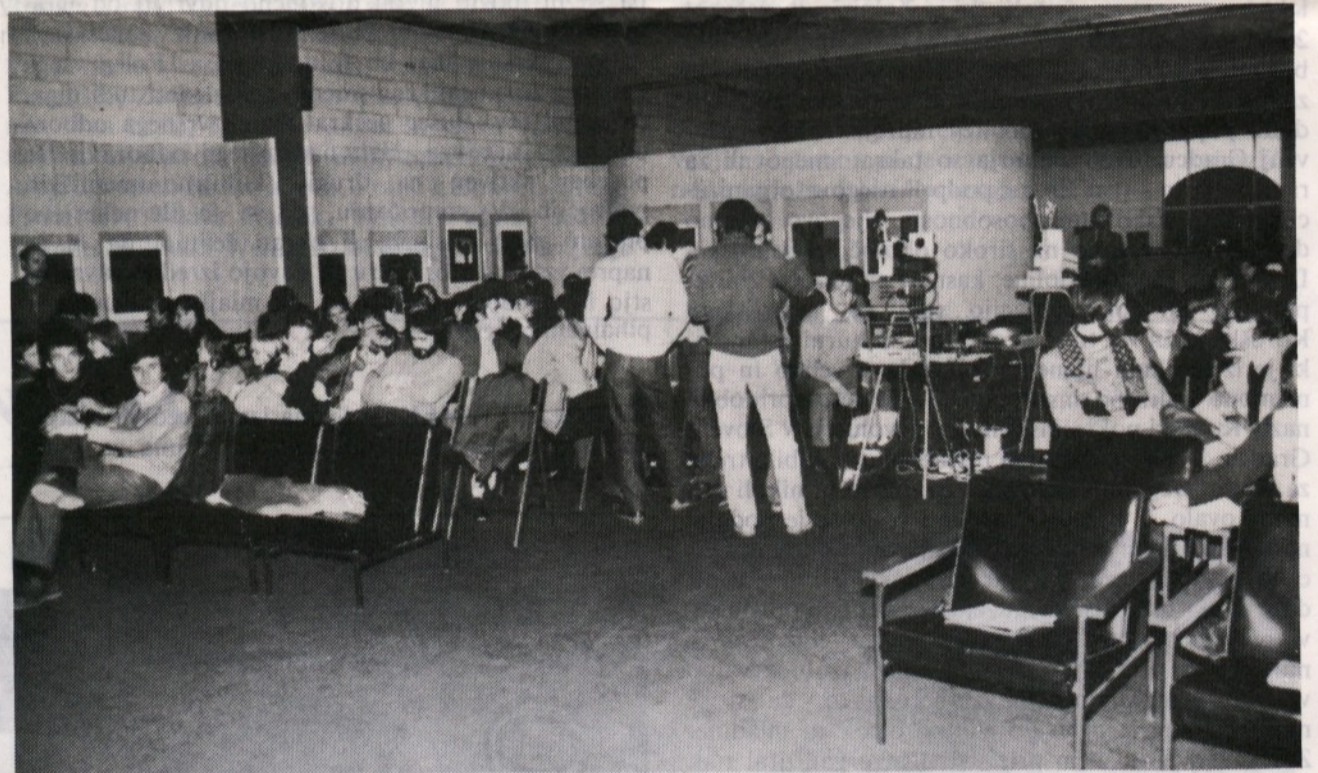

Foto: Elza Ban —
Kratek odmor za obiskovalce festivala

že kar obredne motive najdejo: na primer težko, triurno vsakdanjo pot kmetič iz albanske vase do vira življenja, do vode ("Usode"). Čut za patriarhalno je tisto, kar daje črnogorskemu filmskemu ljubiteljstvu poseben odtенок, ki pa ne preprečuje žive odzivnosti aktualnemu. Ljubitelj se je npr. kljub poklicni filmski in televizijski konkurenci odločil po svoje pogledati na potresno opustošenje in ga doživel z razporejanjem skorajda simboličnih motivov in globoko doživeto izpoved tudi zgodbo o solidarnosti, kot jo je doživel on, Črnogorec, prizadeti domačin ("Zgodba o...").

Mladi o mladih

V svojem festivalskem izboru se je makedonsko ljubiteljstvo predstavilo kot izrazita domena mladih

življenje opazovale ali pa se mu dale opazovati brhke gospodične. (O tem je prijazno preprosto govoril lutkovni film o "zarjovelcih", naslonjen na motive ljudske pesmi "Kata s kibicfenstra"). Z risbo, kolažem in fotografijo, pa z nekaj filma vmes se je razigrala satira na turistične skomine ("Potovanja, potovanja"), z dokumentarnimi posnetki pa na požrešnost in požrtvije, ki je segla že kar do sarkazma ("Gostije"). Generacijski konflikti? Kje neki! Res je hudo dati dedu konja od hiše, toda traktor je tukaj. Pokriti ga velja, kot nekdanj konja, pa čeprav s polivinilom ("Prelom"). Tudi to se zgodi, da ostaneš sam. Toda življenje, napolnjeno z delom, ne prinaša časa za žalostne misli, postaja slavošpev življenjski pokončnosti ("Sam"). V filmskem ljubiteljstvu Vojvodine sije sonce, oblačnih dni skorajda ni.

Pa še malo o Slovencih: izkazali smo se za ljubitelje cvetja, cvetja vsepovsod, na živilskem trgu in na

pokopališčih. Pa za ubrane estete filmske kamere ("Soočenje", "Strašilo"), za tenkočutne zapisovalce razpoloženja, pa naj bo vedro, optimistično ("Ino oni ali slika v razdalji") ali otožno zresnjeno ("Umrl je Edvard Kardelj"). In — o čudo — celo smisel za humor imamo, tudi za črnega, če ga ne maramo razumeti kot pridigo zoper alkoholizem ("Komu"), in za tistega, ki se izraža v zgoščeni poanti ("Križa", "Od da do ne").

Seveda je zvezni festival opozoril tudi na številna odprta vprašanja našega filmskega ljubiteljstva, organizacijska, programska, estetska. V glavnem pa je le povedal, da so ljubitelji zdravi ljudje, ki snemajo za razvedrilo, a tudi razmišljajo zraven.

Stanka Godnič

ODLOČITEV ŽIRIJE

Žirija 24. zveznega festivala amaterskega filma Jugoslavije ugotavlja, da se je pri jugoslovanskem ljubiteljskem filmu animirana zvrst razvila v taki meri, da postaja enakovredna dosežkom profesionalnega filma. Žal pa pravilnik o nagrajevanju amaterskih filmov ni predvideval takega razvoja in ne predvideva enakovrednih nagrad za animirane filme, ki so po sedanjih pravilih združeni z eksperimentalnimi filmi.

Žirija meni, da so tudi ostale zvrsti na visoki ravni, saj posamezne komponente filma kažejo, da filmski ljubitelji vse bolj uspešno rešujejo tudi tehnične probleme. Žirija si želi v bodoče več prispevkov, ki odsevajo našo trenutno realnost, ker je mnenja, da je ljubiteljski film tisti, ki lahko hitreje reagira na naš družbeni razvoj kot pa profesionalni film.

Žirija želi vzpodbuditi tudi humoristične prispevke v posameznih republikah in pokrajinah, ker meni, da bi se optimizem jugoslovanskih narodov lahko močnejše izrazil ob podobnih letnih pregledih ljubiteljske filmske ustvarjalnosti.

Žirija pozdravlja ob letošnjem pregledu slogovno pestrost prikazanih filmov, ki dajejo zagotovilo, da bo ljubiteljski film lahko obogatil profesionalno filmsko ustvarjalnost in tako ustvaril nepretrgano linijo od ljubiteljskega do poklicnega filma in podleže

naslednje nagrade:

1. GRAND PRIX

— film POLJANA, avtorja Radislava VLADIČA FKS Srbije

2. DOKUMENTARNI FILM

I. nagrada

— film SUDBINE, avtorja Momira MATOVIČA FKS Črne gore

II. nagrada

— film SAM, avtorja Tomislava KEKIČA, FKS Vojvodine

III. nagrada — film ONI, avtorja Marjana HODAKA, KS Hrvatske

3. IGRANI FILM

I. nagrada — film KOMU, avtorja Tonija MULLERJA, FKZ Slovenije

II. nagrada — film MRTVA PRUGA, avtorja Marjana HODAKA, KS Hrvatske

III. nagrada — film IRHANA MOŽE MIRNO DA SPAVA, avtorja Esada ZLATA, KS BiH

4. ŽANR FILM

I. nagrada — film IGRA NA PRIRODATA, avtorja Bogoje STOJKOSKOG, SOAF Makedonije

II. nagrada — film PUTOVANJA, PUTOVANJA, avtorja Vere GRUJIČ, FKS Vojvodine

III. nagrada — film KIŠOBRAN, avtorja Marjana TOSIČA, FKS Srbije

5. SPECIALNE NAGRADE:

— za režijo — film PROTOK in PRO NOVA TEMPORA, avtorja, Elora ČOLAKOVIČA, KS BiH

— za kamero — film STRAŠILO in SOOČENJE, avtorja Miša ČOHA, FKZ Slovenije

STATISTIČNI PREGLED

I. Število sodelujočih klubov, avtorjev in filmov

Zveza	klubi	avtorji	filmi								
			Dokument.		Igrani		Žanr		Skupaj		
			8 mm	16 mm	8 mm	16 mm	8 mm	16 mm	8 mm	16 mm	Skup.
1. Kino savez Bosne i Hercegovine	4	6	2	1	2	0	2	3	6	4	10
2. Fotokino savez Crne gore	3	8	5	0	3	0	1	0	9	0	9
3. Kino savez Hrvatske	4	8	0	2	1	2	2	3	3	7	10
4. Fotokino savez Kosova	2	4	3	2	1	0	0	4	2	6	
5. S O A F Makedonije	4	8	2	0	2	1	2	1	6	2	8
6. Fotokino zveza Slovenije	6	8	4	0	4	1	1	0	9	1	10
7. Fotokino savez Srbije	5	12	2	3	2	1	2	0	6	4	10
8. Fotokino savez Vojvodine	5	8	3	1	3	0	3	0	9	1	10
SKUPAJ	33	62	21	9	18	5	13	7	52	21	73

PRIPOMBA:

— V grupi 8 mm so vneseni vsi formati: N 8, 2 x 8 in S 8.

— V grupi žanr filmi so vsi filmi, katerih ni bilo mogoče po prijavi vnesti v dokumentarne in igrane filme. (animirani, eksperimentalni in ostali)

Foto: Elza Ban — Filmska žirija med delom

II. Podeljene nagrade:

Zveza	Število nagrajenih filmov	Grand Prix	Vrsta nagrade							Skupaj
			I	II	III	Speci-alna	Dip-loma	Neu-radna		
1. Kino savez Bosne i Hercegovine	4	0	0	0	1	1	2	0	4	
2. Fotokino savez Crne gore	2	0	1	0	0	0	0	1	2	
3. Kino savez Hrvatske	5	0	0	1	1	0	2	1	5	
4. Fotokino savez Kosova	1	0	0	0	0	0	1	0	1	
5. S O A F Makedonije	2	0	1	0	0	1	0	0	2	
6. Fotokino zveza Slovenije	4	0	1	0	0	1	2	1	5	
7. Fotokino savez Srbije	5	1	0	0	1	2	0	1	5	
8. Fotokino savez Vojvodine	5	0	0	2	0	0	3	0	5	
Skupaj	28	1	3	3	3	5	10	4	29	

PRIPOMBA:

— Dve nagradi je prejel film "SOOČENJE", eno za kamero in eno za glavno žensko vlogo (FKZ Slovenije).

— Od avtorjev je prejel dve nagradi (II. nagrado za igrani in III. nagrado za dokumentarni film) Marjan HODAK (KS Hrvatske).

- za scenarij — film PAT NA NEBOTA, avtorja Fejzulaha ZURKIJA, SOAF Makedonije
- za montažo — film U KRUGU, avtorja Marka KARADIĆA, FKS Srbije
- za glasbo — film DOLAZIM NA VAŠAR, DA ZA VAS SVIRAM, avtorja Stojana MARKOVIĆA in Dragana STEFANOVIĆA, FKS Srbije

6. DIPLOME

Za zelo dobro animacijo:

- film ID, avtorja Marjana HODAKA, KS Hrvatske
- film IZLAZ, avtorja Petra MAGAZINA, KS BiH
- film OD JA DO NE, avtorja Franca KOPIĆA, FKZ Slovenije
- film KATA SA KIBICFENSTERA, avtorja Dragana PETRUA, FKS Vojvodina

Za angažiran pristop k sodobni temi:

- film SEOSKA DEVOJKA U ONO, avtorja Ramadana BUNJAKI, FKS Kosovo
- film GORKI ČAJ, avtorja Zdenka KARAČIĆA, KS BiH

Za najboljšo žensko vlogo:

- Olga PUNCER v filmu SOOČENJE, avtorja Miša ČOHA, FKZ Slovenije

Za najboljšo moško vlogo:

- EREŠ IŠTVAN v filmu PRELOM, avtorja Milivoja UNUKOVIĆA, FKS Vojvodine

Za najboljšo filmsko atmosfero:

- film DUBRAVKA, avtorja Nikše SIMINIATTIJA, KS Hrvatske

Za najboljši etnografski film:

- film TKALJE, avtorja Vladimirja SABADOŠ, FKS Vojvodine

7. NEURADNE NAGRADE

Nagrada Kulturne skupnosti Slovenj Gradec

— knjižna

- filmu UMRL JE EDVARD KARDELJ, avtorjev Zvonka BALANTIĆA in Ivana MEGLIĆA, FKZ Slovenije

Nagrada Zveze kulturnih organizacij Slovenj Gradec

— knjižna

- film SNAGA MALA, ALI VOLJA JAKA, avtorja Radenka VILIČKOVIĆA, FKS Črne gore

Nagrada Kino kluba "Manaki" Bitola, Makedonija

— knjižna

- film STRAŠILO, avtorja Miša ČOHA, FKZ Slovenije

Nagrada Fotokino zveze Slovenije — zlata plaketa "Janeza Puharja"

- film PUČINJAK, avtorja Željka LUKOVIĆA, KS Hrvatske

RISTO STOJANOVIĆ

SAMOUPRAVLJANJE IN PARTICIPACIJA

(Nadaljevanje in konec)

Pomembna vloga sindikatov je, da predvsem zastopajo interese delavcev na administrativnih ravneh v podjetjih in pred državno oblastjo. Skratka, na Poljskem je dejavnost samoupravnih organov zelo tesno povezana in odvisna od dejavnosti sindikatov, to pa istočasno pomeni, da so ti samoupravni organi v veliki meri pod vplivom sindikatov. Zato so sindikati na Poljskem nasprotovali temu, da bi se oblikovale posebne in od njih ločene strukture samoupravnih organov. Hkrati sindikati urejajo neposredne stike med delavci in vodilno

strukturo ter zunaj podjetja zastopajo interese delavcev. Na državni ravni pa je uresničeno tesno sodelovanje med sindikati, Združeno delavsko partijo Poljske in vlado.

Danes je prisoten še en sistem participacije delavcev, v katerem imajo delavci neposreden vpliv na odločitve, čeprav ga redko označujemo kot samoupravnega. To so tako imenovane proizvodne ali proizvajalske zadrage, npr. v Franciji, Angliji itd. Ponavadi so zadrage tesno povezane z državno oblastjo. Druga varianta tega sistema so podjetja, ki so v lasti delavskih organizacij, predvsem sindikatov: npr. v Izraelu, Tuniziji, ZRN itd. Najnovejši pojav, ki je v tej zvezi, zasledimo v Franciji in Angliji, ko delavci v smislu samoobrambe zasedajo posamezna podjetja, ki so jih lastniki hoteli zapreti zaradi ekonomskih razlogov. Njihovi lastniki so tudi delavci.

Kakšno je sodelovanje delavskih predstavnikov v organih upravljanja v podjetjih?

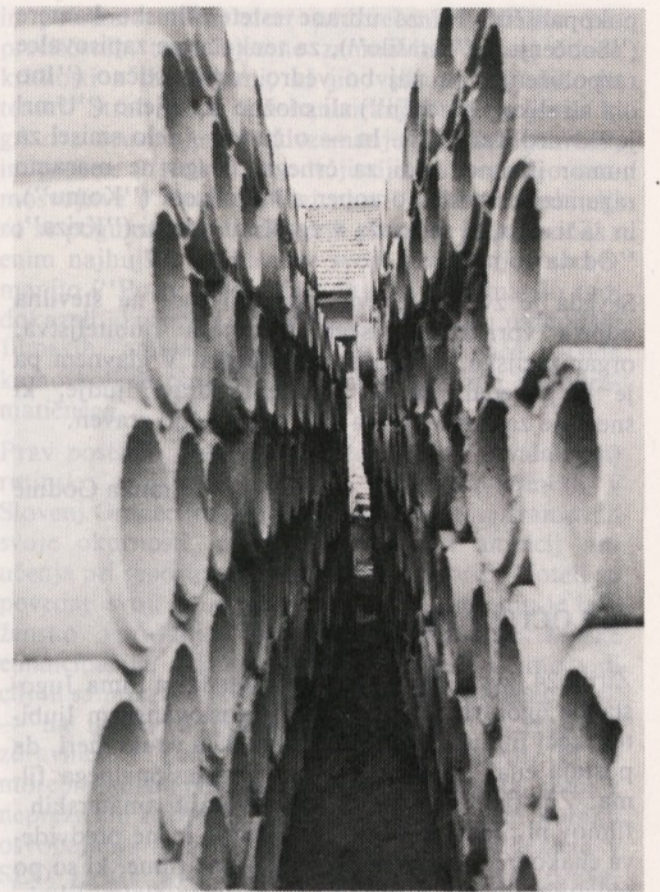
Sem prištejemo primere, ko so se predstavniki delavcev vključevali kot polnopravni člani v odbore oz. telesa, ki upravljajo podjetja, v katerih so zaposleni. Ta sistem označujejo kot sodelovanje delavcev pri vodenju podjetja, t.j. predvsem v podjetjih, ki so v državni lasti ali pod državno kontrolo. Te predstavnike delavcev imenujejo sindikati neposredno. Lahko pa jih imenuje vlada na predlog sindikata ali pa jih izvolijo delavci neposredno. Število delavcev v upravnih organih je v posameznih deželah različno, vendar so delavski predstavniki vedno v manjšini ali pa jih je največ polovica.

Delodajalci vztrajajo, da v zasebnih podjetjih ne bi smelo biti delavskih predstavnikov v organih upravljanja podjetij več kot tretjina, da ne bi ogrozili lastnine kot najpomembnejšega temelja kapitalističnega sistema. V takih razmerah je seveda vpliv delavcev na delitev dohodka sorazmerno majhen in paraliziran z vplivom drugih. O dobičku v glavnem odločajo delničarji. Takšno obliko odločanja zasledimo v Argentini, Avstraliji, Avstriji, Belgiji, Egiptu, Franciji, Gani, Indiji, Irski, Izraelu, Italiji, Mehiki, Norveški, Peruju, Švici, Angliji itd. Prisotni so tudi tovarniški sveti, tovarniški komiteji, skupni posvetovalni organi itd. Te institucije oz. oblike so najbolj pogoste oblike sodelovanja delavcev pri upravljanju ali odločanju v podjetjih. Ponekod so ti organi obvezni po zakonu (Avstrija, Francija, ZRN, Tunizija, Zaire itd.). V nekaterih državah so takšni organi obvezni le v državnih podjetjih (npr. v Indoneziji). Pristojnosti teh organov so zelo različne: imajo pravico, da so obveščeni, npr. o ekonomskem položaju podjetja, da se vodstvo konsultira s temi predstavniki, pa tudi soodločajo (o kadrovskih zadevah, delovnih razmerah). Tako je npr. v Avstriji, Belgiji, Indiji, na Nizozemskem itd.

Pomembna je tudi participacija delavcev preko sindikatov, in sicer pri sklepanju kolektivnih pogodb. S kolektivno pogodbo označujemo vsak sporazum, ki ga sklenejo delavci (delo) in vodstvo podjetja (kapital). Delavsko stran praviloma zastopa sindikat. Praviloma je to kompromis med obema stranema v sporazumevanju med delavci in delodajalci oz. vodstvom. Te kolektivne pogodbe so bodisi obvezne po zakonu ali pa so rezultat dogovora med zainteresiranimi oz. med delavci in delodajalci. Splošen pogoj za uvajanje participacije delavcev pri odločanju v podjetju je tudi ta, da je moč delavskih organizacij približno enaka moči delodajalskih organizacij. Sindikati imajo bolj ali manj veliko moč. Tako npr. v ZRN delodajalci govore, da v državi vladajo sindikati, ne pa politične stranke. Zato sindikati tudi sorazmerno lahko dosežejo uveljavitev delavskih pravic tako glede zakona ali v praksi. Toda odnos sindikatov do participacije delavcev ni preveč enoten. Močni sindikati v ZDA, Italiji, Angliji itd. so mnenja, da delavci ne smejo prevzemati soodgovornosti za uspešnost podjetja, t.j. ne smejo se pustiti "zavesti" v soodločanje. Delavske strukture naj si zagotovijo čimboljše ugodnosti s kolektivnimi pogodbami, lastniki pa naj skrbijo za uspešnost podjetij.

Delavska participacija torej vse bolj postaja eno bistvenih političnih vprašanj. Z njim se ukvarjajo politične stranke, ki želijo vključiti čim več delavcev. Hkrati pa je participacija odvisna od tega, ali je stranka na oblasti ali ne. Skratka, participacija prerašča okvire podjetij in posega na področje urejenosti celotne družbe.

Kot je delno že bilo poudarjeno, je v državah s cen-

Stanko Hovnik: Betonske cevi

tralnim planiranjem, npr. v SZ, sodelovanje delavcev pri odločanju v podjetjih organizirano pod močnim vplivom sindikatov. Med pristojnostmi sindikatov je zakonska pobuda (sprejeti so zakoni tudi s področja delovne zakonodaje), sestavljanje družbenih planov (te so začeli sestavljati tudi od spodaj navzgor), sindikati upravljajo celotno socialno zavarovanje, vsako leto podpisujejo z vodstvom podjetja kolektivne pogodbe v imenu delavcev, sindikat pa opravlja tudi nadzor nad izvajanjem teh pogodb. Te kolektivne pogodbe vsebujejo določila glede proizvodnje, izboljšanja plač, varnosti pri delu, stanovanjske problematike, izobraževanja, rekreacije itd. Posebna oblika sodelovanja delavcev pri odločanju v podjetju so stalne proizvodne konference, ki jih oblikujejo v vseh podjetjih z več kot 100 zaposlenimi. Praviloma je med člani proizvodne konference od 60 do 70 % delavcev.

Na osnovi tega, kar je povedano, lahko rečemo, da je to le en del celotne problematike v razlikah med samoupravljanjem in participacijo. Predvsem pa bi strnili oz. povzeli nekaj bistvenih razlik:

1. Podlaga našemu samoupravljanju je družbena lastnina proizvodnih sredstev. Ta pogoj je v celoti izpolnjen le pri nas, drugje še ni (državna, zasebna, začetna oblika družbene lastnine, npr. v Peruju).
2. Družbena lastnina sredstev za proizvodnjo omogoča uresničitev celotne oblasti v delovnih organizacijah. Pri nas delavci upravljajo, ne pa le sodelujejo pri upravljanju. V drugih državah delavci sodelujejo pri sprejemanju odločitev na nekaterih zelo omejenih področjih. Največ, kar dosežejo, je sodelovanje, t.j. sprejemanje odločitev skupaj z lastnikom.
3. Tretja bistvena razlika je v tem, da je drugje sodelovanje delavcev omejeno največ na soodločanje v podjetjih, pri nas pa gradimo samoupravljanje kot celovit, integralen družbeni sistem. Torej se oblast delavcev ne omejuje na delovno organizacijo, ampak se razširja na celotno družbo, na vsa področja družbenega življenja in dela.

Skratka, iz tega izhaja, da je participacija začetna ali uvodna oblika samoupravljanja. Hkrati pa participacija lahko pomeni tudi oviro za uvajanje samoupravljanja. Če so npr. delavci močno organizirani in revolucionarno razpoloženi ter zahtevajo uvajanje samoupravljanja, vodilne sile pa so proti temu, ker se zavedajo njegovih posledic (revolucije), ponudijo delavcem različne oblike participacije. S tem pa dejansko zmanjšajo ostrino zahtev delavcev oz. konico revolucionarnosti.

Praktične izkušnje nam kažejo, da participacija delavcev pri upravljanju podjetij ni preprost in kratkotrajen proces. Vendar je cilj jasen in proces se je začel. Praksa pa bo pokazala, kako in koliko so delavci po svetu pri tem uspeli.

BESEDA OB 60-LETNICI DRAGA DRUŠKOVIČA — ZANJ IN Z NJIM

V Mali splošni enciklopediji piše:

— Arih Rok (r. 1920), pravo ime Drago Druškovič, pisatelj, družbenopolitični delavec, glavni urednik lista Naši razgledi in direktor Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. V NOB od l. 1941. Študiral je primerjalno književnost. Urednik Zbrana dela Prežihovega Voranca. Piše črtice, novele in razprave o kulturnih in narodnostnih vprašanjih. Delo: Zibelka, črtice, Zato, novele, Krokiji in Pomnjenje, črtice.

In ker je prvi del Male splošne enciklopedije izšel pred osmimi leti, seveda tam ni naslova še ene knjige — Telemahova iskanja in drugi krokiji, knjige, ki je izšla pri založbi Obzorja 1979. Prav tako seveda ni podatka, da zdaj dela pri predsedstvu SR Slovenije kot strokovnjak za manjšinska vprašanja. Najbrž pa velja opozoriti še na podatek, da je njegov rojstni kraj Slovenj Gradec, kamor vedno rad prihaja, z radovednostjo in pozornostjo spremlja, kaj se tu novega dogaja, in da z naklonjenostjo prispeva svoj delež h kulturni podobi našega kraja ob najrazličnejših priložnostih.

Za svojih šest desetletij je čil in krepak, poln načrtov in nemirnega iskanja, tak, kot ga poznamo, navezan na svoj rod in rodni kraj in na delo: na izdajo Zbranega dela Prežih, ki mu je posvetil veliko raziskovalnih moči, na svoje slovstveno prizadevanje, h kateremu se vedno vrača, in na vsakodnevne poklicne dolžnosti, ki globoko koreninijo v minulem delu, na življenjskih dosežkih prejšnjih let. In koliko ciljev in nalog, ki ne priznavajo šest desetletij! In garaškega in vztrajnega dela! Pa občutljivosti za dobro in lepo in humano, prvine, s katerimi meri zapletena življenjska vprašanja. In ves je usmerjen in zagnan v prihodnost: kaj bi tedaj že z mislimi na preteklost!

Pa smo vseeno našli skupno misel in besedo, da moremo priobčiti svojevrsten pogovor — monolog in črtici, ki sta sicer že v tiskarni med drugimi za novo knjigo.

Naše čestitke so hkrati tople želje, da bi zastavljeno do kraja uresničili! In odmev domačih šeg in navad: še na mnoga leta!

Tone Turičnik

OB 60-LETNICI

Do mojega zapisa je prišlo na pobudo tovariša Toneta, pač v imenu uredništva, z željo, da naj bi odgovorom botroval razgled z vrha mojih šestdesetih let. Pri poplavi pogovorov in še bolj obletnic se mi zdi tole moje pisanje vprašljivo. Nisem prepričan, da dandanašnji Slovenjgradčan sploh vé zame, za moje pisateljevanje in tako naprej.

Pozornosti uredništva "Odsevanj" je pomagalo ljubeznivo pismo z nekaj vloženi posušenimi cvetkami iz lanske pomladi (zvonček, trobentice, spominčica), s pozdravom iz učiteljeve hiše: "... zdaj se je začela tudi že na Razborju prebujati pomlad..."

Pomislil sem na gorski osredok jugozahodno od Uršlje gore, tega jugovzhodnega stolpiča v karavanškem predpražniku Julijcev — Razborja, obkoljenega od črnih gozdov iz starih smrekovih in hojevih host, pa Mulakovega vrha pa spet poznogotskega zvonika, ki štrli v nebo, in šole, ki so jo lanskega leta začeli zidati, prej pa je domovala v nekdanji mežnariji, pa ceste spodaj, ki jo po kilometrih z asfaltom vlečejo čedalje dlje po suhodolniškem jarku. Zdajle bi se lahko razgovoril o tem, kako so gledali na gozd moji starši, ravnali z njim, ali kako sem se srečeval z njim sam, o Prežihovih opisih gozda in Gore (tako je pač pisal in govoril o Uršlji) —. Dostikrat smo govorili drug mimo drugega, oni, starši, o sajenju smrek, jaz o tistem, da pač naj ima zemljo tisti, ki jo obdeluje.

Kdaj ste začeli pisati in kakšna vprašanja so vas vznemirjala?

Po prejšnjem uvodu — nisem se rodil na Razborju, temveč prav spodaj v mestecu, v Slovenj Gradcu, v imenitni hiši, na kateri je še ob mojem rojstvu pisalo (zbledele črke) **Narodni dom**, kajti v ponemčenem mestnem središču je bil moj dom v prvem desetletju stoletja tudi eno prvih zbirališč okoliškega slovenskega kmečkega prebivalstva.

Pisati sem poskusil že zgodaj, v peti, šesti šoli (stara gimnazijska ureditev). Pesmi in črtice sem poslal v **Slovensko mladino**, v revijo, kjer sem za štajersko-koroški del skrbel kot njen sourednik in zaupnik. Lektor je o mojih pesmih zapisal, da bi prišel v poštev za objavo le del ene same in moja pripoved ni kaj prida reportaža in je zato ne bodo natisnili. V uredništvu revije — je kot njen glavni pesnik nastopal tudi Kajuh. Nisem po tistem pošiljal več pesmi, le druge kulturno-politične prispevke. Šele desetletje po vojni sem na pobudo koroških prijateljev napisal nekaj črtic z motivi, s snovjo krajevnega izročila v "Janezičevih Lešah, na Serajnikovih Svatnah" v Rožu, tako je prišlo do zbirke črtic **Zibelka** (Celovec 1953, Slovenska prosvetna zveza); del je ponatisnjen v zbirki **Pomnjenje** (Mladinska knjiga, 1970).

Drago Druškovič

Pečar

Kaj vse je tisti čas pobudilo moje drobne zapiske, ne da bi pomislil na njihovo poznejšo precej varčno obdelavo — brez književnih pisateljskih želja in namenov tedaj! Začudenje ob ohranjenem starodavnem karantanskem žitju in bitju na karavanškem severu, ki ga takrat še ni razjedala v tolikšni meri korozija potrošniške družbe po avstrijsko. Njihovo besedje na primer beseda, kakor je to čarovno starodavno znamenje — **trotomora** — ki naj varuje novorojenčka v zibelki — je postala zarodek za pisateljsko podobo krvavega dogodka iz vojnih dni. Tako sem odtod napisal novelo z omenjenim naslovom (kasneje pa je bila ta beseda tako vseč še Vladu Habjanu in je napisal roman z istim naslovom). Razumljivo, da nisem bil neobčutljiv za zginevanje slovenstva v koroški deželici — in tako je prišlo do prisposode o "**gamsih na plazu**", na plazu, ki še drsi — za motto svojemu življenjepisu in hkratnemu opisu koroškega partizanstva je prav to podobo izbral in uporabil Karel Prušnik—Gašper.

Ne bi mogel natančno povedati, kaj vse me je vznemirjalo in kako pride do tega in se to dogodi, čeprav sem zelo pozorno poslušal predavanja na univerzi o poglavjih iz psihologije stvarjanja. Zgoraj v Svatnah v Rožu sem se srečal še s posebno različno pripovedjo o Miklovi Zali, hudo različno od tistega, kar je zapisal v povesti Jakob Sket že zdavnaj. — In sam sem kasneje napisal po tem novem motivu črtico, povestico; čudim se sebi, da nisem pripravil strokovno znanstvenega zapisa, kakor so me tega naučili v šoli. Mogoče me pa le mika nasprotovati že ustaljenim predstavam drugih?

Moj rojstni kraj, zgodnja doživetja pri pisanju? me še vprašujete.

V ozračju predvojnega mesteca, ki je ždelo med gorami s svojimi vodnjaki na sami glavni ulici in ki

so vsa moja zgodnja leta prepevala svoj jutranji in večerni cigu-migu, čeprav v upravnem središču, a vendarle precej manjši množini skupaj zbranih hiš, kakor je to danes-vsekakor diha **Neznani storilec** Ljube Prenerjeve; zaman sem nagovarjal ljudi pri založbah, naj ga ponatisnejo. Le kakšen drobec boste našli v kakšni moji noveli ali v zgodbi iz deških dni.

Vedno ste se radi vračali (fizično in v svojih delih), tudi v svojih prevodih — Stridsbergova, v domači kraj: zakaj?

Nemški tednik Die Zeit je v teh zadnjih letih imel anketo: — opisi ponovnega snidenja s svojim rojstnim krajem. Menda so povabili kar precej svojih znanih pisateljev in so se ti pač vsak po svoje lotevali zadeve. Tedenska priloga velikega evropskega dnevnika Le Monde je spet zbrala in objavila zapise pisateljev o posameznih glavnih mestih, s katerimi so se pač pisatelji srečevali ali imeli bližnje vezi. Dejstvo je, da ni prav lahko razložiti določene navezanosti človeka na kraj njegovega bivanja, bodisi, kjer je bil rojen in preživljal svojo otroštvo in mladost, bodisi, da si je kraj bivanja pozneje sam izbral in si ga podomačil, podomil. — Nekaj bo na tem, da lahko že kraj sam pobudi znamenja, odsevanja, da se vse to lahko ohranja še vnaprej tudi v njegovem pisanju.

Gusti Stridsbergove (Jirku) lastni življenjepisi **Mojih pet življenj** sem prevedel zato, ker je pisateljica lepo prevedla Cankarja, se naučila moje materinščine, posredovala pripoved o našem življenju, iz nas porojeno stvaritev v širši krog, a se je hkrati pogumno spopadla z ozkosrčno družbeno naravnostjo, ki ji pravimo stalinizem; pa še nekaj manj znanega o naših domačih krajih nam je ohranila s svojim romanom.

Ob Gusti je prišlo do nekaj spodrsrlajev. Sama je povedala, da se je po drugi svetovni vojni obrnila na svoj domači kraj in želela pridobiti (kupiti ali vzeti v najem) čisto majhno zemljišče na Dobravi, kjer bi si postavila lastno hiško, kamor bi prihajala s svojimi švedskimi prijatelji; pa na njeno pismo ni bilo odgovora. Po izidu prevoda je prišlo spet do spodrsrlaja, deljenih mnenj o tem, je bilo prav ali ne, da sem svoje delo opravil. Pa so naposled dognali kar na samem vrhu, da je avtorica mnogo pomagala pri našem revolucionarnem gibanju (o tem bolj natančno v mojih spominih, če jih bom kdaj napisal). Naposled gre za spodrsrlaj, da do danes ne vemo za dan, kdaj je preminula — in ji tako seveda nismo zapisali nič za spomin (pa še potrudil sem se in nadležno vpraševal...).

O odnosu do jezika? — Zdi se mi pač ta čas vsaj zame edina glina, iz katere lahko zgetem kipec (velja zame). Vemo npr. za Slovenca, ameriškega pisatelja Luisa Adamiča, ki je pisal v angleščini in še za mnoge poliglote. Vemo za prenicljivo misel Isaaca Baschevisa Singerja (nobelovec), ki piše v jeziku "jiddiš", v jeziku, "namenjenem, da bo umrl" — tako je povedal — "je pa toplotno vsakdanje zaupljivo narečje, ki govori sicer iz ruševin in ki pri tem ob nezlomljivi ljubezni do življenja spominja na pomembno vsebino; le-te ne more razničiti nobena sila." (Citat po Die Zeit, 1980).

Kaj mi pomeni Voranc?

Predmet znanstvenega raziskovanja, če bi lahko literarno pregledovanje in pripravo njegovih zbranih del preprosto poimenovali kot za nekakšno znanstveno početje in bi si odmyslili, da gre za čisto poseben predmet — za pesniško, pisateljsko stvaritev in da terja prav to še razmislek o naravi predmeta in o tem, kaj takšna narava predmeta še posebej terja.

Mislil, da pomeni Prežih meni in drugim vsekakor čisto poseben dogodek v domačem in celo v evropskem pisateljevanju, v tej razsežnosti tiči seveda še kaj več, pa naj že gre za geografsko in kakršnokoli drugo človeško mero v območju preprostega spopadanja človeka z zemljo — z naravo, ki naj mu nekaj vrača in vrne, za njegov nečloveški trud v zelo zelo očiščenih, začetnih okoliščinah borca, oboroženega s kopačo, in v spopadu s pošastjo z glinastimi čeljustmi itd., vedno znova se porajajočimi požirajočimi požiravniki. (**Boj na požiravniku**).

Vsekakor pa tega prej nisem vedel v tolikšni meri, niti se nameraval toliko pomuditi pri njegovih delih — precej naključja je v tem in kulturne vzgojne

veščine mojega zdaj že pokojnega profesorja Antona Ocvirka — da me je pridobil, hkrati usposobil (obrtno) za pripravo zbranih spisov — spisov moža z onstran Gore...

O mojih načrtih?

Svoje srečanje s Prežihovim delom želim skleniti z zadnjima knjigama (X. in XI.) njegovih zbranih del in z neke vrste pripovedjo o vsem tistem, kar si mislim o njem (z monografijo).

Tu in tam si zapišem kakšen kroki, črtico, novelo. Eden mlajših recenzentov mojega "Telemaha" je svetoval, da naj bi se pomudil spet s kakšno novelo.

In končno ste mi rekli, naj bi še povedal karkoli?

Mislím, da so svetovljanske poti, ki jih ubirate v mojem rojstnem kraju (razstavna dejavnost), koristne. Bal bi se vsega, kar človeka zapira vase. Tako se mi zdi prav, da ste v trikotniku, v koroško-štajerskem obmejnem kotu, porazdelili po različnih središčih — v Slovenj Gradcu, na Ravnah in še kje — razne ustanove. Seveda ne želim dajati nasvetov, gre le za dobre želje.

Pred očmi pa imam še naprej ob človeku krajino — pokrajino. Ko obiskujem domače kraje, včasih naletim na prav čudna človekova nova prebivališča. Kakšna izmed teh hiš se mi zdi konfekcijske oblike. Mogoče bodo te hiše kdaj pozneje bolj sodile v to pokrajino; prav pa se mi zdi, da bi se tudi s tem kdo ukvarjal.

Lep pozdrav

Drago Druškovič — Rok Arih

MARJAN LENASI

ANTIFAŠISTIČNO GIBANJE SLOVENSKE MLADINE NA KOROŠKEM 1941 — 1945

Pričujoči sestavek je dejansko referat, ki sem ga pripravil za zgodovinsko posvetovanje o naprednem mladinskem gibanju v Sloveniji, ki bo 17. in 18. aprila letos v Ljubljani. Na tem posvetovanju bo sodelovalo okrog 30 zgodovinarjev, ki bodo v svojih referatih prikazali nastanek in razvoj organizacije SKOJ in ZSM v obdobju 1919—1948 na posameznih območjih Slovenije. Obenem mi je ta referat osnova za diplomsko nalogo, ki jo pripravljam na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. K pisanju te teme me je spodbudila tov. Vilma Bebler — Rikovič, predsednica odbora za proučevanje naprednega mladinskega gibanja v Sloveniji pri RK ZSMS, in sicer takrat, ko sem zbiral gradivo za seminarsko nalogo, ki je bila pisana na podobno temo (Prvi kongres Zveze slovenske mladine). Naloga, ki sem si jo zadal, je precej težavna, saj se je mnogo dragocenih dokumentov iz tistega časa izgubilo. Obstaja nevarnost, da bodo mnogi pomembni dogodki iz tega obdobja utonili v pozabo. Tega pa nikakor ne smemo dopustiti, še zlasti ne, ker gre tu za Koroško — tisto slovensko pokrajino, ki smo jo s plebiscitom krivično izgubili, in ki nam je tudi zavezniki po končani drugi svetovni vojni niso hoteli priznati, čeprav je bila to edina pokrajina velikega nemškega Reicha, kamor je prodrlo partizansko gibanje in doseglo zelo pomembne uspehe. Nikakor ne smemo pozabiti, da je, kakor tudi v drugih slovenskih pokrajinah, tudi na Koroškem, nosila glavno težo osvobodilnega boj ravno mladina. Tako v vojaških enotah kot pri političnem in drugem delu na terenu so prevladovali mladinci. Če bi torej hotel prikazati celoten prispevek mladine k osvoboditvi Koroške, bi moral obdelati celotno narodno-osvobodilno gibanje. To bi bilo vsekakor preveč,

zato se bom v svojem sestavku omejil le na obravnavo nastanka in delovanja organizacij SKOJ, ZSM, pionirske organizacije — torej mladinskih političnih organizacij, ki so delovale v glavnem na terenu, pa tudi v partizanskih enotah, v kolikor je šlo za SKOJ. Strinjam se s tov. Olgo Kastelic—Marjetko, ki pravi, da je bilo mladinsko gibanje na Koroškem mnogo širše, obsežnejše in močnejše, kot je videti na prvi pogled. Vlogo političnih aktivistov na terenu — tudi mladinskih — so, kar velja za Koroško še posebej, igrali tudi borci v prvih partizanskih enotah na Koroškem, ki so bile sestavljene skoraj iz samih SKOJ-evcev in mladih komunistov. Na terenu so delali mladinci sprva v okviru odborov OF, AFŽ itd., in torej, vsaj na začetku, ni šlo za kako posebno gibanje mladine.

Odbori SKOJ in ZSM so začeli nastajati na vzhodnem Koroškem v letu 1943, na zahodnem Koroškem pa spomladi 1944. Mladinski aktivisti so pisali zelo malo poročil o svojem delu, čeprav so vseskozi politično delovali. V arhivu IZDG in CK ZKS sem našel za celotno vojno obdobje kakih 15 poročil. Kot osnovno literaturo sem uporabil knjigi: Karel Prušnik—Gašper: Gamsi na plazu (druga, dopolnjena izdaja); Emil Sovdat—Milče: Tam, kjer teče bistra Zilja, ter sestavek Franca Škerlja, objavljen v Koroškem zborniku 1948, za uvod pa članke iz knjige Slovenci v zamejstvu, Koroška v borbi, Koroška in koroški Slovenci, Zbornik Koroške. Poleg tega sem pregledal članek Bogdana Žolnirja, objavljen v Koroškem fužinarju nov. 1977 in članek Staneta Mavriča o Kotuljski četi, objavljen v Koroškem fužinarju 1978, ter še druge članke. V nadaljnjem proučevanju bom moral pregledati še vse številke Vestnika koroških partizanov. Pismene spomine so mi poslali: Olga Kastelic—Marjetka, Stane Mavrič, Slavka Mavrič, Marjeta Vasič. Z ustnim pričevanjem so mi pomagali pri pisanju: Bogo Mohor—Ston, Georgij Dvoržak—Džuro, Dora Čepeljnik—Pakiž, Milan Krajnc—Brane, Ivan Hercog—Zim, Helena Kuhar, Peter Kuhar, Ivanka Sadoljšek—Zala, Marija Rozman itd. Pri snovanju teme mi je pomagala tudi tov. Ivka Križnar. Vsem tem sem dolžan zahvalo, prav tako Pavletu Žavcerju—Matjažu za dragocene napotke glede literature. Odboru za proučevanje naprednega mladinskega gibanja in končno še tov. Olgi Kastelic—Marjetki, ki je pregledala rokopis in dala zelo tehtne pripombe, ki sem jih vnesel v tekst.

Moje proučevanje naprednega mladinskega gibanja na Koroškem še nikakor ni zaključeno, zato naprošam vse koroške mladinske aktiviste in sploh vse, ki vedo kaj več o tej problematiki, da mi priskočijo na pomoč.

I.

UVOD

Splošni geografski oris Koroške

V tem referatu bom obdelal mladinsko gibanje med 2. svetovno vojno na celotnem Koroškem, torej v Mežiški dolini in v tistem delu avstrijske dežele Koroške, ki je poseljen pretežno s slovenskim prebivalstvom. Že v 2. pol. 15. stoletja se je tu ustalila narodnostna oz. jezikovna meja med nemškim in slovenskim prebivalstvom, ki v glavnih potezah obstaja še danes: zahodno od Šmohorja preseka Ziljsko dolino, nato gre proti vzhodu na Dobrač in po Osojskih Turah proti severu do Djekš, tu pa se obrne in gre po obronkih Svinjske planine do Dravograda. H Koroški spada tudi Kanalska dolina, ki je v Italiji in je tu ne bom obravnaval. Koroška je razdeljena na več pokrajin, ki so med seboj različne. Slovenski del Ziljske doline zajema 40 km dolg pas, ki ga na severu obdajajo Karnske Alpe, na jugu pa Ziljske Alpe. Z Megvarskimi vrati je povezana s Kanalsko dolino, pri Beljaku pa z Dravsko.

Prometno važno je Osojsko—Glinsko podolje, ki gre od Beljaške sovodnji do Šentvida ob Glini. Najvišja pokrajinska in jezikovna ločnica so tu Osojske Ture.

Vrbsko podolje je med Vrbskim jezerom in Dravo, nadaljevanje le-tega je Celovška raven, ki je najnižji del Koroške, na njenem severu je Gosposvetsko polje. To čez vodijo pomembne poti, središče te pokrajine je Celovec. Med Vrbskim podoljem, Celovško ravnino in Dravsko dolino se vlečejo Gure — hribovje, visoko do 800 m. Delijo se na Hodiške in Radiške.

Pavle Bajželj-Vestl
(študent medicine, član OBKOM SKOJ za Koroško in sekretar OK SKOJ za okraj Celovec)
Foto: Dora Čepeljnik-Pakiž

Del osrednje Koroške, kjer je Drava zavila tik v vzhodno Karavank in si med njimi in Gurami oblikovala svojo globoko dolino, imenujemo Karavanško predgorje, ali tudi Rož, vendar pravi Rož, kot ga imenujejo domačini, obsega samo zahodni del tega podolja. Nadaljevanje Roža proti vzhodu pomeni Obirsko podgorje.

Vzhodna Koroška obsega Velikovško čezdravje, Podjuno z njenim gorskim zaledjem in Mežiško podravje. Sem spada še Laboška dolina, ki je povsem neslovenska pokrajina. Podjuna je obsežna ravnina med Dravo in Karavankami — je najboljše ravnina na Koroškem.

Središče je Pliberk. K Podjuni štejemo še obrobne hribovite pokrajine izven ravnine, vključno z gorsko Belsko dolino, ki pelje z Jezerskega, ki tudi spada h Koroški. H Koroški spada tudi Mežiška dolina z obrobniimi hribovji in gorovji. (I)

Splošni gospodarski oris Koroške v času med obema vojnama:

Prebivalstvo in njegova socialna ter narodna struktura (štetja)

V času prve avstrijske republike je bila Koroška gospodarsko nerazvit ter za širše gospodarske tokove zaprt prostor, posebno tisti del, kjer živijo Slovenci (tzv. južna Koroška). Tu je ves čas prevladovalo kmetijstvo, le v Borovljah ter v Bistrici v Rožu sta bili železarni (železarna v Bistrici po l. 1933 preusmerjena na izdelavo akumulatorjev). V Borovljah je bilo razvito puškarstvo. Blizu Podkloštra je bil rudnik svinca, topilnica pa na Ziljici. Nekaj je bilo žag — največja v Siniči vasi, veliko lesno podjetje je bilo v Rebrci in v Brnici blizu Beljaka. Večina industrije je bila v nemških rokah. Slovenski kmet je imel v rokah le malo in srednjo zemljiško posest — veliko pa nemški lastniki, posebno velike gozdne komplekse. V mestih je prevladoval nemški element — Slovenci so tu le kot pomožna delovna sila. Zelo močno je bilo izseljevanje v druge dele Avstrije in v ZDA. Zelo močno pa je priseljevanje Nemcev. Za slovensko gospodarstvo na Koroškem je bilo zelo pomembno slovensko zadružništvo, ki pa je bilo po številu zadrug slabotnejše od nemškega.

Jezikovni pretresi ljudskih štetij kažejo, da je bila za Slovence še najbolj objektivna prva avstrijska statistika iz leta 1846 — takrat je bilo na celotnem Koroškem ugotovljenih ok. 100000 Slovencev. Že v

času habsburške monarhije so se štetja pokazala kot politično sredstvo, naperjeno proti nemškemu narodu. Leta 1880 naštejejo na Koroškem v mejah današnje Avstrije 85154 Slovencev, leta 1910 le še 66000 (dejansko število je bilo gotovo okoli 115000). V času prve avstrijske republike 1923, naštejejo 39000 Slovencev.

(1) Povzel po članku dr. Svetozarja Ilešiča "Pokrajinsko okolje na slovenskem Koroškem". (Koroška in koroški Slovenci, založila založba Obzorja, Maribor 1971).

Nacistično štetje jih našteje 44700.

Objektivnejše od uradnih podatkov so cenitve poznavalcev koroškega vprašanja. Danes živi na Koroškem po cenitvah okoli 80000 oseb slovenskega jezika. (2)

Zatiranje Slovencev v prvi avstrijski republiki in Hitlerjev načrt uničenja koroških Slovencev

Obljube o narodnih pravicah, ki so bile dane koroškim Slovincem so bile že kmalu po njem poteptane. Predvsem so forsirale protislovensko politiko Socialdemokratska in Velikonemška ljudska stranka, ter liberalna stranka velikih kmetov, imenovana "Koroška deželna zveza".

Že pred plebiscitom, posebej pa po njem, je delovala proti Slovincem organizacija "Kaerntner Heimatdienst" (po l. 1920 Heimatbund), ki je postala specializirana strokovna organizacija za reševanje tkim. slovenskega vprašanja. Njen tajnik Alois Meier Kaibitsch je med njene cilje postavil namero, da odpravijo še tiste ostanke slovenskega jezika, ki jih je dopuščala dotakratna utrakvistična šolska ureditev.

Po l. 1925 se pojavi zamisel o uvedbi tzv. kulturne avtonomije za koroške Slovence. 1927 pa so v deželnem zboru zastopane stranke pretrgale nadaljnja pogajanja s koroškimi Slovenci in tako s kulturno avtonomijo ni bilo nič. Nemški nacionalisti začnejo deliti koroške Slovence na "Prave" Slovence in "Windišarje" — razvijejo vindišarsko teorijo, ki jo najdemo na Koroškem še danes.

Heimatbund je ustanovil 1927 tzv. Bodenvermittlungstelle, urad, s pomočjo katerega je na Koroškem naseljeval Nemce.

Leta 1932 pridejo v Avstrijo na oblast klerofašisti, ki hočejo spremeniti Avstrijo v klerofašistično državo. V tem času so mnogi Avstrijci, tako tudi Slovenci, odvrnejo od socialdemokratske stranke, ki ni bila sposobna organizirati upora proti režimu, in se vključijo v KPA. 1935 uprizoni režim proces proti Karlu Prušniku—Gašperju in tovarišem, ki jih obsodijo na visoke zaporne kazni. Kmalu po tem so oblasti prepovedale delovanje Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Režim si prizadeva podrediti si osrednjo slovensko kulturno organizacijo, ki se takrat preimenuje v Slovensko prosvetno zvezo, vendar se mu ne posreči.

(2) Dr. Tone Zorn:

— Etnična podoba južne Koroške.

— Gospodarstvo Koroške in socialni položaj Slovencev v drugi avstrijski republiki. (Slovenci v zamejstvu, DZS, Ljubljana 1974).

Nacistične organizacije so se pojavile v Avstriji že kmalu po prvi svetovni vojni. Imele so namen, da bi po prevzemu oblasti odpravile na Koroškem vse, kar je slovenskega. Leta 1932 so (tudi po zaslugi obeh slovenskih poslancev) izključili nacistične poslance iz koroškega deželnega zbora. Kljub temu pa je nacistično gibanje še naprej raslo in julija 1934 skušajo s silo prevzeti oblast, vendar se jim ne posreči.

Marca 1938 je bila Avstrija priključena k nemškemu Reichu. S tem so protislovenski elementi dobili vse možnosti za ureditev "koroškega vprašanja". Nacistična oblast se je sicer do napada Nemčije na Jugoslavijo le-temu izogibala (zaradi poskusov pridobiti Jugoslavijo za pristop k trojnemu paktu), po napadu pa je tudi ta ovira odpadla.

Že marca 1938 so nacisti zaprli več Slovencev, takoj po napadu na Jugoslavijo so aretirali 67 duhovnikov. Zaplenili so celotno premoženje slovenskih organizacij, odstranili vse slovenske napise, prepove-

dali slovenske kulturne prireditve, že leta 1938 so prepovedali slovenski pouk, premestili slovenske učitelje v nemške kraje, na Koroškem pa nastavili nemške učitelje. Že v jeseni 1939 se je pojavil načrt o izselitvi vseh koroških Slovencev in naselitvi Kanalcov in Južnotirolcev na Koroškem. Ta načrt so začeli uresničevati v aprilu 1942, ko so izgnali 178 slovenskih družin iz Koroške v razna taborišča po vsem nemškem Reichu. Nemški načrt je predvideval izselitev 50000 koroških Slovencev v Ukrajino — to pomeni praktično vse, ki so se ob nacističnem štetju 1939 izjavili, da so Slovenci. Da jih niso izgnali, se je treba zahvaliti uspehom Rdeče armade na vzhodni fronti in pa narodnoosvobodilnemu gibanju koroških Slovencev. (3)

(3) —isto kot opomba 2.

Kratek oris NOB na Koroškem

Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja si je že od vsega začetka prizadevalo razširiti to gibanje tudi na tiste slovenske pokrajine, ki so bile pred vojno priključene sosednjim državam, da bi se končno uresničila ideja zedinjene Slovenije". (Ideja o osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev je bila izražena že leta 1941 v tzv. "Temeljnih točkah OF). Ena od teh pokrajin je bila tudi Koroška. CK KPS je dal nalogo pokrajinskim vodstvom NOB za Gorenjsko in Štajersko, da podpreta osvobodilne težnje koroških Slovencev. Nevarnosti razširjenja narodnoosvobodilnega gibanja na Koroškem so se zavedali tudi Nemci, ki so zato tesno zaprli nekdanjo državno mejo na Karavankah. Kljub temu se je posameznim političnim aktivnostim posrečilo, da so prodrli na Koroško. V zahodni del Koroške je odšel v letu 1942 Matija Verdnik—Tomaž, v območje Sel in Obirskega pa Johan Županc in Stane Mrhar. Preko svojih sorodnikov so dobili stike z zavednimi Slovenci na Koroškem in posrečilo se jim je ustanoviti veliko število odborov OF, vendar je v novembru 1942 prišlo do izdaje in številnih aretacij pripadnikov teh odborov. Aprila 1943 je bil v Celovcu pred tzv. "Ljudskim sodiščem" uprizonjen proces, na katerem je bilo 13 obtožencev obsojenih na smrt z obglavljenjem (smrtna obsodba se je izvršila 29. aprila na Dunaju), ostali pa so bili obsojeni na visoke zaporne kazni.

Avgusta 1942 je šel na Koroško Kranjčev bataljon iz sestava II. grupe odredov, ki je bila namenjena na Štajersko. Bataljon je izbojeval pomembno zmago nad nacisti v Robežu na Koroškem.

Novembra 1942 je prišla v zgornjo Mežiško dolino (v območje pod Peco) skupina partizanov iz Savinjske-

Mladinska aktivistka Urška iz Kotelj
Foto: Dora Čepeljnik-Pakiž

ga bataljona, z namenom, da tu prezimi. Istočasno je prišel v to skupino Pavle Zavcer—Matjaž, sekretar OK KPS za Koroško okrožje. Poslal ga je PK KPS za Štajersko z nalogo, da tu politično deluje. Mnoge člane te partizanske skupine — prve koroške čete — je vzgojil v pomembne politične delavce. Četa pa je spomladi 1943 narasla v bataljon, ki je 3. aprila izvedel zelo uspešen napad na Mežico, nato pa uspešno deloval na območju vzhodne Koroške.

Iz tega obdobja je zelo pomembna prva konferenca političnih delavcev Koroške 12. maja 1943 v Bistri pri Črni na Koroškem (imenovana tudi "Belo-peška").

Oktober 1943 je bil ustanovljen PK KPS za Koroško, aprila 1944 pa še PO OF. Ustanovljena sta bila Vzhodno — in zahodnokoroški odred, ki sta bila aprila 1944 združena v Koroško grupo odredov, ki je delovala do septembra in pomeni najslavnejše obdobje koroškega partizanskega gibanja. Septembra je bila KGO ukinjena; del borcev je bil dodeljen drugim enotam, iz ostalih pa je bil formiran Koroški odred, ki je imel štiri bataljone.

Že novembra 1943 se je posrečilo Matiji Verdniku—Tomažu in Mirku Ulčarju, da sta prekoračila Dravo pri Zelučah. Prva partizanska enota, ki jo je prekoračila, je bila četa petnajstih mož, čez pa je prišla med Bistrico in Bilčovsom in napadla orožniško postajo v Bilčovsu. Do jeseni 1944 je ta skupina narasla na 100 mož.

Junija 1944 je šla čez Dravo na Vzhodu tzv. Bojeva skupina, prodrla do Djekš in obvladala vse območje Svinjske planine. Oktobra 1944 ji je prišla na pomoč še Belinova skupina in se združila z njo v bataljon, ki se mu v pozni jeseni pridruži še bataljon, nastal iz skupine, ki je prva prekoračila Dravo: nastal je tkim. čezdravski bataljon, ki je spadal h koroškemu odredu. Ne smemo pozabiti, da so Nemci zelo močno zastražili Dravo — tako kot kakšno državno mejo — in je bil prehod preko nje zelo tvegano dejanje.

Partizani so torej ob koncu leta 1944 obvladali domala celotno Koroško — do slovenske narodnostne meje in še čez. Nemci so v tem času organizirali proti njim veliko ofenzivo, ki jim je sicer prizadejala velike izgube, uničiti pa jih ni mogla. Spomladi 1945 so koroški partizani prešli v protiofenzivo in osvobodili velik del Koroške, ob koncu vojne pa skupaj z zavezniškimi in jugoslovanskimi partizanskimi enotami vkorakali v Celovec.

ANTIFAŠISTIČNO MLADINSKO GIBANJE

Splošni pregled političnega delovanja
(in v tem okviru tudi mladinskega gibanja)

Že v uvodu sem zapisal, da si je vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja močno prizadevalo razširiti to gibanje tudi na Koroško. Le uspešen narodnoosvobodilni boj koroških Slovencev bi utegnil pripeljati do združitve le-teh z matičnim narodom. Kot vemo, se to kljub velikim naporom ni zgodilo, ker so imele vmes svoje interese velesile. Kljub temu pa je bil osvobodilni boj za koroške Slovence izredno pomemben, saj je pripomogel k temu, da so se kot narodnostna skupnost sploh obdržali in da so jim bile po vojni z avstrijsko državno pogodbo vsaj formalno, če že ne dejansko, zagotovljene določene pravice. Na Koroškem ni bilo nobene subjektivne sile — kot je bila to pri nas Komunistična partija — ki bi bila organizirala koroške Slovence in jih povedla v boj, zato jim je bila pomoč matičnega naroda v osvobodilnih prizadevanjih nujna. (Obstajala je sicer KPA, vendar je bila preveč oportunistična, poleg tega pa ni imela preveč posluha za narodnostne zahteve koroških Slovencev — to je pozneje zelo otežkočalo delo političnih aktivistov na Koroškem). Vpliv je prihajal na Koroško na zahodu iz Gorenjske, na vzhodu pa iz Štajerske. Na zahodnem Koroškem so aktivisti Matija Verdnik—Tomaž, Johan Županc in Stane Mrhar že v letu 1942 ustanovili mnogo odborov OF in je glede tega razvoj osvobodilnega gibanja na zahodnem Koroškem v tem času prehiteval tistega na vzhodnem delu. Novembra 1942, kmalu po vdoru Gestapa v pravkar dograjeno mrežo OF, ki je, kot vemo, doživel svoj epilog z zloglasnim celovškim procesom aprila 1943, pa je PK KPS za štajersko poslal na vzhodno Koroško ing. Pavleta Žavcerja —Matjaža kot sekretarja OK KPS za novoformirano

Koroško okrožje, ki je zajemalo poleg Mežiške doline še ves vzhodni del avstrijske Koroške — do ceste Jezersko—Železna Kapla—Velikovec. Do jeseni 1943 sta se na vzhodnem Koroškem formirali dve okrožji: mežiško in podjunsko ali velikovško okrožje, na zahodnem Koroškem pa okrožji Rož in Ziljska Dolina. Oktobra 1943 se je Koroška v političnem pogledu osamosvojila od Gorenjske in Štajerske, ko je bil ustanovljen Pokrajinski komite KPS za Koroško. Sekretar PK KPS je postal Dušan Pirjevec—Ahac. Marca 1944 se je PK preimenoval v Oblastni komite (OB KOM KPS), sekretar le-tega pa je postal ing. Pavle Žavcer—Matjaž. V tem času je bil ustanovljen tudi Pokrajinski odbor OF za Koroško (POOF), katerega sekretar je postal znani koroški partizan in politični delavec Karel Prušnik—Gašper.

Vzporedno z vzpostavljanjem enotnega političnega vodstva za Koroško po liniji KP in OF se je postavljala tudi problem enotnega MLADINSKEGA vodstva za vso Koroško. Predlogi za vzpostavitev le-tega so prihajali tako z Gorenjske kot tudi s Štajerske. Sekretar Pokrajinskega poverjenišva SKOJ za Gorenjsko — Vinko Hafner — je poslal na Koroško oktobra 1943 Staneta Konstantina—Boruta, ki je prišel na Koroško šele januarja 1944. Sporazumno s tedanjim sekretarjem PK SKOJ za Slovenijo, Stanetom Kavčičem—Džurom, naj bi bil Borut sekretar samostojnega Pokrajinskega poverjenišva za Koroško.

Na Štajerskem je bila pri PKKPS za Severno Slovenijo za mladinsko delo odgovorna Vera Šlandrova; potem ko je 15. junija 1943 na Dobrovljah padla (skupaj s sekretarjem PK KPS za Severno Slovenijo Dušanom Krajgerjem—Jugom), jo je nadomestil Jože Kladivar—Leon Zagorc, član PK SKOJ za Slovenijo. Ta je v jeseni 1943 obiskal Koroško in nato poslal sem Matijo Knapa, kooptiranega člana PK SKOJ za Slovenijo. Ta se je nato v Mežiškem okrožju februarja 1944 sestal s Stanetom Konstantinom—Borutom. Dogovorila sta se, da je treba takoj ustanoviti pokrajinsko poverjenišvo SKOJ za Koroško. Borut je za sekretarja tega poverjenišva predlagal Olgo Jenko—Marjetko, za člane pa Staneta Mavriča, Aleksandra Čera, obveščevalca Dragotina in še nekoga za Agitprop, ki naj ga naknadno pošljejo. Borut je nato zaprosil za drugo zadolžitev, ker je že dopolnil 26 let. Vprašanje enotnega mladinskega vodstva za celotno Koroško pa je bilo rešeno šele poleti 1944, ko je PK SKOJ poslal na Koroško Marjeto Vasič iz novomeškega okrožja, ki je nato postala sekretarka Oblastnega komiteja SKOJ (OBKOM SKOJ) za Koroško. (4)

(4) — Podatke sem povzel po spominskem zapisu Olge Kastelic
— Marjetke, ki mi jih je poslala novembra 1980.

Prvo poročilo je poslala Marjeta Vasič PK SKOJ za Slovenijo 7. 7. 1944, ko se OB KOM SKOJ za Koroško še ni sestala. Mladinska vodstva so takrat obstajala v vseh štirih koroških okrožjih. Mežiško in velikovško okrožje sta dobili mladinska sekretarja že oktobra 1943. Sekretar Okrožnega komiteja SKOJ (OK SKOJ) je bila takrat Olga Jenko—Marjetka (do jeseni 1944, ko je mežiško okrožje prenehalo obstajati). Sekretar OK SKOJ v okrožju Velikovec pa je bil sprva Stane Mavrič; ko je le-ta v aprilu 1944 prevzel funkcijo sekretarja OK KPS v tem okrožju, je mesto mladinskega sekretarja prevzela Slavka Fir, ki je pred tem decembra 1943 in januarja 1944 obiskovala višji SKOJ-evski tečaj na Kočevskem Rogu, prej pa je delovala kot sekretar OK SKOJ za belokrajnsko okrožje. Marca 1944 sta dobili sekretarja SKOJ tudi okrožji Rož in Ziljska dolina. V okrožju Rož je postal sekretar SKOJ-a Bogo Mohor—Ston, v okrožju Ziljska dolina pa neki Jože iz Stične, ki mi ga še ni uspelo identificirati. Vsi ti so bili predvideni za člane OB KOM SKOJ za Koroško, poleg njih pa še Dora Čepeljnik, ki je tudi prišla na Koroško s SKOJ-evskega kurza na Rogu, in to konec marca 1944, delovala pa je tu do konca avgusta in bila odgovorna za razvoj SKOJ-a v partizanskih enotah.

Poudariti je treba, da na Koroškem, vsaj v prvem obdobju, ni bilo bistvene razlike med organizacijama SKOJ in ZSM. Tako prva kot druga organizacija sta opravljali podobne naloge. Prav tako tudi ni bilo najvišjih vodstev posebej za eno in drugo organizacijo, oz. so bili v obojih navadno isti ljudje.

Septembra 1944 je prišlo na Koroškem do teritorialne reorganizacije. Štiri okrožja, ki so delovala tu do takrat, so bila ukinjena. Mežiško okrožje je bilo vzeto izpod pristojnosti OB KOM KPS; iz njega in iz dela bivšega Šaleško—Mislinjskega okrožja je bilo ustanovljeno novo okrožje Dravograd, ki je od takrat naprej spadalo pod pristojnost OB KOM KPS za Štajersko. Delo političnih aktivistov na Koroškem je bilo sedaj omejeno izključno na ozemlje avstrijske Koroške, to pa je bilo razdeljeno na 5 okrajev: Pliberk, Velikovec, Celovec, Beljak in Podklošter. Bivše mežiško okrožje je bilo razdeljeno na naslednje okraje: Črna—Mežica, Guštanj—Prevalje in Dravograd. Okraji na Koroškem pa so bili razdeljeni na naslednje sektorje:

1. Okraj Celovec: Šmarjeta, Borovlje, Bistrica, Šentjanž
2. Okraj Pliberk: Klopinj, Podjuna, Pliberk, Apače — Železna Kapla.
3. Okraj Velikovec
4. Okraj Beljak: Rožek, Podklošter, Beljak.

V skladu s teritorialno delitvijo so se formirala tudi vodstva političnih organizacij. Kaj je pravzaprav mišljeno pod izrazom "antifašistično mladinsko gibanje"? Danes smatramo za mladince vsakega, ki ni starejši od 27 let. Znano je, da so v našem narodno-osvobodilnem boju v vseh strukturah, tako vojaških kot političnih, prevladovali mladi. Tako je bilo tudi na Koroškem. Že takoj po Anshlusu 1938 so mnogi mladi fantje s Koroške — vojni obvezniki — izrazili svoj protest proti Hitlerju s tem, da so se odtegnili služenju v njegovi armadi in raje pobegnili čez mejo v Jugoslavijo ali pa se skrivali po gozdovih (zeleni kader). Ti so bili pozneje osnova za prve partizanske enote ali pa za politično delo na terenu. Da so mladi delovali že v prvih odborih OF, dokazuje tudi celovški proces aprila 1943, na katerem je bilo obsojenih tudi nekaj mladincev.

Zaradi pomanjkanja aktivističnega kadra je vsak aktivist na Koroškem deloval po vseh linijah, da bi pridobil čimveč Korošcev za NOB, ne glede na to, ali so starejši ali mlajši. Kot izhaja iz že prej povedanega, na začetku ni bilo posebnega gibanja mladine, ker je mladina delala po vseh linijah. Šele pozneje so se formirale na terenu organizacije ZSM in SKOJ od najnižjih do najvišjih. V pričujočem referatu bom torej obdelal nastanek, razvoj in delovanje teh posebnih organizacij mladine na terenu, pa tudi v partizanskih enotah in kurirskih postajah, v kolikor gre tu za SKOJ. Poudariti pa je treba tudi — kar velja za Koroško še posebej, da so vlogo političnih aktivistov igrali tu tudi borci v partizanskih enotah, ki so bile na začetku sestavljene večinoma iz SKOJ-evcev in mladih komunistov in so širile med ljudmi na terenu program partije in OF ter tudi mladino pridobivale za narodnoosvobodilni boj.

VZHODNA KOROŠKA

Nastanek in razvoj političnih organizacij mladine do reorganizacije okrožij jeseni 1944

Kot je bilo rečeno že v uvodu, se je iz Savinjskega bataljona v novembru 1942 izločila skupina borcev — večinoma novincev — ter odšla na Koroško z

namenom, da prezimi. Iz nje se je razvila Prva koroška četa. Istočasno je bil poslan na Koroško tudi ing. Pavle Žavcer—Matjaž kot sekretar OK KPS za novo formirano Koroško okrožje. Matjaž je prišel v prvo koroško četo in začel borce politično vzgajati. Tako so mnogi od njih postali pomembni politični delavci na terenu. Po pričevanju Staneta Mavriča je Matjaž takoj po prihodu v četo ustanovil v njej aktiv SKOJ-a in njega postavil za sekretarja. V taborišču koroške čete pa je organiziral prvo tehniko na Koroškem. Koroška je bila takrat še neobdelan teren, kjer se je NOB šele začel razvijati. Treba je bilo prodirati od hiše do hiše, pridobivati ljudi za program OF, predvsem pa pridobivati mladince kot prostovoljce v partizanske vrste. Za to so bile možnosti, kajti mnogo je bilo fantov, ki bi se bili radi izognili služenju v nemški vojski. Od začetka leta 1943 do spomladi je število prostovoljcev že tako naraslo, da je bil ustanovljen Prvi koroški bataljon, ki je 3. aprila izvedel zelo uspešen napad na Mežico. Stane Mavrič je bil izbran nato za komandirja 2. čete v 1. koroškem bataljonu. Njegova četa je imela svojo operativno območje v Mežiški dolini. Imela je nalogo politično delovati med ljudmi in pridobivati mladince za NOV. Odziv mladine je bil v mežiški dolini zelo velik, posebej še po napadu na Mežico, tako da je druga četa, ki je v začetku štela le 6 ali 7 borcev narasla do konca junija na 36 borcev. Prvi aktiv SKOJ-a je Stane Mavrič nastavil na Obretanovem vrhu pod Uršljo goro junija 1943. Obretanova hiša je bila že od marca 1943 stalna postojanka partizanov. Domača dekleta so se zelo izkazala pri prenašanju pošte, zbiranju sanitetnega materiala ter obveščevalnih podatkov. Pozneje so delale po navodilih Olge Jenko—Marjetke, ki je bila postavljena za sekretarko OK SKOJ za Mežiško okrožje. Podobno vlogo sta igrali tudi četi, ki sta ju vodila Ivan Uranič—Drago in Milan Trtnik—Milanček, saj sta bili sestavljeni izključno iz mladincev. Po ustanovitvi okrožja Velikovec je tov. Stane Mavrič deloval tu kot sekretar SKOJ-a. Matjaž mu je dal konkretne naloge za delo po mladinski liniji — kako je treba na avstrijski strani zajeti čimveč mladine v NOV. Dal mu je vsa pooblastila za delo na terenu tudi po liniji OF.

Najprej je bil poslan na rajon Solčava — Bela, nato pa na rajon Železna Kapla in Podjuna.

Rajon Solčava — Bela je tokrat spadal h okrožju Velikovec. Takoj po prihodu v ta rajon se je Stane Mavrič povezal s sekretarjem Rajonskega komiteja KPS, Rokom Klemenškom — Viktorjem. V sodelovanju z njim je že v avgustu 1943 uspel sklicati sestanke z mladinkami. Vzpostavljena sta bila prva dva aktiva SKOJ; prvi na področju Logarska dolina — Matkov kot s članicami: Plesnik Ivanko, Plesnik Jerico, Matkovo Maro, drugi je bil aktiv za Solčavo s članicami: Podbrežnik Valerijo—Vero, Slapnik Francko—Viko, Štifter Milko—Stano. Prvi aktiv SKOJ je bil vzpostavljen na sestanku pri Plesnikovih, drugi pa na domačiji "Pri Macesu" nad Solčavo. Fantov je bilo takrat na terenu zelo malo. Nekaj so jih mobilizirali Nemci, nekaj jih je odšlo v partizane, tako da so na terenu v glavnem delovala dekleta.

Stane Mavrič je v tem času vzpostavil tudi prvi odbor OE za Solčavo. Na rajonu Solčava — Bela je bilo še več aktivnih mladink, ki sicer niso bile

Mladinski aktivist
Filip Kolenik-Lipe
kot partizan
Foto:
Dora Čepeljnik-
Pakiž

vključene v zgoraj omenjena aktiva SKOJ, vendar so bile kljub temu zelo aktivne: Mežnarjeva dekleta iz Sv. Duha pod Olševo, Covnikova Slava, Vrlovčkova Matilda, Klara in Slava Krištof in Milan iz Bele, ki sta po dopustu iz nemške vojske šla oba v partizane in bila pozneje mladinska aktivista v okrožju Velikovec.

V jeseni 1943 je bil vzpostavljen v Remšeniku nad Železno Kaplo odbor ZSM, v katerem so delovale Katrca, Renata in Blanka iz Št. Lenarta. Vse tri so bile kmalu sprejete v SKOJ. Blanka je šla v partizane in se izkazala kot hrabra borka in bolničarka, ostali dve pa sta delovali na terenu vse do osvoboditve. Odbor ZSM je bil vzpostavljen tudi v Mokrijah pri Sinči vesi — iz deklet domačije, ki je imela partizansko ime "Pri Solatarju". Aktivna sta bila tudi obveščevalka Frida iz Št. Vida v Podjuni in Čarfov Jurček iz Velikovca.

V Kortah pod Obirjem nad Železno Kaplo odbora ZSM sicer še ni bilo, ker so bile domačije zelo raztresene po hribih in oddaljene druga od druge, bilo pa je tudi veliko mladincev in mladink, ki so sodelovale, npr. Smrtnikova dekleta v Kortah, mnogo pa jih je odšlo v partizane. Mladinke, ki so ostale doma, so zbirale obveščevalne podatke o delovanju sovražnika, prenašale pošto, zbirale material ali ga nakupovale, pletle nogavice, rokavice, puloverje, prinašale na določena mesta hrano za borbe in ranjence.

Politično delo aktivistov na terenu se je kmalu obrestovalo, kar se je pokazalo posebej konec leta 1943 in v začetku 1944, ko so se Korošci množično vključevali v partizanske vrste. Tudi v Lepeni pri Železni Kapli je bilo mnogo aktivnih mladincev, ki sicer niso bili povezani v odbor, vendar so kljub temu aktivno delali za partizane že v letu 1943. Zelo aktivni so bili mladinci v sami Železni Kapli. O tem pripoveduje tov. Kuhar Peter. Že v letu 1943 so mladinci v trgu po navodilih Matjaža začeli izvajati različne akcije. Nekateri od teh mladincev so bili pekovski vajenci (tudi Peter Kuhar). V njihovi pekarni so pekli kruh za policijo v Železni Kapli, Miklavčevem, Galiciji, Št. Lenartu. Kruh, ki je bil namenjen policajem, so močno osolili, obenem pa pokvarili napravo za mešanje testa. V neki drvarnici so imeli Nemci shranjeno municijo. Nekoč so napovedali akcijo. Stražarju so dali piti žganje, dva mladince pa sta od zadaj vdrla v drvarnico in odnesla mnogo orožja in municije. V bencinske tanke nemških kamionov so nekoč natrosili sladkor, tako da so Nemcem onemogočili hajko za partizani. Zbirali so tudi sanitetni in drug material. Javka je bila pri Kuharjevih, sem so prihajali in odnašali partizanski material ter novice.

Po napadu 1. koroškega bataljona na Mežico aprila 1943 je sedem partizanov iz tega bataljona odšlo pod vodstvom Mileta Mrzela na Pliberško polje. Blizu Šmarjete pri Pliberku so organizirali precej mladincev: Kolenikove sinove Franca, Lojza, Filipa in Jožeta, ki so bili pozneje vsi partizani, Terezija Potočnik, Lonico in Marico Slanič, Ano Glinik, Ančko Tomaž in Milko, Kosovo Pavlo in Meto, Tinco in Tilko, Franca Glinika, Petra Zalaznika in druge. Tu je nastalo v aprilu in maju zelo pomembno gibanje mladine, ki pa je v juniju zaradi izdaje in velikih aretacij začasno zamrlo.

Videli smo torej, kako se je začela širiti mreža odborov SKOJ in ZSM najprej v Mežiški dolini, nato pa posebej v okrožju Velikovec. Najbolje je, da sedaj do kraja opišem delovanje mladine v okrožju Velikovec, nato pa se bom vrnil na območje mežiškega okrožja.

(5) Po spominskem zapisu tov. Staneta Mavriča.

(6) Iz spominskega zapisa Olge Kastelic — Marjetke, Ljubljana, novembra 1980.

V drugi polovici februarja 1944 je prišla na Koroško mladinska aktivistka Slavka Fir, in sicer v okrožje Velikovec. Sedež OK KPS in OF je bil v Beli nad Železno Kaplo. Tu je imel bunker Karel Prušnik — Gašper, sekretar OK KPS, sekretar SKOJ-a za okrožje Velikovec pa je bil takrat Stane Mavrič. Slavka Fir je bila sprejeta kot član OK KPS za Velikovec in zadolžena za delo na terenu po mladinski liniji. Ker je bilo pomanjkanje aktivistov občutno, so tisti, ki so bili, delovali po vseh linijah, za kar so bili zadolženi pa še posebej. Tov. Slavka Fir (poročena

Skupina mladinskih aktivistov s Koroške
Foto:
Dora Čepeljnik-Pakiž

Mavrič) se spominja, da je najprej odšla na rajon Pliberk. Aprila je šla z Gašperjem na teren Železna Kapla in Obirsko. Onesposobili so spotoma železniško progo Železna Kapla — Sinča ves in mobilizirali dva Korošca — dopustnika. Priključila sta se jim Šporn Zdravko in Anica, ki sta bila pozneje oba mladinska aktivista. Z borci ZKO so izvedli na veliko noč miting pred cerkvijo na Obirskem. Ta miting je imel zelo velik odmev. Slavka Fir je govorila na mitingu o pomembnem delovanju mladine v naši borbi. V maju 1944 sta šla s Stanetom Mavričem v rajon Podjuna in imela miting v vasi Lancova pri Škocjanu v neki gostilni. Pristopnih je bilo tudi precej mladincev. Slavka Fir je govorila v imenu mladine in pozvala mladince, naj vstopajo v partizansko vojsko. Že aprila 1944 je prevzela funkcijo sekretarja OK SKOJ za okrožje Velikovec. Po tem je prišla na sedež okrožja Velikovec, ki je bilo pod Ojstro, tov. Marjeta Vasič in obvestila Doro Čepeljnik in Slavko Firovo, da je bila poslana na Koroško kot sekretarka OB KOM SKOJ za Koroško. Septembra 1944 je bil na pobočju Ojstre tridnevni politični kurz za mladinske aktiviste. Prišli so iz raznih krajev Koroške. Govora je bilo o OF in organizaciji SKOJ-a, predvsem pa o nalogah v delu z mladino. Tečaj je vodil Jože Klavdivar — Leon Zagorc. Po tem tečaju so posamezne mladince določili za mladinske aktiviste, in sicer:

Rajon Železna Kapla:
Oraže Marica in Blanka iz Št. Lenarta
Rajon Podjuna:
Amalija Oraže — Tatjana
Rajon Klopinj:
Sadovnik Ernest — Vero (iz Kotelji)

(7) Karel Prušnik — Gašper v knjigi Gamsi na plazu (druga dopolnilna izdaja l. 1974) objavlja fotofotokopijo in prepis originalnih poročil o delu mladine v okrožju Velikovec.

(7) Poročila se glasijo takole:

RAJON KLOPINJ: Vero, 1. poročilo, 6. II. 1944
Mladina zbrala: 6 peresnikov, 5 stekleničk črnila, 1 kg papirja, 2 kolobarja lepilnega traku, 4 zavojčke vate, nekaj vžigalic, 5 pigflastrov, 13 pol indigo papirja, 20 svinčnikov, 3 koledarje, 2 škatli aspirinov, 1 stekleničko hofmanovih kaplic, mast za rane, 3 zvezke, 1 škatlo vazeline.

Letake razmetali v Škocjanu, Sinči Vesi, Galiciji in Dobrli vasi. Na orožniški postaji v Dobrli vasi poslali letake v nemškem jeziku. En mladinec zaplenil komandantu Lendwache lovsko puško in 30 nabojev. V Rikarji vasi zaplenili 300 cigaret, 13 cigar, 10 zavojčkov tobaka — slekel enega vojaka.

11. marca je na drugi strani papirja pripisal: Koroška mladina v OK Velikovec je od začetka organizacije nabrala 300 RM. Do sedaj je bilo 30 napisnih akcij, trosenje letakov (celo v kinodvorani in na vrata žandarmarije in gestapo). Natrosili polno peterokrakih zvezd. Drugič so trosili letake po vozovih, ko so Nemci (polno) odvažali hrano izseljenih družin.

Na podlagi OK ZKM do sedaj 5 odborov Zveze mladine.

RAJON VELIKOVEC: Blanka, 1. poročilo — položaj 4. 5. 1944

Mladina zbrala: 8 komadov raznovrstnih zdravil in nekaj apoteke, 77 RM, 20 dkg papirja, 21 kuvert, 1 zavojček vate, 4 poveje, 1 rolo novoplast, 1 stekleničko lizola, 1 stekleničko joda, cigarete, 3 škatle vžigalic.

RAJON ŽELEZNA KAPLA: 26. 5. 1944

Odbor št. 6 zbral nekaj materiala, ki ga je vzel zapadni odred s sabo. Tudi drugi odbori so zbrali nekaj, toda koliko in kaj ne vem, ker aktivist še ni obiskal vseh odborov.

Iz poročila, ki ga je Marjeta Vasič poslala 7. 7. 1944 PK SKOJ-a za Slovenijo, izhaja da je bilo velikovško okrožje takrat razdeljeno na 6 okrajev: 4 na tej strani Drave, (Pliberk, Klopinj, Podjuna, Železna Kapla), na drugi strani Drave pa so bili vzpostavljeni, a še ne obdelani okraji Grebinj, Tinje in trg Velikovec. OK SKOJ naj bi potem poročilo štel 3 člane; okrajni komiteji še niso obstajali, a so se v okrajih zadrževali posamezni mladinski aktivisti. Na desnem bregu Drave naj bi takrat bilo 16 odborov ZSM in 14 poverjenikov ter 6 članov SKOJ-a.

(se nadaljuje)

Janko Dolenc: Meta II., 1970 — linorez

LUKA SKORNŠEK

Z vlaka

Kvečjemu lahko preštejem
njene pritoke,
nikoli pa ne morem reči,
kako široka je reka.

Zmeraj mi pogled potegne
na dno, v globino,
ki se ne da izmeriti
in tako se zmeraj uštejem,
ker dodam
ničlo v sredini;

skoznjo odslej teče reka,
skozi luknjo v oblaku —
ki je hotel sprva
samo odsevati na površini.

Vlak pa še naprej
drsi ob rečnem bregu.
Toda že je blizu postaja,
na kateri izstopim
in se spustim čisto dol...

In tedaj oblaki
spet nedolžno odsevajo na gladini
in plašijo race,
kakor da se ni nič zgodilo.
Skozi razpoke v njih
prši modrina
in vrača barvo reki.

VLADIMIR VERDNIK

PO STOPNICAH
VZROKOV

(Nadaljevanje in konec)

Da je bil res strašansko zamerljiv človek, je Verner spoznal nekoč, ko mu je Rozzini kar tako brez pravega uvoda rekel:

— Ali poznaš tistega profesorja? — rekel je neko ime, — ja tistega, strašno star že mora biti, ni mogoče, da ga ne bi poznal, — zdelo se je pametno, da Verner prizna, da se mu tisti človek le zdi znan in je zato prikimal, da ga pozna, — če ga kdaj vidiš, mu reci, da stari Rozzini pravi, da je grd človek. —

Rozzini nikoli ni mogel pozabiti, da je moral en razred ponavljati zaradi tistega človeka, mrzil ga je iz vse duše, čeprav je od takrat minilo že štirideset let in Vernerju se je zdelo strašno zanimivo, da more mržnja trajati tako dolgo. Ta jeza se je Vernerju zdelo nekaj nedoumljivega še potem, ko je Rozzinija že zadela kap in je svojo jezo nesel s seboj v grob. Nikoli tudi ni hotel več povedati o tem dogodku in o začetkih te maščevalne jezice, a Verner je zaslutil, da je bil Rozzini poseben človek. Nekako ga je pretresla usoda tega človeka, preteklost, ki jo je Rozzini tako spretno prikrival in si je le kdaj pa kdaj sama odtrgala pot in prišla na dan, takrat pa je bruhala siloviti in nezadržno. Verner je tehtal to podrobnost

in zdelo se mu je preveč, da more en človek odločiti o usodi drugega, ga stisniti ob tla, ne meneč se za posledice. To je ravno tako, kakor bi razstrelil jez in pričakoval, da voda ne bo planila v dolino in ne bo naredila nobene škode, ali pa, če bi ustrelil v človeka in bi meril natanko v srce, pričakoval pa, da bo krogla zadela nogo in se čez čas sama izluščila, da bo vse spet zdravo in tako, kakor je bilo. Verner je razmišljal zelo preprosto, a primere, ki so mu ob tem služile, so se mu zdele dobre, zadevale so ravno v bistvo.

Nikoli ni o teh svojih razmišljanjih komu kaj govoril. Te misli so mu bile svete, ni se mu zdelo primerno, da bi jih razodeval, tudi ni bil prepričan, da bi ga kdo hotel poslušati, potiskal jih je nazaj vase, čeprav so brez prestanka vrele v njem in jim ni dal izhlapevati, pritisk je tako moral naraščati, a Verner se tega ni zavedal.

A to noč se je vendar zgodilo nekaj, kar je Vernerja skoraj odvrnilo od ustaljene navade, malo je manjkalo, da ni zjutraj vsega povedal Mini, nemara je celo škoda, da tega ni storil, marsikaj bi se obrnilo drugače, bi se; a Verner sanjam ni pripisoval kakega večjega pomena, tako je kmalu pozabil na vse, ne da bi še kdajkoli pozneje pomislil, da so mu te sanje povedale vse, tudi to, zakaj je tak, kakršen je, zakaj se z ničemer ne more sprijazniti, zakaj ga vse razžira in je tak butec v tem sodobnem času. Nemara je v sobo že vdiral jutranji hlad, Mina je trdno spala, Verner pa je bil v takem polsnu, ko se možgani že prebujajo in divjajo s čudnimi slikami in prividi, brez pravega razloga, kar tako in kar naprej. Malo je imel razmaknjene ustnice, zrak je dotekal noter in ven, zenice so mu pa že trepetale in je bil tako tik pred tistim stanjem, ko se bo prebudil in bo videl, da je nov dan.

V tistem trenutku se je znašel na cesti, drgetajoč od mraza, napol oblečen. Toda ne, predtem je še dolgo gledal Mino, zdela se mu je božansko lepa, nejasno se je zavedal nekakega občutka krivde, spraševal se je, kaj bo z njo, vendar mu zavest še ni vdrlo, čemu se ta vprašanja sploh porajajo, vendar je čutil, da ima vse le nekakšno zvezo. Ni vedel, kaj bo na vse to rekla Mina, a čudno, za to mu je bilo povsem vseeno, nepomembno je bilo na površju, drugo, kar

ALEŠ ERJAVEC

NELITERARNE
OBLIKE V LITERATURI

Vemo, da se vsaka avantgarda konstituira predvsem kot spopad s preteklimi smermi v literaturi ter da po drugi strani — in tu nastopijo neliterarne oblike — trdi, da je zvesta življenju, da prikazuje resnico ter da je zvesta življenju, da prikazuje resnico ter da je najbolj sodobna, pri čemer se sodobnost nanaša tako na družbeno-zgodovinsko sodobnost kot na literarno sodobnost. Dolgoročno vzeto vstopajo neliterarne oblike v literaturo tudi zato, da bi zamenjale iztrošene oblike ter da bi omogočile literaturi nov, bolj času primeren, se pravi bolj aktualen ali bolj "zvest", bolj resničen dostop do realnosti in poveza-vo z njo, se pravi v pomenu, ki sem ga razložil na začetku. Vendar pa tu ne gre enostavno za odražanje realnosti, marveč enakovredno za njeno ustvarjanje, kajti celo najenostavnejše spoznanje je produkcija, je nekaj novega, ne pa nekaj povsem pasivnega. Tako pomeni navedena "zvestoba" istočasno tudi — čeprav ne nujno zaradi tega — spopad s preteklo literarno tradicijo ali pa tudi afirmacijo pretekle že preživele in pozabljene literarne oblike.

Celota preteklih in sedanjih literarnih oblik tvori literarno zgodovino, pri čemer se trenutno vladajoče oblike, zvrsti in smeri vključujejo v literaturo glede na njihovo skladnost z osnovnimi lastnostmi koncepta literature kot umetnosti, pri čemer pa se tudi sam ta koncept menja: občasno smo priče poskusom, da bi prevrednotili zgodovino umetnosti oz. literature.

Do sedaj sem na kratko nakazal dva primera neliterarnih oblik, ki so vstopile v literaturo iz pisane-ga diskurza.

Podobno velja tudi za govorni diskurz: tudi ta lahko vstopi v literaturo in pridobi literarni status, pri čemer tudi zanj veljajo razlogi, ki smo jih navedli že pri pisanem diskurzu: gre za poživitev, prenovitev literature in za aktualizacijo — glede na realnost — literarnega dela, gre za "posodabljanje" ali namerno arhaizacijo literarnega jezika in literarnih oblik.

Primer vstopa neliterarnega pogovornega in narečnega jezika v literaturo so pri nas npr. drame Dušana Jovanovića ali romani Ivana Potrča, primer tega pa je tudi cela vrsta ameriških romanov, ki so začeli za izrazno sredstvo uporabljati govornico ameriških črncev, ki je v tem primeru igrala stilistično vlogo in istočasno tudi socialno. Drug tak primer iz polpretekle slovenske avantgarde je bila t.i. "stranišna" literatura ali poezija ter večina literarnih del modernističnih gibanj šestdesetih let, ki so stremela predvsem za tem, da bi v literaturo povzdignila izrazje in teme, ki prej niso zaslužile umetniške obravnave. S to literaturo se vračamo k načelom ruskega futurizma in tudi formalizma, ki jih je pri zadnjem, se pravi ruskem formalizmu, v navezavi na Heideggerja in strukturalno poetiko dobro zastavil Dušan Pirjevec v svojem spisu Vprašanje strukturalne poetike (1972). Primer tega pogleda je bila teorija Viktorja Šklovskega v času oktobrske revolucije, ki nosi značilen naslov Vstajenje besede (1914) in ki na kratko povzema vse nadaljnje tendence, da bi besedam ali sintagmam, ki so imele dotlej izključno operacionalen in funkcionalen pomen in smisel, dali umetniško oz. literarno vrednost, se pravi, da bi jih povzdignili v literaturo. Prav delu slovenske avantgarde šestdesetih let je to tudi uspelo, vendar pa za ceno izgube njenega temeljnega vodila: razrušiti umetnost in njeno posvečenost, približati ali celo stopiti jo z realnostjo, vendar pa to ne tako, da bi realnost postala umetnost, marveč da bi umetnost postala realnost. Nezmožnost tega projekta, ki sam po sebi sicer ni originalen, se je pokazala v institucionalizaciji ravno te umetnosti, institucionalizaciji, katere priča smo še tudi danes. Z drugimi besedami, nobeno vnašanje neliterarnih oblik v literaturo

ni uspelo — in v preteklosti to niti ni hotelo — razbiti same literature kot institucije, marveč se je vsak tak vpad slejkoprej pokazal kot transformacija literature.

Do sedaj smo na kratko pregledali nekatere neliterarne oblike, ki vstopajo v literaturo iz tega, kar bi lahko imenovali vsakdanji diskurz, pa naj bodo to pisma, časnikarski članki ali pogovorni jezik. Le omenil sem trivialno književnost, ki ima množico oblik od ljubezenskega do pustolovskega romana in kriminalke, ki jo je, kot vemo, na raven literature povzdignil Edgar A. Poe. Omenili bi lahko še dnevnik in erotično literaturo, ki pa je poseben primer, saj je bil tej vstop v "literaturo" onemogočen prej zaradi tematike kot pa zaradi njene neliterarnosti. O neliterarnosti bi lahko govorili le pri pornografskih delih, kar pa je relativen pojem. S tem mislim na romane de Sada, Batailla pa tudi na dela, kot so romani Henrija Millerja ali nekatera sodobna ameriška dela kot je npr. Burroughsovo Golo kosilo. Res pa je, da je tudi ta oblika pornografska glede na izoblikovan okus in moralo, ki ne upošteva njene možne literarne vrednosti, marveč le njeno tematiko in izrazje. Ravno v tem zadnjem pogledu, namreč v pogledu izrazja, pa sta pornografska in erotična literatura v literaturo tudi vpeljala termine, ki so bili doslej omejeni na pogovorni jezik.

Naslednja skupina so neliterarne oblike, ki so neliterarne le dokler razumemo literaturo v njenem ozkem pomenu, se pravi kot umetnost. Govorimo o drugih oblikah pisanega diskurza, ki je tako kot sama literatura **organiziran**, ki pa uporablja drugačno besedišče ter služi drugim ciljem in tudi izvira iz drugih temeljev. Govorim namreč o filozofski in znanstveni literaturi, ki sta tako kot umetniška literatura ravno tako v precejšnji meri izraz ustvarjalnosti, le da je ta ustvarjalnost drugačna.

Razmejitve med filozofijo in literaturo v ožjem pomenu, se pravi v pomenu, ki ga ves čas uporabljam tudi sam, ni lahka, saj je tudi filozofija izredno heterogena. Tu niti ne moremo reči, da bi imeli

bi ga moralo skrbeti, se je zadušilo in izgorelo. Potem je šel tiho po stopnišču, neka sila ga je dvignila, kraj ni bil več bistven, težnosti sploh ni bilo, za njim se je na obzoru že rdečilo in nebo je bilo krvavo in si je nadelo vse mogoče odtenke rdečih barv, spodaj, tik nad hribi se je sicer malo razmikalo, a se je koj spet zaprlo, modrina ni mogla na dan, na zahodu je bilo grozeče sivo in nepredvidljivo temno. Potem se je znašel v tisti hiši, a se je ni prav spominjal, še več, bila mu je popolnoma neznana, potem je neusmiljeno začelo deževati. Vernerju je bilo ob mirnem zvoku dežja nekako prijetno, bil je zaščiten, pod streho, na suhem, zunaj je divjalo, a z njim to ni imelo nobene zveze. Hodil je po hodnikih in odpiral vrata, vsa so bila zelo stara in so škripala v tečajih, ob tem zvoku se je naježil in je vedno bolj strahoma odpiral, a odpiral je le, nekaj ga je gnalo k temu, nemara je bilo vprašanje, zakaj je tu, še prisotno, a ni ga mogel do kraja dognati niti v tisti sivi eminenci, glasilke se niso premaknile in niso ničesar reklo. Samo ena soba ni bila prazna. Na postelji je ležal neki moški, mirno je dihaval, a čez ustnice mu je tekla nepogoltnjena slina, bil je lep moški obraz, a kazila ga je neka grimasa, neka odurnost, morda zaradi miru, tiste vsiljene tišine in negibnosti. Vernerju se je zdelo zelo znan. Stal je ob njem nepremično, komajda se je zavedal zvokov, ki so prihajali od zunaj, avtomobili so hrumeli in vozili počasi in s prižganimi lučmi skozi dež in veter. Verner je malo trepetal, a še zmeraj ni ničesar čutil, kakor da mu je vse odpovedalo, nobeno čustvo, ki ga je postavljalo v človeško vrsto se ni hotelo pojaviti. Telo je bilo brezčutno in neposlusno.

— Moj bog, — je pomislil, — tako se mora počutiti morilec, čisto brez življenja sem, saj bi ga lahko še ubil. —

Ob tej misli ga niti malo ni streslo. Nič grozljivega še ni butalo po njegovih možganih, navsezadnje ni bil pošast, le od mraza se je malo tresel.

Verner se najprej ničesar ni hotel spominjati, vendar je bil za kaj takega že prešibak. Bil je strahotno razdražen, bolel ga je trebuh, nekaj se mu je premikal in ga na vse pretege tiščal, nemara je bil to tisti podprti prostor v njem, treba je reči, da je imel pekel svoj prostor v Vernerju, pri vragu, in ravno zdaj se je hotel razširiti, Verner je bil tu brez moči.

Ko so hudički že razdrli vrata, se mu je vse zazdelo preneumno, še zmeraj je hotel biti trezen, kakšen pekel neki, kakšni hudički, a so vendarle bili tu in so se mu spačno režali. V tistem smradu žvepla, smrdljive godlje in zavreth tvarin se je domislil čudne zveze med slikami starega Rozzinija, Mine, zdravnikov, človeka, ki je tu tako nesmiselno ležal in čakal, ga izzival, žrl, pljuval po njem, ga tiščal v tla čisto noter v blato, kjer ni bilo več kisika, sploh ničesar, da bi lahko še goltal in hlatal, neskončno ga je bilo strah, da ne bo več prišel ven, da ne bo mogel izpljuniti, da ne bo mogel dihati, a dihati je vendar moral, dihati je treba, dihati.

Verner je bil zelo podvržen strahu in celo v tem trenutku so se mu znova prikazovale slike iz sanj. Zmeraj se mu je sanjalo, kako umira, najmanj stokrat se je že videl na parah, večkrat je dobil raka, odpovedale so mu ledvice, uriniral je kri in se v krikih zbujal, v nekakšnih eksplozijah, ki so ga olajšale in pomirile. Včasih, sredi noči, ko ni mogel spat, se je odpeljal ven in gledal, če morda kdo ne preži okoli hiše in ga čaka, kar naprej se mu je zdelo, da ga bo nekdo usekal v vrat, tako se je strahoma oziral in se sramoval svojih slabosti, ki jih je odganjal z razumom in samoprepričevanjem. Po takih nočeh se je zjutraj zmeraj nalokal kave in že na teče z užitkom kadil, dokler mu ni postalo slabo in je v glavi čutil pritisk in tresljavae. Zakaj se je zdaj vsega tega spomnil, mu ni bilo jasno, a kar naprej, kadarkoli je pogledal onega spečega, kadarkoli so spake močnejše zarajale okoli njega, se je domislil, da mora vse imeti nekakšno zvezo.

Ta misel ga je prevzela, ga preplavila do skrajnosti, ni se več premikal, nič ga ni več vznemirjalo, zavedel se je moči in kar naprej si je ponavljal:

— Ta je tisti, on je moj sovražnik, sovražnik je, svinja je, ni vreden, da živi, on je vse to povzročil, on je, ja, on. —

Spakam se ni nikamor mudilo, imele so ga v precepu, ni se mogel več izvijati, s toga roko je prijel nož, ga prepobil s potom, medtem ko se je konica rahlo svetila in metala tako izgubljeno lučko v zamračeni zrak.

Človek je spal in je dihal, ne bo dihal več dolgo. Sklonil se je nanj in poslušal bitju njegovega srca. V tem trenutku se je spet domislil Mine, a slika je koj

nato izkrivljena izginila, spet je poslušal in zdelo se mu je, da srce bije nekako nemirno in v plašljivem pričakovanju.

Verner je dvignil nož in ga zarinil z vso silo v tisto nabuhlo telo, nobenega usmiljenja ni več čutil, samo neskončno praznino in bolel ga je trebuh in malo mu je bilo slabo.

Človek je obležal togo in negibno, samo malo se je stresel, zabrcal, zaječal, potem se je umiril, še bolj umiril.

Verner si tega ni tako zamišljal. Moral bi trpeti, moral bi vedeti, kdo ga je, zakaj ga je, tako pa je umrl nesmiselno, v snu, brez razloga.

Vernerju je tekla kri prek prstov, na tleh so bili madeži in na rumenih tapetah, pomislil je, da se mora znebiti trupla, a to ni bilo več dovolj prepričljivo v njegovem razumskem krogu.

Šel je ven, vrata je mislil zapreti tiho, a so se zaloputnila, ko se je vanje zakadil nemiren zrak nočne nevihte, šel je ven in je mislil na Mino in na starega Rozzinija.

Potem se je prebudil. Zelo je bil utrujen, srajca se mu je lepila na hrbet. Kakor hitro je odprl oči, se je vsega zavedel, spoznanje je prišlo kakor blagodejen obliž, potem se je vse začelo umikati spet nekam noter. Hotel je prebuditi Mino in ji povedati, a sanje so se počasi izgubljale, roko, ki jo je že prislonil ob Minin obraz, je spet umaknil, ni imelo smisla, saj nima smisla, bile so samo sanje, male neumne sanje, hvala bogu, da ni nič res, saj bi še znorel, tako pa, ne, res nima smisla.

Ura se je še zmeraj pomikala, v sobi je bilo že zelo svetlo, svetloba, ki se je skozi žaluzije, lomila, je bila notri čudno odsekana, a zelo polna. Obrisal si je potno čelo in izključil sprožilec, da bi ura ne prebudila še Mine brez potrebe. Mina je spala in je mirno dihal, ni se prebudila niti potem, ko jo je Verner poljubil na čelo, tiho zaprl vrata, se v kopalnici oblekel, si zavezal kravato in se z avtomobilom odpeljal v službo.

Kaj se ve, zakaj je tisti dan ves čas med vožnjo štel obcestne kamne in v mislih drdral tisto pesmico: Živel je mož, imel je psa. Lepo ga je redil. .... in po-tem spet od začetka: Živel je mož in spet in spet, vse po zapletenih in n e p o m e m b n i h poteh logike, nesmislov in v z r o k o v.

izrazite primere, ko bi filozofski diskurz postal literarni (izjemo predstavlja npr. drame in roman Gнус J. — P. Sartra). Nasprotno pa imamo več primerov literarnega ali bolj pesniškega diskurza v filozofiji, se pravi filozofskih del, ki so pisana na način literature. To so npr. Platonovi dialogi, nekateri Nietzschejevi spisi, predvsem Tako je govoril Zaratuštra ter zadnja dela Martina Heideggerja. Poseben primer — in to velja tudi za pravkar omenjena Sartrova dela — so dela, ki so tako literatura kot filozofija: npr. Voltairov Kandid.

Naslednja povezava ali prehajanje obstaja med literaturo in znanostjo. To sicer ne velja za strogo naravoslovno znanost, vsekakor pa za družboslovno. To lahko ponazorimo na Marxovem Kapitalu, ki je tako znanstveno kot filozofsko delo.

Tako kot v večini svojih del Marx tudi v Kapitalu uporablja literaturo. Pri tem je zanj značilno, da razume literaturo v najširšem pomenu, se pravi kot celoto napisanih del, ne pa le kot literaturo v pomenu umetnosti. Najznačilnejši primer te široke uporabe termina literatura je morda ravno Komunistični manifest, čigar III. del nosi naslov Socialistična in komunistična literatura, vsebuje pa prikaz in kritiko del in idej dotedanjega in tedanjega socializma in komunizma.

(Naj poudarim, da se v nadaljevanju opiram na ugotovitve in analize S. S. Praverja v knjigi Marx in svetovna literatura, ki je izšla v Oxfordu l. 1976).

Tako kot drugod se Marx tudi v Kapitalu poslužuje literature na več načinov:

1. Najenostavnejši in najočitnejši način je uporaba neposrednih citatov iz literarnih del. V takih primerih uporablja Marx citate iz literature, (sedaj uporabljam literaturo v ožjem pomenu termina) za ponazoritev svojih analiz in idej. Morda najbolj znan primer je odlomek iz Shakespeareovega Timona Atenskega, ki ga Marx navaja tako v Pariških rokopisih iz l. 1844, kot v I. delu Kapitala za ponazoritev moči denarja (MEID I. str. 367 in KAPITAL

I. str. 149-50). Poleg tega najdemo v Kapitalu verze ali cele kitice iz Dantejeve Božanske komedije, Goethejevega Fausta in pesmi Erbkönig, iz Shakespeareovega Beneškega trgovca itd.

2. Marx nadalje uporablja literarna dela (npr. Robinsona Crusoeja), like iz literarnih del (npr. don Kihota) ali avtorje (npr. Tukidida) kot personifikacije tipov.

3. Marx preoblikuje pasuse iz literarnih del in jih vključi v lastne spise, kar je sploh bila tedaj ustaljena navada (enako je počel npr. tudi Hegel, ki je poleg tega močno izkrivljal izvornike). V I. delu Kapitala najdemo npr. stavek: "Toda v kolonijah se ta lepa iluzija razblini" oz. v nemščini: "Aber in den Kolonien reisst der schöne Wahn entzwei." Ta citat izhaja iz Schillerjeve pesmi "Die Glocke".

4. Marx uporablja literaturo v svojem stilu: nekateri pasusi posnemajo poetično izražanje literature in to ali v navezavi na konkretna literarna dela (npr. znana formulacija "raztrgati tančico"), ki izhaja iz taiste Schillerjeve pesmi, in sicer sta to verza "Mit dem Gürtel, mit dem Schleier (Reisst der schöne Wahn entzwei)."

5. Včasih uporablja Marx literaturo tudi samostojno, se pravi, da sam piše na način literature, npr.: "Iz pisane množice delavcev vseh poklicev, starosti in spola, ki se prerivajo okoli nas z večjo vnemo kakor duše ubitih okoli Odiseja in ki jim je na prvi pogled, ne da bi odpirali Modre knjige v njihovih rokah, videti z obrazov, da so delali preko mere, izberimo še dve postavi, katerih presenetljiva različenost dokazuje, da so pred kapitalistom vsi ljudje enaki — modistiko in kovača." (K I).

6. Vpliva idej romantike oz. romantične literature na Marxa tu ne bom obravnaval, tako kot tudi nisem posebej obravnaval vplivov filozofije na literaturo ali njune medsebojne odvisnosti.

V "Kapitalu" se Marx sklicuje ali uporablja like in citate iz del Shakespeara, Danteja, Defoeja, Schiller-

ja, Goetheja, Fritza Reuterja, Sofokla, Homerja, Nathaniela Leeja, Balzaca, Athenausa, Antipatra, Tukidida, Ksenofona, Sextusa Empiricus, Drydena, Dickensa, Heineja, Claura, Vergila, Juvenala, Horaca, Butlerja in Voltaira.

Vidimo torej, da služi literatura Marxu predvsem za boljše ponazoritev njegovih misli, ki jih naredijo citati iz literature bolj plastične.

Za konec navedimo še primer uporabe znanstvenega diskurza v literaturi, in sicer na primeru Joyceovega Uliksesa.

"Kaj je Bloom, ljubitelj vode, točaj vode, nosač vode, vračajoč se k ognjišču, občudoval pri vodi?"

Njeno univerzalnost: njeno demokratično enakost in zvestobo svoji naravi, ko vedno izravnava svojo gladino: njeno neizmernost v oceanih v Merkatorjevi projekciji: njeno nepreskušeno globino v jarku Sundam v Tihem oceanu, večjo od 14.640 metrov: večno gibanje njenih valov in površinskih delov, ki po vrsti obiskujejo vsa mesta njenega morskega brega: neodvisnost njenih enot: spremenljivost stanja morja: njeno hidrostatično spokojnost v brezvetrju: njeno hidrokinetično nabreklost ob nizkih pomladnih plimah: njeno upadanje po pustošenju: njeno sterilnost v ledeni ploskvi okoli polov, arktičnega in antarktičnega: njen podnebni in trgovski pomen: njeno premoč v razmerju 3 proti 1 nad kopnim na zemeljski krogli: njeno neizpodbitno hegemonijo, raztezajočo se v kvadratnih kilometrih po vsem območju niže od subekvatorialnega kozorogovega povratnika: večstoletno stabilnost njenega prvotnega bazena: njeno rumeno rjavost: njeno zmožnost, da raztaplja in ima raztopljene vse topljive snovi, med njimi na milijone ton najdražjih kovin: njeno počasno ogledavanje polotokov in spuščajočih se rtov: njene aluvialne naplavine: njeno telo in volumen in gostoto: njeno spokojnost v lagunah in gorskih jezercih: stopnjevanje njenih barv v vročih in zmernih in mrzlih pasovih: njeno vehikularno razvejenost v celinskih rekah, tekočih skozi jezera v

CVETO PREŽELJ

Spremenila si se

Spremenila igre si v eno samo,
žalosti nepoznano igro,
se dotaknila glinastega konja
in bil je znova mrak —

ob rdečem soncu sled
rosnega prestopanja kapelj
s cveta na cvet —

ko te znova poljubim,
ko glinastemu konju snamem sedlo
in ga v sanje neznanega dekleta prepodim.

Moje so vse poti

Nikoli me ne spoznaj,
nikoli ne polagaj
trstenih piščali skupaj,
če ne veš, kdo bi igral na njih.

Moje so vse poti,
za nekoga prazne ali prepolne,
moje so nerojene.

Ptice odnašajo
topel vonj po gozdu.
Ptice se vračajo
s suhimi bilkami.

HERMAN VOGEL

O lepem vedenju

Drevo pa sina pa knjigo
pa veliko vsakdanjih poklonov v vse smeri,
veliko danih in pojedjenih obljub,
veliko kompromisov,
pa veliko telovadbe z glavo
(v pritrjevalnem smislu, kajpak),
veliko zagotovil,
da ne boš takšen, kakršen si,
vsaj na zunaj ne, pred javnostjo,
veliko iger s primerno kravato,
s položčenimi čevlji,
zraven kar se da smisla za taktiko
in sposobnost delati meglice.
Pa drevo pa sina pa knjigo.

Kako pride bolezen

Bolezen ne pride napovedano,
s hrupom in zlatimi trobentami.
Pride kot neviden oblak stari,
kot okrasni sončni prah,
ki ga veter porazdeli
temu več, drugemu manj.
Napovedo jo mogoče psi,
ko začnejo grizljati travo.
Mogoče jo naše misli napovedo,
ko se zžežijo v trnov grm.
Takrat je seveda že prepozno.
Bolezen se namreč hitro udomači
in preden se zavemo,
že počiva v nas
kot tih, vljuden
in skromen podnajemnik.

FRANC PEČNIK

Starec

V poti neskončne razpršeni,
svetovi ko ljudje so brez sledi.
In starec jih s planote gleda,
kako vrteč se, netešeni
igrajo se s spominom, ki blede...

in vstaja, nove zgodbe sprede,
kot zdavnaj že resnice sit,
kot starec sam: utrujen, zbit

v vrtincih misli vseh brez ploda

srečuje sebe, redko druge,
v naplavi kakor zrnca proda,
v skalovju na steze vijuge
krokar spod temnečega se svoda
posedajoč —
na svojo senco v hladno noč.

Leta

Hitro, hitro so prešla za njim,
spominov bil bi mali zvitek
minulih let kot vdihan dim,
livarju —
ki je sam ostal odlitek.

Skrinja

Mnogo mi besed zdaj sili v usta
a nemim, ker bolečina zginja
iz grla, puščajoč okus grenak;
listi šeleste in knjiga pusta
se zapira, kakor prazna skrinja,
ki vržejo jo na tovorni vlak.

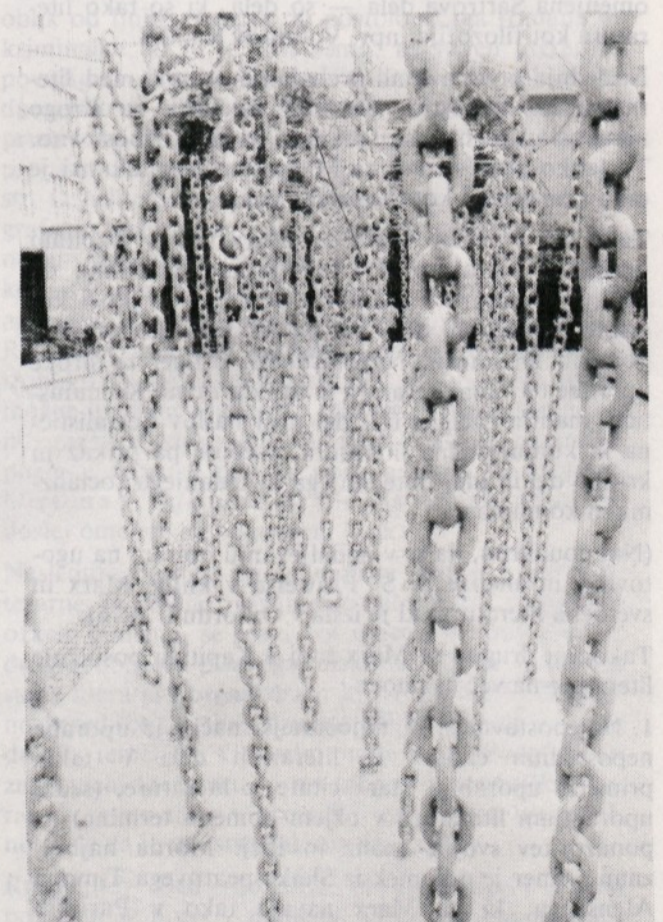
stekajočih se rekah, ki tečejo s svojimi pritoki v oceane in v transoceanskih tokovih: zalivski tok s severnim in južnim ekvatorialnim tokom: njeno silovitost v podmorskih potresih, vodenih stolpih, arteških studencih, erupcijah, hudournikih, vrtincih, povodnjah, prestopanju bregov, kipenju z dna, ločnicah vode, geizirjih, brzicah, vrtincih, srkih, poplavalah, potopih, utrgih oblakov: njeno velikansko krivino ahorizontalno okoli zemlje: njeno skritost v studencih, latentno vlago, ki jo odkriva šiba bajalica ali higrometrične priprave in ki je ponazorjena v luknji v zidu pri Ashtownskih vratih, nasičenost zraka, oddajanje rose: preprostost njene sestave, dva sestavna dela vodika z enim sestavnim delom kisika: njene zdravilne lastnosti: njeno nosilnost v vodah Mrtvega morja: njeno vztrajno vdiranje po žlebičih, skozi soteske, v preslabe nasipe, skozi špranje na ladji: njeno primernost za čiščenje, za gašenje žeje in ognja, za hranitev rastlinja: njeno nezmotljivost kot zgled in vzor: njene metamorfoze kot hlap, megla, oblak, dež, sodra, sneg, toča: njeno moč v hidrantih: mnogoterost njenih oblik v jezerih, dragah, zalivih, zatokih, soteskah, lagunah, atolih, otočjih, prelivih, fjordih, minchih, rečnih ustjih s plimo in morskimi rokavij: njeno trdnost v ledenikih, ledenih gorah in plavajočih skrlah: njeno ubogljivost pri delu v vodnih mlinskih kolesih, turbinah, dinamah, elektrarnah, čistilnicah, usnjarnah, tekstilnih mlinih: njeno koristnost v prekopi, rekah, če so plovne, plavajočih in suhih dokih: njeno latentno energijo, ki jo je mogoče zajeti z obrzdanim plimovanjem ali z rekami, ki se spuščajo na nižje ravni: njeno podmorsko favno in floro (anakustično, fotofobično), ki po številu, če ne po pomenu, predstavlja prebivalstvo zemlje: njeno vsepričujočnost, saj sestavlja 90 % človekovega telesa: škodljivost njenih hlapov v jezerskih močvirjih, kužnih barjih, postani cvetlični vodi, stoječih mlakah ob pojemačem mesecu."

(James Joyce: *Ulikses* (II. del)
prev. J. Gradišnik, DZS, Ljubljana 1967)

Vidimo, da uporablja Joyce tu vse oblike diskurza, od znanstvenega do filozofskega. Ne uporablja jih sicer v čisti obliki tako kot Dos Passos, marveč v še bolj fragmentarni obliki in posnema njihovo terminologijo. Vendar pa gre pri Joyceu že za izrazito novost, ki je pri Dos Passosu šele nakazana in verjetno tudi ni namerna. Ta novost je v tem, da je pri Joyceu najbolj izrazito tisto, kar je Roland Barthes poimenoval preusmeritev jezika iz sredstva na cilj: jezik sedaj ni več sredstvo sporočanja, komunikacije, ampak postane sam svoj predmet; literatura sedaj raziskuje lastne možnosti, lastni medij, lastni jezik. Seveda je to splošen pojav v modernistični umetnosti vse od srede preteklega stoletja dalje. Pri Joyceu ta pojav sovpada z drugim pojavom, ki so ga tudi že opazili ruski formalisti in ki ga je na povsem drugem področju odkril Hegel. Hegel je namreč rekel, da se zgodovina dogaja najprej kot tragedija in se ponovi le kot farsa. To trditev je nato ponovil za njim Marx v svoji analizi francoske revolucije in restavracije. V literaturi zasledimo isti pojav — in to je tisto, kar je ugotovil ruski formalizem — namreč to, da je tragedija ponovljiva le kot lastna parodija. Primer tega je lahko npr. drama Rosenkrantz in Guildenstern, ki prenese težišče s Hamletove osebne tragedije na dve osebi, ki sta v drami obrobne pomena ali sam naslov Joyceovega dela *Ulikses*. Pri nas so bila takšna parodijska dela npr. dela Marka Švabiča, ki je z uporabo arhaičnih izrazov poudarjal njihov sodobni parodijski značaj.

Neliterarne oblike vstopajo v literaturo tako, da pridobijo literarni status in je tako kot take na izničijo, marveč okrepijo. Možni so prehodi med različnimi diskurzi — literarnim, filozofskim in znanstvenim, kot tudi med umetniškimi oblikami: literarna umetnost lahko prehaja v likovno in obratno in isto velja tudi za glasbeno umetnost — čeprav bi bilo v tem primeru mogoče bolje govoriti o "zvočni umetnosti". Pri vsaki taki spremembi oz. preoblikovanju pa velja, da npr. redukcija literarnega dela na njegovo grafično obliko, kar je značilno za konkretno

poezijo, ne pomeni, da je to konec literature, marveč le to, da se je določena smer v nekaterih pogledih izčrpala, zaradi česar se slej ko prej pojavi oživitve starih in tudi pozabljenih oblik, čemur smo priča tudi danes, ko se literatura pri nas vrača k svoji fikcijski naravi (pri nas npr. dela Emila Filipčiča ali Uroša Kalčiča), se pravi k temu, kar ni več pristotno kot živa ali avantgardna oblika in tematika, čeprav je to že nekoč bila.

Stanko Hovnik: *Verižno omrežje*

DRAGO DRUŠKOVIČ

ZALA

Moj pra-pra-pra-pra...-ded ni znal pisati in "marnval" je le po "svovenje". To je bilo takrat, ko so sklenili kmetje zvezo proti gospodi in Turkom ali narobe — kakor pač kdorkoli želi. Že tej zvezi so pravili "Bund".

Kje, boste radovedni, kajti marsikje bi se lahko v zgodnjem času pohvalili kmetje s podobnim.

Pod skalnim grebenom, ki je razvlečen severozahodno od obeh gora Petelina in Babe — pod Gradčenico — kjer so zleknjene prostrane senožeti, kjer so travniki v višjih legah že poraščeni z gorsko travo in kjer po robih že cvete vresje; tam so ti prelepi kraji.

Na poševnih planotah so premnogi robovi, jarki in manjši grebeni, ki jim pri nas pravimo — brdca.

Kako daleč je segal takrat v dolino še gozd? Ne bi mogel ugotoviti, kakšne jezike je že vsekaj ta moj prednik s svojimi v goščavo. Prav gotovo pa je bila vsa ta naša zveržena dolinica v onih časih še tako močno poraščena kakor star berač.

Le eno bi vam lahko še povedal, in to velja še za dandanes: vsi ti kraji so bili pod gradom. Vse, kar leži pod Gradčenico, imenujemo še danes pri nas Podgrad. Še to bi lahko dodal, da so bili vsi ti kraji iz leta v leto vse bolj na široko in globoko razorani.

Le razvaline, ki štrle na jugovzhodnem delu grebena — so lahko pomnenje, da so lastniki gradu imeli velik smisel za preglednost — za razgled. Toda tudi tega ne bi mogel z gotovostjo trditi, če so gospodarji gradu združevali s takšno izbiro mesta, na katerem so si postavili svoje bivališče — prijetno s koristnim. Vendar ves Rož je mogoče pregledati z gradčenskega grebena.

Poprašal sem svojega pradedu, kako je s prijetnim in koristnim. Zabundal mi je, da to prav za gotovo ni veljalo zanj — za viteze pa ne ve!

Star je in razumen. Ima brado, kajti vsi stari ljudje v davnih časih so se nosili z bradami. Nič več mi ni maral povedati.

Ali so vitezi radi zbirali v svojih kaščah blago in druge lepe stvari, sem še tiščal vanj.

Še prikimal mi ni in vendar bi lahko marsikaj razbral iz njegovega zvitega obraza. Da, natančno je moral vedeti, kako je bilo s tistimi, ki so bili tam, kjer so danes razvaline.

Mislil, da bi po vsem tem lahko zapisal, da so bili tudi naši grajski — roparski vitezi. (Gospodje zgodovinarji iz naše dežele naj mi oprostite predrznosti. Niti nad črto niti pod njo ne bom navajal znanstvene literature in citatov svojih razprav, ki jih še nisem napisal in jih tudi ne bom). Pogovarjal sem se le s pradedom.

Kje je njih klet? Oh, dedek, to bi pa lahko vedeli!

Ves čas se je smehljal nevednemu pravnuku in mi tudi ničesar ni zameril.

"Njih toliko iskana klet je v ruševinah!"

Še kasneje so jo na tem kraju iskali premnogi, z večjo vnemo, kakor bi iskali zaklad. Na tem kraju so iskali tisti, ki jim je staro vino pomenilo več kot naša domača, borna pijača.

Stari ljudje v naših vaseh so pripovedovali, da je v grajski kleti še danes staro vino. Stene sodov da so že okamenele in vino, so rekali, da je plemenito, kot more biti le tanko steklo.

Ob takem razmišljanju sem začutil, da je moj prednik postal pust in živčen. Kako ne bi postal ob nenehnem: Kje? Kako? Zakaj? Je ded sploh že mogel biti živčen — saj še pisati ni znal.

Menda ste poznali grofa, sem nadaljeval — in grofico? Dedek se je zanimal vsaj za grofico, če je že sovražil grofa, sem si mislil. Zanimanje za ženski spol pri nas še do današnjih dni ni usahnilo.

"No!... no!" S tem sem ga le spravil iz ravnotežja. Pomenljivo se je namuznil. Tokrat se ni pogladil po bradi, temveč si je zavihal le mustače. Jaz pa sem blodil kot kratkohlačnik po davnih, neznanjih hodnikih.

Baje tej grajski gospej nihče ni zavidal, kajti neko izročilo mi je razkrilo, da je imela desno ramo višjo od leve. Tudi z bogatimi oblačili ni hibe prav prekrila. Nihče ni tej dami pel pesmi: Lubi me, lubi moja gartroža... Morda kak viteški pevec, ki je nikoli ni videl. Toda o vsem tem mi praded ni hotel povedati ničesar; še razjezil sem ga z novimi, dolgočasnimi vprašanji. Torej je mislil na nekaj drugega, ko si je zavihal mustače...

Menda je prav v istih časih ali pa kasneje živelo v naših vaseh prav zalo dekle. O njej so se pogovarjali fantje, kadar so hodili v ves. Z njo so primerjali svojo izbranko. Ob njej so si sukali mustače celo zastavni možje. Pradedje in babce so o njej poročali vnukom, da bi nikoli ne pozabili — prelepega, zalega dekleta. O njej so v naših vaseh že od nekaj vedeli več kakor o vitezih, njihov damah in celo več kakor o svojih težavah! Na težave so radi pozabljali ... na prelepo deklico niso pozabili nikoli! O tem so že mnogi pripovedovali, kajti glina, iz katere bom gnetel, je stara kakor spomin naših vasi. Vendar nisem mogel mimo nje, ne da bi vsaj poskusil svojo srečo.

Vem, da vam je že marsikaj znanega o njej. Zato bi ob tej zgodbi sklenili tih sporazum: Vse, kar že veste, sem izpustil!

Zvezi so pradedje rekali Bund in kakor za utrditev spomina so tistikrat obviseli v sadovnjakih pod Arihovo pečjo, to je pod skalo, ki štrli iz Gradčenice, namesto jabolk na drevesih — še kmetje. Pobesili so jih ljudje plemenitega gospoda Dietrichsteina. Taka letina in toliko preobteženo drevje, da so se veje lomile. Ne, ne, še ni bilo nekaj podobnega v naših krajih.

In zato je bil ob moji zvedavosti pogled pradedu mračen, razvedril se je šele, ko sem ga pobaral za Miklovo Zalo dekle.

Kdo vse že ni pripovedoval te zgodbe in kdo vse že ni te deklice porabljal v zgled.

Janko Dolenc: *Pregnani*, 1981 (detajl), hrast, 120 cm

Zadnja, ki sta mi zgodbo zraven pradedovega prikimavanja še pripovedovala, sta bila stari in starka iz Podkrajja — stari Tonč in stara Čarinca.

Sam sem jo nekoč že poskušal opisati: kadar je prestopila, sem si dejal, kadar je dvignila glavo, je spominjala na srno... Kako sem prišel do tega, da je imela (da je morala imeti) pšenične lase in še spletene v kite — ne vem. Najbrž pa sem pomnil podobo, kakršno je že zdavnaj poustvaril pred menoj postavni celovški profesor in pisatelj; saj piše tudi on, da so dekletu viseli dve dolgi kiti po ramah.

In njena polt? Zdelo se je, da je njena koža prepojena z mlekom in sokom trdih česenj, ki jim pri nas pravimo kamence. Taka je izžarevala že žametaste občutke. Marsikdo bi si želel pogladiti žamet. Tudi raskava roka zmora občutiti prijetnost.

Kakšne roke je imela, kako rožnata lica in kakšne noge? Ko sem takole razmišljal, sem opazil, da se mi je praded posmešnil — nasmejal. Ne na drobno, temveč tako mogočno, po starinsko, kakor star gozd, po katerem odmeva v pomladi klokotanje hudih potokov — tako se je hahljal moj praded.

Oh, fant, kaj bi s tabo, mi je rekel, zabit si! Za nas je bila, da boš vedel — prav na kratko — najlepša!

Takole sem mu prigovarjal: (Med nama so bila stoletja.) Je bila lepša od Rozamunde? To vsekakor, mi je vpadel v besedo. Lepša od ljubljanske Uršike? Kedaj pa so že mestne babe pri nas kaj veljale — se je razjezil. In še lepša od lepe Vide! Na to ni dal pripombe.

Še nekaj je momljal, mislim, da sem ga slišal, ko je govoril, da se dekletu niti zavedalo svoje lepote. Prav po starinsko, sem si mislil; rekel pa nisem nič.

Bal sem se, da bi pradedu karkoli napak razumel. Hudo je s pradedi. Vesel sem bil, da je sploh spregovoril.

"Za nekatere je žebrala, je še dejal, in za druge je vihtela bodež. Bila je vse, samo ne..." in tu je zaključil svojo besedo. Stari

Ljudje so pa res muhasti!

In tega česar ni povedal..., to sta na srečo pomnila in povedala stari in starka iz Podkrajca.

(Stari Tonč, ki je ustrelil zadnjega pristnega medveda v naših krajih, bo menda dovolj verodostojna priča. Kosmatinec je pritanca takrat po Medvedjem dolu izza Gradčence. V svojo nesrečo se je lotil Tončevega čebeljaka. Tonč se je odpravljal spat in je stopil le še za trenutek iz hiše, da bi spustil vodo. V tem je zagledal medveda. Tonč je pozabil na nujo in je stekel v hišo. Nabil je še spredaj svoje orožje. Za vse to je potreboval precej časa. Požrešna mrcina pa ga je vendar počakala. Tonč je pomeril in zadel.)

Glede mojega popraševanja po zalem dekletu se je medvedji lovec strinjal s starko.

Starka pa je stanovala v razdrapani bajti in imela doma velikega črnega mačka z debelo glavo. Dobro, da je bilo to že v dvajsetem stoletju, drugače bi ji lahko kdo iz prijaznosti še podtaknil — za resnico, ki mu jo je izpovedala, da je v njeni živali skrit sam "te hudi".)

Takole mi je obrazložila, in ne le meni, več jih je bilo, ki so hoteli še kaj vedeti o mladenki.

"Ne, je dejala starka, ni bilo tako, in ko se je po sedmih letih vrnila domov pa še celo ne! Tako ni bilo, kakor si vi mislite! Zala je bila žená"; "a" je bil v besedi močno poudarjen, zvenel je na poseben način že takrat in enako ga je slišati še dandanašnji. (Mogoče je hotela reči ženska.)

"V Bosni je imela dvoje — otrok!" "S kom?" "Z nekakšnim sultanom — Turkom!" Starka je nagnila glavo, kakor da bi želela prisluhnuti, kakšen bo odmev.

Postalo nam je kar hudo v mladih srcih. Meni se je zdelo, da sem lačen; in ob takih priložnostih me obhajajo slabosti. Starka je tenkočutno zapazila presenečene obraze in je hitela pripovedovati. Kakor da bi žebrala rožni venec, je ubirala misel — stavke za stavkom — jagodo za jagodo. Nismo je razumeli, kaj pravzaprav hoče, in še dolgo zatem je nismo mogli doumeti. Ona pa je ponavljala svojo resnico in še nadalje trščila svoje.

Nekaj novega se nam je razkrilo ob nenavadni resnici o Zali. Starka je nasprotno vsemu tistemu, česar smo bili že tako navajeni, odkrivala o mladenki še nekaj več.

Lepa, najbolj zala mladenka — je žena, ženska! V sedmih letih?... To je dolga doba. Zakaj ne bi mogla imeti dvoje otrok? Pa čeprav s sultanom. To sicer ni najboljši mož, toda koliko jih ima še slabšega. Kdo bi ji s tem vzela domotožje? Kljub otrokoma se je lahko vrnila in bila s tem zvesta svojemu domu. Menda je bilo zanjo tako še huje.

"Razpeta je bila na dve strani, na martri! Razpeta... med otroka in nas. Hudo je moralo biti... za to ženó!"

Sicer mi je nerodno, toda moral bi si priznati, da sem tistikrat starki še sam zameril bajže, ki nam jih je pripovedovala.

Vse je bilo doslej tako lepo urejeno — v redu. Vsak od nas je vedel: Miklova Zala,

taka in taka. Nikakor drugačna! S tem, kar smo zvedeli — je bilo vse postavljeno na glavo. Ko smo se vračali, smo se vsi, ki smo poslušali starko, sprli zaradi pripovedi in še stepli bi se bili...

Vsekakor si stara Čarnica ne zasluži, da bi se kdorkoli obregnil vanjo in jo ozmerjal s staro čarovnico, ker je zmešala zgodbo, ki si jo svoje vsi kraji pod gradom kot del svoje narodne zgodovine. Ne, starka iz Podkrajca prav gotovo ni hotela, da bi kdorkoli imel Miklovo Zalo — dekle, najlepše dekle, odkar pomnimo v naši dolini, kdajkoli kasneje še za svetuljko. Ne, tega ni želela, in da bi se to ne zgodilo, je po svoje poskušala pomagati — pojasniti.

"Vse drugo je bila za vse vas," je ponavljala, ko smo se že poslavljali — samo ne ženska... Samo ne ženska!

Še danes slišim prav po spominu njen hripavi, raskavi, dobri, človeški glas: Samo ne ženska!

In tako bo odtlej zalo dekle — žená, ki je bila razpeta med nas in svoje otroke na jugu. Razdvojena žena... Od tod torej se je naselila v nas nemirnost in razdvojenost. Še danes nas nekaj vleče na dve strani. Včasih bi se želeli raztrgati, pa se ne moremo. Potomci smo zale razdvojene žene.

Kaj pa pra-pra-pra-pra... ded, kje si ostal? Ali so te pobili Turki ali gosposka? Ali si dočkal v onih davnih dneh vrnitev mladenke, bolje bo: žene-Zale.

Zadovoljen je bil s teboj tvoj pra-pra-pra... vnuk, zadovoljen, da si bil tako molčeč in si dopustil, da je spregovorila starka iz Podkrajca. (Ta zgodba pa je bila za mlade ljudi. Nikakor ne za svetuljke!)

***

P. s.

Minilo je nad dvajset let, odkar me je stara Čarinca premotila s svojo storijo. Najprej sem si njeno pripovedovanje načekal na kos papirja kot zanimivo pomnenje, ne da bi mi botroval namen, ki so mi ga kasneje šteli za zlo dejanje. Ko pa sem se domislil, kako je starkina pripoved različna od dotlej znanega izročila, sem se odločil, da bo prav, če zanjo zvedo še drugi. Tistikrat nisem pomislil, da so že profesorju Jakobu, prvemu opisovalcu zale dečve, očitali, kako ni vse lepo in prav zapisal. V mojem primeru pa so se zbrali še možje iz Podkrajca in sklenili resolucijo. V njej so zapisali, da nisem prav storil, ker sem zgodbo pokazal "bolj z grde strani" in pomagal čenčam stare Čarnice na beli dan. Tiste dni me je obiskal tudi Lojzan, dolgoletni igravec starega Serajnika v igri o zali dečvi. Lojzan je moj prijatelj in tovariš iz hoste. Bil je tistikrat na seji in je povedal takole: "Podpisati se ni hotel nobeden. Saj sam veš, da pri nas tega nihče ne dela rad. Tvojih bukvic tisti čas še nismo prebrali, ker smo jih dobili kasneje. Zdaj pravijo drugi, da je bilo naše dejanje narobe — samo naše molčanje. Pravijo, če nismo bili za resolucijo, bi morali kaj povedati vsaj zoper njo."

DUŠAN LESKOVAR

OSRČJE

Razblinjam se
v parku, mojem
oddaljenem,
tavajoči so izgubljeni ...
— spoznam na odmrlih
listih resnico
verujočih;
... tavajo in ne
bližajo se resnično ...
na ukrivljenih vejah
zmrzali se pretaplja sovraštvo
in jaz verjamem
njeni besedi —
— tavajoči se ne morejo
predati klicem;
trepeta ozračje,
gledam...

* *

Veter upogiba
neobogljen...
ne rešijo se poglobljenega
prepada, mračnega,
mračnejšega od teme,
temačnih ...
... veter veje,
neobogljeno,
tiho premika stihe ...
— nemočni se,
se prepuščajo svojim
izvotlenim preklicem,
izzivajo
usodo ...
veter veje,
neslišno tebi
tiho ...

* *

Njihova tožba
žalostna je resnična ...
— spreminjajo se v
bolečino, letajočo
in ne verjamejo obsojenim
ptice ...
odreveneli so, ni jih
prebudil pretresljiv
krik, srhljiv ...
... preželi so jih
s krvjo žalostnih —
tožijo zaman, v
neskončne višave,
letijo v
praznino, daljno
ptice ...

DRAGO DRUŠKOVIČ

RAJMI

Nanj se mi je spomin ohranil prav tako močno kakor na pomladno zelenje ali pa na tisti posebni duh v jeseni, kadar je že vse otrebljeno z njiv. Ob paši pa smo ob takem času pekli krompir. V svoji otroški govorici smo ga klicali kar z: Rajmi.

V grapi ob hudem potoku stoji še danes star mlin, sezidan iz pečevja in pokrit s škodlami. Veliki močno zbrušeni, skoraj zlizani in še okrušeni mlinski kamni slone ob severni steni stavbe kot dostojne priče v preteklosti opravljenega dela.

Veliko leseno mlinsko kolo je že zdavnaj popolnoma razpadlo; dotok, ki je nekoč dajal gonilno silo, je danes razrušen. Voda si je zatem, ko se nihče ni več brigal zanjo, poiskala novo strugo; po njej se danes svojevolsko vrača v neдрje hudega potoka. Vrbe so močno obrasle vse nabrežje.

Tak ždi Ahacljev mlin že skoraj štirideset let, odkar so ga njegovi lastniki zanemarili zaradi tega, ker je naglo obogateli trgovec v Podgradu postavil moderen mlin.

Že dolgo je od tega, kar je preminil zadnji mlinar v jarku — Joza. Zatem sta se njegova žena Franca in sinko Rajmi odselila iz grape. Mlin ima še danes ohranjen le en prostor, v katerem je nekoč prebivala vsa Jozova družina; to je gornje nadstropje stavbe. Tla v nekdanjem bivališču Jozove družine so tlakovana z opeko, okna so majhna kakor strelne line, zidovi so po grofovsko debeli. V takem prostoru so nekoč prebivali: Joza, Franca, sinko Rajmi, dve kozi, nekaj kur in rac.

Prostor je majhen, prebivalcev je bilo veliko in vsem je bilo v bivališču prav toplo.

Mlin leži pod robom vasi, v vdoru — v jarku. Zgoraj na planoti sončni žarki zlahka posvetijo v slednji kotiček. V grapi, v globokem jarku, kjer stoji mlin, pa najdejo žarki le redke kotičke.

V jarku gospodari senca. Od tam se vzdiguje že v zgodnji jeseni prve megle; po njem se vale vse megle iz Drave, kajti pol ure hoda od kraja se potok zлива v reko.

Rajmijeva mati, Franca, je bila koščene postave in ostrih potez. Njen obraz je spominjal na tiste preproste Marije, ki jih ljudski umetniki rezljajo iz lipovega lesa za vaška znamenja.

Ob pogledu nanje se nam zdi, da umetnik ni zmožal pravega razmerja za posamezne dele obraza.

Franca je bila več kakor Ahacljeva dekla. Z dnino je skupaj z možem odslužila v tistih časih — pravico domovanja v mlinu. Tak je bil eden pogojev, da si lahko postal mlinar v grapi.

Ahacljevina je bila košata kmetija in zanjo je manjkalo že od zmeraj žanjic, pobiralk krompirja in tudi drugače so lahko našli za Franco zaposlitev, tudi takrat, kadar ni bilo pomladanskih del in žetve.

Franca je vzela Jozo, ko je bilo temu

štiriinšedeset let. Zanosila je z njim, ko jih je imel šestinšedeset. Razlika med njima je bila blizu tridesetih let. Rodila je sina, ki je bil kljub škodoželjnosti mnogih zdrav. Krstili so ga po botru iz Fužin za Raymunda. V grapi so nato ime predelali v Rajmi.

Dogodku so se po tabernah tudi ob Jozovi navzočnosti, česar pa ta ni slišal, ker je bil naglušen, posmehovali. Pripovedovali so o svetem duhu, ki je Franci pripomogel k otroku.

Ko so govorice prišle Franci na uho, jih je suho zavrnila. Tistega, ki jih je prinesel, je pogledala tako ledeno, kakor da bi ga obliznile hladne, zimske megle iz grape.

"A, sroteju se je lahko smejate," je rekla in njena spodnja ustnica je izstopila še nekoliko bolj naprej, kakor je bila nje običajna lega.

Če sem se srečal z dedelnom, ki jih ima že šestinšedeset — šteje še po redih — sem se spomnil na Jozo. Dedel še danes stopa po vasi s pokonci glavo. Tako se nosi, pravijo v vaseh, kakor "puršt". Pri tem pa je dedel svoj živ dan tesaril, poleg tega v lepših dneh svojega življenja še mešal "kvarte" in kegljal po vseh tabernah naših vasi.

Še dandanašnji pa je ta moj vsega spoštovanja vredni prednik po materini strani tako zdrav in čil, da mu je marsikatera noč prekratka in ga marsikateri semenj najde še naslednji dan pri praznovanju.

Še vedno krepko stopa pokonci, seče tudi še po vseh robeh — v sečnji ne zaostaja za mladino — in drva si sam napravlja v gmajni.

Zaradi tega ne morem podvomiti v Jozove sposobnosti.

Zakaj je Franca vzela Jozo ali pa on njo, bi zaman premišljeval. Lahko bi se vsi združili v misli, da nobeden obeh ni mogel pridobiti drugega sopotnika. Mogoče zaradi tega? Mogoče zaradi Francinega obraza? Mogoče — in to se mi zdi bolj verjetno — zaradi bornosti ali pa zaradi Jozove postavnosti pri štiriinšedesetih letih.

Janko Dolenc: Žene, 1978, javor, 120 x 70 cm

Vsekakor sta se znašla skupaj v mlinu in od tu sem si zapisal droben dogodek iz Rajmijevih otroških dni.

Dan za dnem sta se vsakega jutra tolažila Joza in Franca s pozdravom ali vzdihom: "Zjutraj je ta bol, ko pogledaš, ko sonce hor hre!" Še iz jarka na rob sta se morala vzpeti, da sta si lahko to povedala. In ko je Franca napojila sinka s kozjim mlekom — tega je bilo na srečo dovolj — ni bilo nikogar, ki bi lahko popazil na otroka.

Franca je jemala sinka v prvih njegovih časih, ko je še dojila, s seboj na dnino. Temu ni imel nihče nič kaj reči; toda kasneje, ko je kozje mleko postalo že otrokova glavna hrana, ni nihče rad videl, da bi Franca med delom pogledala za otrokom. Ko je sinko shodil, ga je puščala doma.

Joza je bil od večnega ropotanja mlinskih koles naglušen in tudi nekam počasen je postajal. Vse svoje življenje se ni domlinaril na svoje. Hudi potok pa je drvel po strugi in Franco je kar stisnilo pri srcu ob misli, da bi Rajmi lahko zagazil vanj.

Dolgo je Franca premišljevala, kaj naj stori in je našla odrešilno misel. Zabila je v tla količ, na katerega je bila pripeta veriga. Z verigo je privezala še sinka.

Tako, je dejala sama zase, zdaj bo varen pred potokom. V kolikor bo dopuščala veriga, se bo lahko plazil po travi in se igral. Ko ga je prvokrat navezala in je sinko zarožljaj z verigo, je zavekal — otrok. Z njim vred se je kremžila njegova mati, ko se je vzpenjala v breg nad mlinom, v vas na dnino. Kmalu sta se navadila oba: sinko in mati. Odtlej so bili zadovoljni vsi trije. Joza ni imel skrbi v mlinu, Franca ne na dnini. Sinko Rajmi pa je poslušal v začetku ptičje petje in si ogledoval prebivalce v travi.

Mravlje so bile njegove koze, gosnice, črvi in hrošči pa divje živali; črički pa so preglasili še ptičje petje.

Franca je sinka vsikdar pripela na takšno mesto, da so ga lahko dosegli redki sončni žarki, a otrok ni mogel v hudi potok.

Mali Rajmi se je kmalu navadil svoje osamljenosti. Ko so se mu posušile solze, ko niso več niti pritekale, kadar je mati odhajala, je ždel tiho v travi. Zdelo se je, da sanja z odprtimi očmi — kakor zajček, ki tako spi v svojem skrivališču.

Bil je to zapuščen, zamazan, razcapan, smrkav otrok — še bolj zanemarjen zaradi tega, ker je bil pripet z verigo.

Vse do takrat, dokler nismo prišli mi, otroci iz gornjega kraja, Rajmiju ni bilo hudo.

***

Nekega dne smo otroci iz vasi zaslišali v grapi rožljanje verige. Čuli smo prav natanko tako, kakor je slišati, kadar se naše bavhe in liske prestavljajo iz kraja, kjer so že pomulile travo, na drugo mesto; takó, kakor bi nekdo zabil kravo tam doli ob potoku. Mlinar ni bogel biti, ker ima le koze. Odšli so na ogled.

Na trati, nedaleč od mlina, smo zagledali privezanega dečka.

Nekateri so ga spoznali in že od daleč pričeli vpiti:

"Rajmi...krava! Rajmi — krava! Krava!"

Kakor obsedeni smo kričali na vse grlo. Dečko na verigi se je zganil, pogledal in kakor se je premaknil, je zarožljaj. Vse to je še bolj utrdilo naš vtis o njegovi podobnosti s kravo. Vse bolj smo vpili in se smejali.

Eden izmed nas, ne spominjam se več imena, je utrgal še mlado leskovko in se zapodil k privezanemu dečku. Dolga šiba je zažvižgala v zraku in oplazila Rajmija pod noge.

"He, sivka, he bavha," smo vpili. "Rajmi kraavaa! Kravaaa..."

Veriga se je stresla, žvenketala, in ko se je vsa naša tropa približala k privezanemu Rajmiju, smo opazili, da se stresa in zvončklja od krčevitega, otroškega joka.

Obstali smo in nekje v prsih nas je stisnilo — tako pusto nam je bilo pri srcih. Še v grlu sem takrat občutil grenkobo. Nekdo izmed nas je odvezel tistemu, ki je imel leskovko, šibo in jo prelomil ter jo zagnal daleč proti vodi. Pogledali smo za palico, ki jo je že odnašal potok.

Posedli smo tiho poleg Rajmija in nismo vedeli, kaj nam je. Dekleta so zajokala skupaj z Rajmijem. Mi, kar nas je bilo mož (dečkov), smo koj zatem odšli. Sonce je že zašlo in zdelo se nam je, da je tudi na planoti tako temačno kakor v grapi.

Od takrat so se dnevi za Rajmija le spreminili. Nič več nismo vpili Rajmi-krava. Vsaj iz zlobe ne. Še smo zahajali v grapo in ob potoku, ob privezanem dečku, smo si izbrali svoje igrišče. V potok smo metali kamenje, najstarejši so že lovili ribe. Nihče ni prav vedel, zakaj hodimo posedat k mlinu. Igrali smo se z Rajmijem, mu vsakokrat odpeli verigo in preden smo odšli, spet pripeli. Postal je prav tak otrok kakor mi.

In nekega dne je Franca pred odhodom na dnino na ves glas zavpila na Jozo — ropotala so mlinska kolesa: "Našega ne bom več navezala! Dogovorila sem se z otroki iz vasi in obljubili so, da bodo pogledali nanj."

Janko Dolenc: Meta I., 1970 — linorez

STEFAN REMIC

B. V. V NEKAJ TOČKAH

1. Benjamin Vodovnik je dobil svoje ime tisti trenutek, ko je odprl oči v nizki kajžarski bajti, tedaj v lasti njegovega očeta Frančiška Vodovnika, poročenega z Angelo Jerman. Z imenom so namreč malo počakali, ker je imela Angela zelo težak porod, kakor bi dete sploh ne hotelo zapustiti njenega telesa, upiralo se je, dokler ni prišel častiti Hieronim z žegnano vodo in tako pomagal malemu na svet. Dober mesec po porodu, ko je tudi sama komaj živela, se je odpravila s kanglo do bajerja, da bi prinesla kolikor toliko čisto vodo za pranje, kajti otrok je bil nadvse cmerav, vse je šlo z njega, ničesar ni v sebi zadržal in je bil komaj živ. Angela pa se z bajerja ni nikdar več vrnila, kjer jo je v sredino prsi pičila kača, ko je nad kamnom zajemala vodo. Frančišek jo je našel isti dan in se pošteno zgrozil, saj je Benjamin nenadoma ostal brez materinega mleka. Zdaj si Frančišek ni znal pomagati, čeprav je pomagal roditi že osmim hčeram, nikakršne izkušnje pa ni imel z moškim otrokom, zanj pa je namenil celo posebne načrte, ki jih bo tudi izpeljal.

2. Ker je Angela umrla, se je Frančišek odločil, da gre mali novorejenec h hčerki iz njegovega zakona s Katarino Blažina v Kramarice, torej k Leopoldini Čarman, ki je živela s petero otrok moškega spola in z možem Nikodemom Čarmanom, železničarjem in težakom, stalno odsotnim zaradi vožnje. Prepričan je bil, da je dobro storil, ker je hči Leopoldina znala delati z otroki, vzgajala jih je trdo kot lovske pse, brez milosti in s krepko voljo, da jih napravi za garače, ki jim ne bo nobena burja mogla do živega, kajti čas je bil tak, da drugače tudi ni moglo biti, saj so bolezn rovarile levo in desno. Frančišek je Leopoldini naročil, da naj otrok hitro rase, ker ima v hiši delo, ki ni delo za ženske in ji je zato v plačilo vsako leto že vnaprej pripeljal mladega kostruna za zaplod, ker je nekaj ovc premogla tudi Polda, vse to pa je župnik v fari zapisal, da bi nazadnje le ne prišlo kaj navzkriž.

3. Prvič se je pokazalo, da z Benjaminom zares ni vse čisto dobro, v njegovem petem letu otroštva, ko se je skupaj z otroki sestre Leopoldine pripeljal v Suhbošt, kjer je bilo treba po Nikodemovem naročilu vse listje na en kup spraviti in z volovsko vprego zvoziti kmetu Ferbežarju, ki je steljo odkupil. Tedaj se je zgodilo, da so na tleh našli ranjeno sovo, ki je umirala, zraven pa krvavela. Otroci Leopoldine Čarman so v lastno veselje to ranjeno ptico pribili na dero in jo na njej križali. Najstarejši je po pravilih igre smel izpuliti tudi najdaljša peresa pri živem telesu bolne živali in si jih zatakniati za klobuk, kajti klobuke so nosili vsi že kmalu po rojstvu, da so se kazali bolj odrasli in možati. Kar je še ostalo in če je še živela, pa so ji smeli populiti drugi otroci in veselje je bilo tako odmerjeno pravično in pošteno. Benjamin se je le cmeril in umikal, zdirjal je domov k Leopoldini, ki se je naglas smejala, ker se je sove bal, ki ni nič mogla, saj je vendarle pribita le čakala brez moči.

4. Ta dogodek se je brž razvedel in je sramota Benjamina Vodovnika iz vasi Kramarice prišla tudi na uho očetu Frančišku v Voženicah, ki se je prvo nedeljo po tem naglo odpravil do hčere in jo ozmerjal, ker mu je sina vzgojila v mehkužca. Leopoldina se je branila, da je njega tolkla ravno toliko, kot vse ostale in da je ravnala z njim, kot da bi bil njen otrok, četudi nikoli ni bil.

Ravno tak odgovor je dobil od Poldinih otrok, ki so vpričo starega očeta položili težje tnalno na roke "bratu" Benjaminu in resnično ni zacvilil, četudi se mu je čez čas udrla črna kri iz nohtov. Vendar se Frančišek le ni dal povsem prepričati in je za kazni

tistega leta odmeril svoji hčeri le bolešno ovco, ki ni ničesar mogla napraviti v pomoč, da bi se številno živali v staji kaj pomnožilo. To se je g. župniku tudi sporočilo in je tedaj zapisal, da Vodovnik svoji hčeri Leopoldini v zameno za vzrejo Benjamina Vodovnika daje ovco črne barve iz jesenskega zaroda, ki je toliko slabša, kolikor slabše je Leopoldina v odnosu do brata, ki pa ni njen sin.

5. Kmet Ferbežar je sklenil že cel kup dobrih kupčij, pa je nazadnje sklenil še eno. Ljudi je pripravil, da so se ogreli za konjsko ohcet in so tako kupili njegovega konja, vendar ne čisto povsem, ker je Ferbežar za pojedino določil svojo hišo. Za pripravu je bilo treba storiti marsikaj in tako si je domislil, da lahko še največ pripomorejo pri raznih opravilih ravno mladi Čarmani in edinorojeni sin Frančiška Vodovnika, to je Benjamin Vodovnik, ki pa je bil dokaj slab in šibak, ves bolehen na pogled. Zato je Ferbežar namenil zanj posebno delo in sicer, da konju zaveže oči in ko bo ubit, mu sme celo odrezati glavo, da bi jo potem nataknili na kol in postavili pred hišo kot znamenje, da je v prostorih požrtija. Torej se je znova zataknilo ravno pri živali, kajti Benjamin se je na mestu onesvestil, tako da so ga Poldini otroci polivali z vodo in ker le ni prišel k sebi, nazadnje slekli in posuli s koprivami. Pustili so ga tako ležati na tleh v štali in se glasno sramovali poznanstva s tako nezdravim otrokom, kakor je bil Benjamin Vodovnik.

6. Leopoldina je gnala pet svojih ovc na semenj v bližnje mesto. Za poganjača je določila brata Benjamina, ki bi se po njenem moral bolj privaditi na dolgo hojo skozi življenje in mu je v ta namen celo skrila čevlje, da je okusil resnično plat zemlje. Zgodilo se je, da se je Polda zaklepetala s potovko, zato ga je pognala naprej, Benjamin pa je kljub slabotnosti kar dobro spešil in se je v mestu celo razgledoval naokoli. Leopoldina ga je po daljšem iskanju le našla, ko je visel skoraj s celim telesom na oknu in je zijal v neko notranjost. Bila je to podobarska delavnica mojstra Jonasa Kopfwalda, ki je s svojimi pomočniki počenjal zares krasne reči. Mešal je barve in delal podobe, ki so visele povsod in so imele žive oči in so se objemale z Benjanovimi, ga omamljale in vleklo k sebi. Leopoldina ga je zgrabila in ga vprašala, kje je drobnica. Otrok pa je ni niti poslušal niti razumel, ker so se tedaj v njegovi glavi razodevale neštete stvari in ga vrtele navzgor. Benjamin pa je bil vendarle na tleh, ker ga je Polda zbila z ovčjo špago z okna, da je gledal naokoli kakor majhen pretepen pes in se tak odpravil na nekakšno pot, da bi že našel izgubljeno.

7. Frančišek je bil ravno v češnji in jo je obiral, ko je prejel vest, da Benjamin ne more biti njegov sin, ker mu ni podoben. Prvi hip se je Frančišek le začudil, saj Angela ni hodila dlje kot v bajer in nazaj. Nezvesta mu je bila izključno prva žena, to je Katarina Blažina, ki si je tudi sama sodila, ko je imel Frančišek vse na dlani. Angela pa je šla s tega sveta po božji, torej ne po svoji volji. Katro so našli v gramozni jami, potem, ko si je dala dinamit v usta in ji je odtrgalo glavo, kar se je zgodilo v enem samem hipu in je ni bolelo. Pravzaprav pa je v vročini hitro razpadala in so jo spoznali po dežniku, katerega ročaj je napravil mojster Jonas Kopfwald takrat, ko je še vodil rezbarsko delavnico. Prav gotovo bi isto storila tudi Angela in bi si ne upala svobodno hoditi v bajer in nazaj, če bi bila možu Frančišku nezvesta. Tako je preišljeval Vodovnik, nakar je dobil pojasnilo, da je Benjamin morda zares iz njegove krvi, da pa nima njegovih možganov. To ga je tako potrl, da se je prijel za glavo, da je padel skozi veje, da je zletel po bregu in se med padanjem čisto porezal na žagi, ki jo je vlekel s seboj. Takrat pa je tudi za vselej pozabil, ali sploh ima sina ali pa ne.

8. Ko je Frančiška takole zapustil spomin, je šel Benjamin pozvedovat, kaj je bilo z njim načrtovano ob rojstvu. Sedem sester se je razteplo po svetu, osma pa je stregla očetu Frančišku, ki je imel na pogradu postlano s hojo, pod njim pa so scale in hodile ovce. Ko si je Benjamin ogledoval ovčnjak in videl, kako se obilna čreda preriva, kako dolgo volno ima, mu je prišlo na misel, da je bil načrt morda povezan z gospodarstvom, bolj natančno z mesom in košato volno. Vendar stvari ni do kraja premislil, kar tudi ni mogel, ker so ga na vseh straneh čakali fantje iz vasi, okiteni z verigami in

koli, ter ga spraševali, kaj ima opraviti na njihovem področju, torej v tuji vasi, ki pa Benjaminu ni bila čisto tuja, ker se je v njej rodil. Vnel se je pretep, ker so bili v bližini Čarmani iz Kramaric, ki niso prenesli tistih iz Voženic, tako da so se pobijali med seboj globoko do krvi, Benjamin Vodovnik pa jim je pobegnul, vendar so ga v Snavorju ujeli in so ga privlekli v rojstno vas, kjer se je moral skupaj s šibkimi, ki so zgubili tepež, spustiti na kolena, vse pa je šlo celo tako daleč, da si je Čarman, ki je vodil zmagovalno grupo, odpel svoje hlače, vsak pa mu je moral poljubiti spolovilo, saj je zdaj zagospodaril ves, kar ga je zvarila skupaj Franceljnova hči Leopoldina.

9. Benjamin Vodovnik se je ves zaprl vase in je hiral še naprej, se vse dneve tresel, vendar ni niti z enim dejanjem očitno nasprotoval že nevzdržnim razmeram, ki so se širile med kmetskim ljudstvom. Bil je ves izčrpan, ko sta nekako ob istem času prišla v Voženice, kjer se je Benjamin pripravljala na striženje ovac, gospod Hieronim, župnik s knjigo in posebni sel Jonasa Kopfwalda — slikarski vajenec Vranski. Častiti Weissner je prišel po zabeležko o aktivnosti mladega Vodovnika kot nadzorna oseba in je kot tak imel po posebni pogodbi med Frančiškem in cerkvijo dolžnost opravljati stalno kontrolo, odkar je Frančišek izgubil spomin in po svojem ključarju izterjati del premoženja, če se izkaže, da edinorojeni sin Franca Vodovnika ne opravlja dobro dolžnosti v zvezi z gospodarstvom in premoženjem, katerega pol je že pripadlo cerkvi, četudi je bil gospodar Franc Vodovnik še živ, vendar bi za ustreznost pogodbe praviloma moral biti že mrtev, kar je praktično bil, saj je na pogradu strigel z ušesi kot nor, gledal pa v prazno, požagan povesod, zašit in preklan. Posebni sel Jonasa K. je Benjaminu V. zelo kratko sporočil, da naj po naročilu mojstra čimprej pride v tisto delavnico, v katero se je nekoč skoraj ves splazil in ga je Kopfwald seveda opazil, pa tudi razumel. Častiti Weissner je samo strmel in je zapisal v knjigo, da se je Benjamin Vodovnik zelo strogo pregrešil že s tem, ko je pritrdil posebnemu slu, kar je naročil umetnik. Benjamin je brž izgubljal premoženje, ker je prekršek imel za posledico odvzem ene tretjine ovac od polovice, le-te pa so s ključarjevo vprego zelo naglo prešle v trajno last Hieronima, župnika s knjigo.

10. Bil je precej močan snežni metež, da so se ljudje poskrili v svoje nizke bajte, tako da je Vodovnik lahko brez tepeža koračil skozi vas in jo vesel zapuščal, ne da bi slišal psovko ali ponižanja, ki so ga lomila v dno preklete duše. Spet se je tresel kot šiba na vodi, saj je bil premražen tudi v ovčji koži, ki jo je zavezal na ramena. Koža ni bila njegova — vse je že davno prešlo v župnikovo last. Zdaj je bil samo še hlapec gospodarja Hieronima na posestvu cerkve sv. Florijana, v kateri si je dobro ogledal predvsem njeno notranjost, ki je bila v nekem svojstvu sorodna mojstrski delavnici Jonasa Kopfwalda, prav tja pa se je v viharu snežni noči tudi ves vesel namenil in je vanjo visel skozi okno vse do jutra na rešetkah, ko je Vranski le odklenil. Ni čisto znano, kako se je Benjamin znašel, ko si ga je Kopfwald bolj podrobneje ogledal in imel z njim daljši razgovor, toda še istega dne se je pojavil v Voženicah ob pogradu nemega očeta Frančiška, pod katerim ni bilo nobene ovce, le njegova hči Leopoldina. Poldina je bila še kar naprej surova in je brata, ki je bil do Polde le pol brat, pljunila v obraz. Frančišek pa, kot bi za hipec nekako oživel, se je obrnil in skozi oči jokal kot bolna žival. Tedaj pa je Benjamin zlahka dosegel mošnjček, ki ga je čuval pod vzglavjem, saj je očetovo kretnjo razumel kot spreobrnitev, kakor prijazen namig, da naj le plača šolnino Jonasu K, naj jim pokaže, da ima sin iz njegove krvi in mesa zelo polno dušo, ki jo bo spravil v najlepše slike, kot ima dušo tudi Frančišek, zdaj — ko leži čisto bebast v ovčnjaku kot v grlo zaklana Poldina ovca.

11. Vajenec v mojstrski delavnici, mladi Benjamin Vodovnik, je z denarjem poravnal vrsto stroškov, ki so nastali ob njegovi nastanitvi in bi jih izključno z lastnim delom in s hišnimi opravili ter ob pomoči Josipini Kopfwald pri strežbi gostom, nikakor ne pokrival. Ravno dobro se je vključil v delavniške posle, začel s slikanjem kakor obseden, navezal znanstvo s prosvetnim organizatorjem Zahrijo Kunstlom in kapelnikom godbe Korelcem, ko je prejel neko pisanje z žigom okrajnega glavarstva. Isti hip je

I. Obzidje mesta Slovenj Gradec iz 12./13. stoletja

prispele tudi orožnik in brez pojasnil odpeljal Vodovnika. Kaj kmalu je slednji izvedel, da je obsojen zaradi tatvine. Priča kaznivega dejanja, Leopoldina Čarman, kmetica v Kramaricah, številka nad vrati 10, je sprisegla na sveti zakon z Nikodemom, da je z lastnimi očmi opazovala kradež, storiti pa ni mogla ničesar, ker ji je obtoženi grozil z vilami, zraven pa gledal tako čudno, tako svetlo in tako zviška, da je mislila, kako jo bo zacopral v kakšno svojo sliko, da bo gledala še sama kot steklena voda. Dejstva so bila tudi potrjena in tako je bila že v tretjem dnevu sodnega procesa znana kaznen. Prestopniku je Gajbež Miha, rabelj in grobar, odsekal palec in kazalec desne roke, s katerima je kradel in nazadnje prav z njima visoko nad glavo držal mošnjček in dolgo pozvanjal na begu. Vodovnik je dobro razumel zaroto, ko je napravil povezavo z nagnjenjem, ki ga je imel do slikanja, saj je zelo rabil prav palec in ravno kazalec, da mu je čopič gladko tekkel ter se je kislo nasmehnil, ko so ga zvezali in odgnali.

12. Spet je bil zunaj vihar, sneg je vrtelo in ga zabijalo v tla, znova prestavilo v zrak in ga vrtinčilo čisto brez kraja, ko se je kaznjenec plazil nazaj k Jonasu Kopfwaldu. Sneg mu je ušesa zmrznil in oči zametel, da je komaj vedel, kje se giblje. Tudi rana na roki ga je strašansko pekla in skelela, tlačil jo je v usta in jo deval med noge, da bi kri vsaj malo čutil. Vranski mu je spet odprl in potem se je Vodovnik pogovarjal najprej z Zaharijo in Korelcem, z nekim odbornikom in drugimi znanci mojstra Jonasa. Razgovor je bil dokaj obetaven in Vodovnik je celo sprejemal naročila za portrete, kar je mojster odobral, vajenca izredno priporočal in mu nudil razne ugodnosti, kajti bil je kar dobičkonosen. Sredi dela, ki ga je komaj začel s preostalimi prsti, je vnovič prejel neko pošto in se dokaj naglo znašel pred naborno komisijo, katere člani so ga določili v 3. pešpolk k poveljniku Puriću. Od tam dalje pa so stvari z mladim rekrutom dokaj nejasne, ni namreč imel stalnega mesta in je ogromno pešačil vsa tri leta, kolikor je trajal hudi čas in tuja volja. Znan je podatek, da se je pohabljeni Vodovnik pritožil z utemeljitvijo, da tako ne more več in da bo umrl od naporov, posebno še zato, ker ga trga v desni roki in se mu ne celi, večkrat krvavi in da opravlja dela, za katera bi rabil tudi palec in kazalec, pa tako naprej... Pritožba je bila odbita.

13. Pričakovati je bilo, da se bo Benjamin na vrat na nos oglasil v mojstrskih prostorih, da bo planil Jonasu v objem in delal kot obseden. Vendar je bilo drugače. Po končani vojski je zašel v nekakšno združbo, se zbratil s pripadniki nekega reda in živel

skoraj polni dve leti v eni od južnih pokrajin, kjer je dodobra premislil stvari. Drugega mu tudi ni kazalo. Dobro je spoznal ljudi in je spoznal celo, da se z njimi skriva marsikaj. Hudobij je toliko požrl kot še nobeden in se mu je vse uprlo. Moral se je pač spočiti. Dosti se je pogovarjal z brati v kloštru in se pobliže seznanil z Albancem Bajramijem. Šlo je za isto stvar. Šlo je za hudičeve vezi, za pripadnost, za predajanje stvarim. Kakor se je on spečal s slikarstvom, tako se je Bajrami z žensko. Ženska ga je potopila. Zdaj je kot cunjka, ki se suši v praznem soncu. Frančišek Vodovnik je tudi verjel. Zdaj pa privezan leži in skozi oči joka kot bebec. Benjamin se mu je spridil in pognal gospodarstvo. Zdaj pa ne more nikamor. V kloštru sadi borovnice.

Dve leti sta modrovala, nakar se je Benjamin zganil in se odselil drugam. Ne ve se natančno, kam se je pravzaprav dal, vendar se je kasneje lepo pokazalo, da je bil zdaj na začetku poti, ki jo je Rami Bajrami že davno preklel.

14. Skrival se je, pogovarjal s kamenjem in vetrom, kradel po stajah, osmradi se je, zanemaril in gledal v prozorno nebo. Ona pa je v gorskem tamarju česala ovce in si brž zapela srajco z broško, ko jo je ugledal in se je ustrašil. Videl je pravzaprav Leopoldino, videl je pravzaprav gorsko prikazen, kako ovce lovi, kako jih naganja, vleče za volno in jim zavija vratove. Ves se je usločil, kar obstal in hropel. Vendar je nazadnje videl, da so ovce črne, da ima deklica žametno žimo, črno kot je bil on sam, zato se je približal in povedal, da je revež. V bajer je hodila in mu v vedru vode nanosila, da se je umil, osvežil in napil. Nič ni govorila in jo je neznansko vzljubil, saj je vendar gledala kot mutasti Frančišek in čakala na ljubezen. Kmalu pa se je zgodilo, kar je Rami napovedal. Od ljubezni je zblaznel, se tresel in nazadnje prepovedal, da bi še hodila v bajer, kajti bil je ves prepričan, da jo piči kača, ko se skloni nad razbeljen kamen in potem bo spet ves sam, saj je Angelo Jerman bolj pogrešal vso mladost, kot se sploh da povedati, ona pa je šla na drugi svet takoj po kačjem piku. Pastirico je zaprl v stajo in jo hodil gledat. Ona je ležala čisto plašna in se ga je bala. In potem je stekel. In potem je padal in potem je tonil.

15. Orožniki so ga prignali v mestne zapore v Suvom Manastiru. Izsledili so ga še pravi čas, čeprav je bil v globoki nezavesti potopljen v bajer. Vanj je visel čez razbeljen kamen. Obtožen je bil hudih dejanj. Obtožen, da je poskušal moriti. Pastirica je podrla stajo, da se je rešila in potem je vsa slabotna obležala. Kljub vsemu se je zelo trudila pojasnjevati hud zaplet z rokami in z obrazom, vendar sodstvo takih prizadevanj zaradi nejasnosti nikakor ni moglo

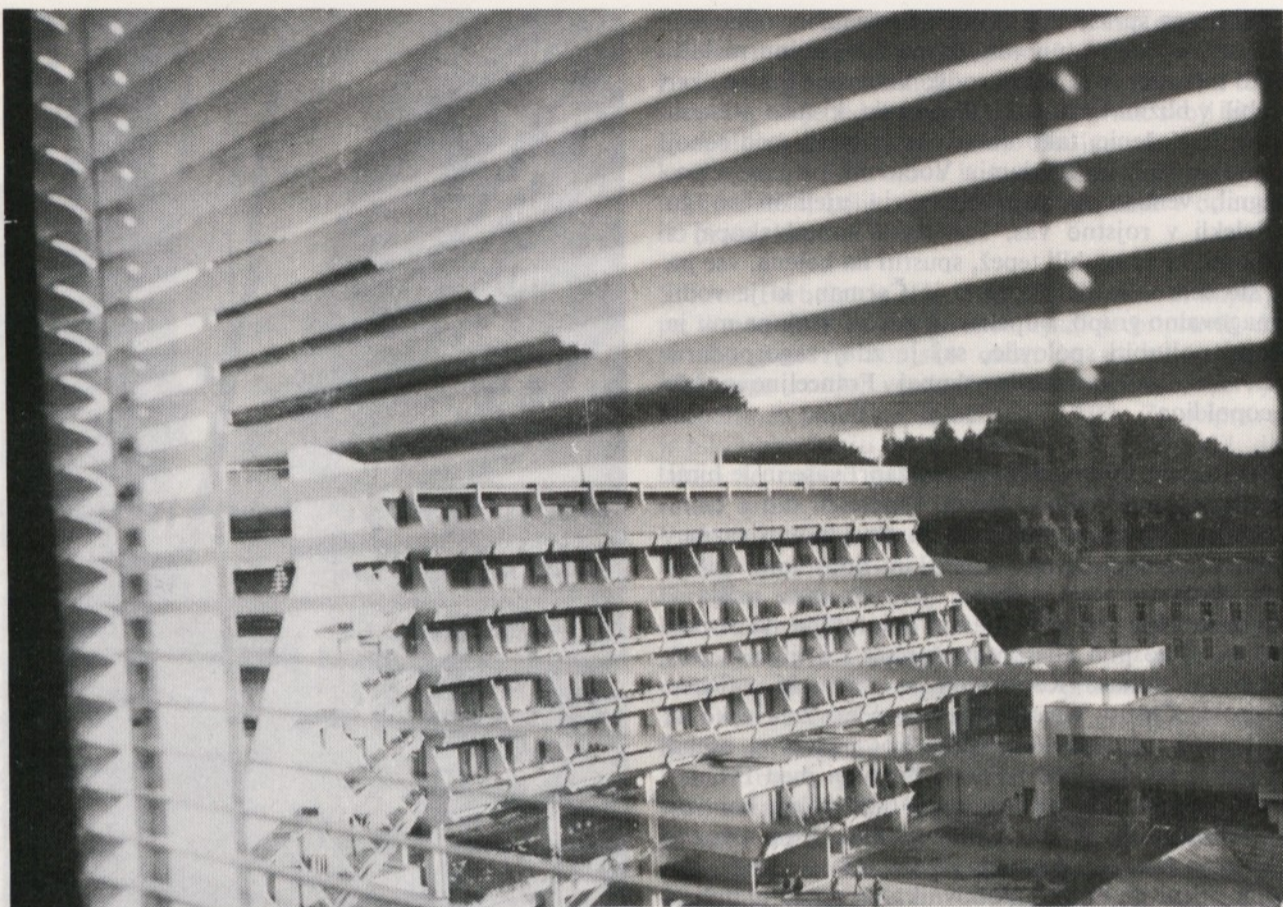
II. Obzidje mesta Slovenj Gradec iz 12./13. stoletja

jemati v obzir. Obtoženi je namreč vse priznal, zelo uslužno in s kesanjem, ki je mejilo na blaznost. Kazen je prestajal vzorno in je bil po petih letih na prostosti, vendar res izčrpan, ker se je pretirano naprezal pri težkih delih, tako da so ga kaznjenci kljub svinjarijam, ki so jih počeli z njim in medsebojno nenehno zdravili z zeliščnimi napitki. Večkrat se je naskrivaj zavlekel proč od drugih, ko je delal v kamnolomu in je med odmori dvigal kamne in jih tolkel. Nikomur ni prišlo na misel, da je čakal kačo, ki naj ga odreši.

16. Potem se je po daljšem tavanju z goratih južnih predelov spustil v ravnino in križaril, zdaj še bolj pohabljen, kajti na nožnih prstih je dobil nekakšne izrastline, ki so ga ovirale, tako da ni več zmožeg brega in stopnic. Napravil je daljši postanek v nekem delovišču in se tako pridružil prostovoljcem za opravljanje težkih del in pri izkopih nekega bogatega najdišča. Delo je bilo na moč podobno tistemu, ki ga je opravljal v kamnolomu. Nadaljeval je torej svojo zamisel o kačjem piku. Pretirano se je naprezal, zato ga je profesor Herzog javno hvalil in kasneje poklical na samo. Presenetljivo zanimanje, ki ga je Benjamin kazal za staro najdišče, je ostalo nepojasnjeno, vendar Herzog ni odnehal in ga je skrivoma opazoval pri vsakem gibu, ki ga je napravil. Predmete, ki jih je našel, je z obupno vneto čistil in jih gladil in se z bolešno ljubosumnostjo znašel nad tistimi, ki niso ravnali dovolj ljubeznivo. Njegova prisotnost je tako postajala moteča in profesor Herzog je imel skrbi čez glavo. Končno so dobili vzrok, da se ga znebijo, ko je našel broško in jo vtaknil v žep. Četudi bi ga vtaknili na hladno, vendar broške ni hotel vrniti. Herzog ga je spet poklical, ker se je Vodovnik resno trudil in nazadnje je profesor sklepal, da njegov odnos do tistega, kar je nekoč človeška roka s takšno skrbnostjo oblikovala, presega običajne mere, kar je zanj dokaz, da ga je treba seznaniti s Kirchom.

17. Josip Kirch ga je sprejel v pisarni krasne stavbe, na kateri so čepeli, prhutali in vršali pisani golobi. Šepavec Vodovnik je samo požiral slino in se lomil na preprogi kakor smešni cirkusant, kar splaval bi najraje nekam v zrak, da bi se ves umazan ne dotikal tal. Kirch je bil bolj bled kot megla v Kralovmostu, kašljal je, se grabil in dušil. Z očmi, vsajenimi globoko kakor reka Kralšica, ki se je z meglo spajala pod stolpi v globočini, se je pasel po Vodovniku, tem smešnem cirkusantu, ki se je naslanjal le na eno nogo, z drugo pa lovil in klecal. Naj prevzame galerijo, mu je rekel. Naj jo vodi in jo pazi kakor broško, ta spomin na ovčjo pastirico. Da umira, mu je rekel. Da bo kmalu šel v nebesa. Da ga stiska, da se smrt že kaže.

Herzog pravi, da bo dober, ker se bo oženil z galerijo, ker ne bo dopustil, da se ji zgodi karkoli. In Vodovnik je obljubil. Šel je na špansir po mestu, da bi se navdušen tam ne zrušil, gledal megla Kralovmosta, gledal vodo Kralšico in se vzravnano držal. Zdaj je le dočakal. Zdaj se vsako platno polni, zdaj že ve, kako bo tudi slikal, kajti hudobij je toliko požrl, kot jih ni nobeden. O, kako se je potikal po tem lepem mestu, kako ga je nosilo v zrak, prav kakor prvič, ko je gledal Jonasove mojstrovine, vendar ga je Polda z ovčjo špago zbila dol na tla. Kako se je polastil cest in ulic, joj, kako se je z golobi vred prevračal, krilil in šumel. Kako je šel omotičen naprej, kako je šel po progi skupaj z meglo Kralovmosta in kako je vlak samo bobnel, čeprav se dolgo ni prikazal. Joj, kako se mu je vendar bližal in ga butnil predse, joj, kako je Benjamin Vodovnik spet izgubljal, ko so ga kolesa mlela, ga mrcvarila, da se je povsem izgubil za vse večne čase... Torej ga je vendar kača! Dolga in železna. Benjamin je morda vedel, da so se peljali v kači vsi iz Kramaric in Voženic, da se je peljala Polda na izlet, da so se peljali mladi Čarmani in gledali sovražno sprehajalce Kralovmosta, da je tudi Nikodem, železničar, krmaril dolgo kačo, da je tudi potovka veselo klepetala in pojasnjevala, kaj da se je Benjamin izrodil in pognal očeta Franceljna v tako nesrečno, bebasto in ovčjo smrt, peljal se je tudi Hieronim Weissner in si mislil, da je dobro, ko je vendar cekrev sv. Florijana tako ovčjo farmo pridobila, vsi so peljali s kačjim trupom, končno jim je Benjamin zašel v goltanec, končno se je tuj še bolj pohabil, prav do konca mu bo črna ovčja kri odtekla.

Stanko Hovnik: Donat v ozadju

OCENE

DIALOGI:

REVIJA ZA KULTURO V VSEH OBLIKAH!

Revija Dialogi je začela izhajati 1965. leta kot naslednica sedemnajst let izhajajočih Novih obzorij. Izdajanje revije je prevzela Zveza kulturnih delavcev v Mariboru in izbrala uredniški odbor iz širokega kroga kulturnikov in družbenopolitično angažiranih ljudi, deloma s področja Maribora, deloma pa tudi od drugod.

V prvi številki prvega letnika, je uredniški odbor objavil koncept nove revije.

''Dialogi bodo odprli vrata za sodelavce iz vse Slovenije in še od drugod, trudili pa se bodo, da bodo pritegnili čimveč piscoh ljudi iz severovzhodne Slovenije. K temu naj bo zapisano, da bodo v obravnavanju vidno izstopali problemi kulture severovzhodne Slovenije, vendar izključno tretirani z vse-slovenskega vidika.

Dialogi bodo posvečali veliko pozornost medrepubliškim in mednacionalnim kulturnim stikom. V rubriki Naš gost bo po možnosti v vsaki številki predstavljen vsaj en pisatelj iz neke druge jugoslovanske republike; poleg tega pa bo revija prinašala v prevodu ali pa v esejističnem prikazu tudi sodobne pisatelje iz različnih dežel sveta. Revija bo skušala trajno spremljati kulturna dogajanja in zlasti literarno tvornost v sosednji Avstriji in Madžarski.

Ta koncept je uredništvo revije v vseh letih izhajanja upoštevalo. V njej smo velikokrat zasledili tudi polemične sestavke, ki so dodobra razburkali slovensko javnost.

V zadnjih letih pa se je revija Dialogi, kakor niz drugih slovenskih revij znašla v krizi. Vsebinska zaostalost, nedinamičnost in neodmevnost so bili temeljni vzroki za začetek razmišljanja o živahnih dimenzijah, ki bi jih bilo treba sprožiti z drugačnim konceptom urejanja in delovanja revije.

Zato je lani maja občinska konferenca SZDL Maribor imenovala novo uredništvo revije Dialogi, ki je delegatsko oblikovano. Sestavlja ga uredniški odbor, ter kolegij uredniškega odbora kot ožje neposredno izvršilno telo. Najširše vsebinske zasnove Dialogov tudi novo uredništvo ne bo spreminjalo.

To pomeni, da revija ostaja publikacija komplimentarnega tipa, saj združuje v svojo vsebino obe že doslej obstoječi komponenti: leposlovje in družboslovno publicistiko.

Enakomerno so zastopani: poezija, proza, kritika, esejistika in publicistika. V publicističnem delu imajo prednost sestavki, ki načenjajo probleme vrednotenja kulture v naši družbi. Družbeni aktivnosti človeka je lahko izhodišče samo njegova kulturna oblikovanost, določena stopnja družbene zavesti terja prebujene duhovne sile človeka in zato je treba vrednotiti kulturo kot bistveni sestavni del sodobne socialistične družbe.

V letošnje leto je revija zakoračila z novim konceptom, ki natančno določa konkretne naloge.

Spremenil se je tudi zunanji obraz revije. Ali se je poleg boljšega ovitka spremenilo še kaj, po dveh številkah še ne moremo soditi.

Ti dve sta dovolj aktualni, domiselni, pa tudi polemičnosti jima ne manjka.

A. V.

Aleura Valt

IVANKA HERGOLD:

NOŽ IN JABOLKO

Lj. Cankarjeva založba 1980

Pisateljica Ivanka Hergold se je rodila v Slovenj Gradcu leta 1943. Po gimnaziji na Ravnah je študirala na Filozofski fakulteti in se leta 1971 zaposlila v Trstu, kjer živi in dela danes. Poznamo jo po delih — novelah: Pasja radost ali karkoli, Vse imaš od mene in Dido.

Tokrat se nam predstavlja z obširnejšo pripovedjo Nož in jabolko. Tudi v tem delu opisuje stiske človeka, njegovo osamljenost v vsakdanjem tempu življenja. Močno izstopa glavna junakinja Herta, njeno življenje je nekako odmaknjeno in prikazano v kratkih zgodbicah, prepletenih s fantazijo. Dogodki se vrstijo v enem zimskem dnevu nekje v predmestju Trsta. Tak način pisanja predstavlja novost v slovenski literaturi.

Zanimiv je tudi naslov dela Nož in jabolko. Nož in jabolko. Nož, ki lupi jabolko, jo s tem razgalja, podobno se nam razkrije notranje življenje Herte in njen odnos do okolice.

M. M.

Manja Hovnik

STANKO ARNOLD —
trobenta

Pri RTL je julija 1980 izšla LP plošča koncertnih del TELEMANN, HUMMELA, RAMOVŠA in JOLIVETA, ki jih izvaja v spremljavi simfoničnega orkestra slovenske filharmonije (dirigent Uroš Lajevic) trobentač STANKO ARNOLD.

Stanko Arnold je danes — pri nekaj več kot tridesetih letih — med našimi vrhunskimi izvajalci. Če hočemo izbrati v domači izvajalski praksi področje, kjer smo dosegli ne samo v naših razmerah, temveč tudi v svetu nekaj nedvomno reprezentativnega, potem se je to zgodilo prav v uspehih naših glasbenikov, ki igrajo flavto, oboo, rog, trobento. Med njimi je zasijal Arnold: ne zaradi svojega drugega mesta na francoskem tekmovanju, temveč še bolj zaradi svojega mojstrovanja vseh štirih partitur in ne le ene izmed njih, Jolivetovega koncerta, za katerega je dobil Arnold na tujem posebno nagrado za najmočnejšo kreacijo.

Prepričljivost njegovega zvoka in muzikalnega oblikovanja se nikjer ne sprijazni z rutinsko zanesljivostjo. Arnold hoče in zna v vsaki frazi živeti kot pravi trobentač, dedič tega ponosnega in bojevitnega glasbeniškega rodu, preizkušenega v spoprijemanju z glasbilo, ki zahteva od svojega mojstra sijaj poguma in vso muzikalno zbranost. Danes je Arnold enakovreden glasbenik v tako rekoč vseh treh poglavitnih možnostih svojega delovanja: je eden stebrov orkestra, neprekosljiv virtuoz v solističnih nastopih in vidna opora v Slovenskem trobilnem kvintetu, kjer igra z ramo ob rami s svojim učiteljem Antonom Grčarjem, ki ga v iskanju vzvodov za Arnoldovo kariero moramo seveda omeniti.

Poslušalec se bo verjetno brez zadržkov prepričal, da je Stanko Arnold močan tako v baročni Telemannovi kot v klasični Hummlovi glasbi, pa v sodobnejši Ramovševi in Jolivetovi. Telemannov koncert je za trobentača že kar obvezen ognjeni krst. V svojem času izredno čislani pa danes spet vse več izvajani mojster je tudi z našo skladbo dokazal, kako zna zasukati svojo duhovito in impulzivno domišljijo v kar se da vablivo in učinkovito muziko.

Johann Nepomuk Hummel, nekdanj sloveči pianist in — mimogrede omenjeno — Mozartov učenec, je s svojim Koncertom za trobento ukanil samo usodo. Saj bi bil verjetno potisnjen na zelo stranske steze glasbene zgodovine, ko ne bi napisal skladbe za redko koncertantno glasbilo in se tako rešil pozabe prav z dejanjem, ki pravzaprav ni sodilo med poglavitne temelje njegovih življenjskih uspehov. Vendar mu moramo priznati spretno ravnanje z orkestracijo — recimo ji, da je zgodnje beethovenske vrste, posebno v finalu pa je ponudil solistu razigrano odmerjeni tempo muziciranja, ki ga je Arnold tudi izkoristil. Podobno kot pri sodobnejši uravnanih zvokih: sicer krajšem, toda tehtno oblikovanem Ramovševem Concertinu, posebno razločno pa pri Jolivetu. Francoski skladatelj je z nemalo iskričnosti zastavil trobentaču kup pasti in zahtev, ki mojstra Arnoldovega kova še prav izzovejo, da jih obrne v bleščeči ognjemet svojih sposobnosti.

P. K.
Goran Krusič

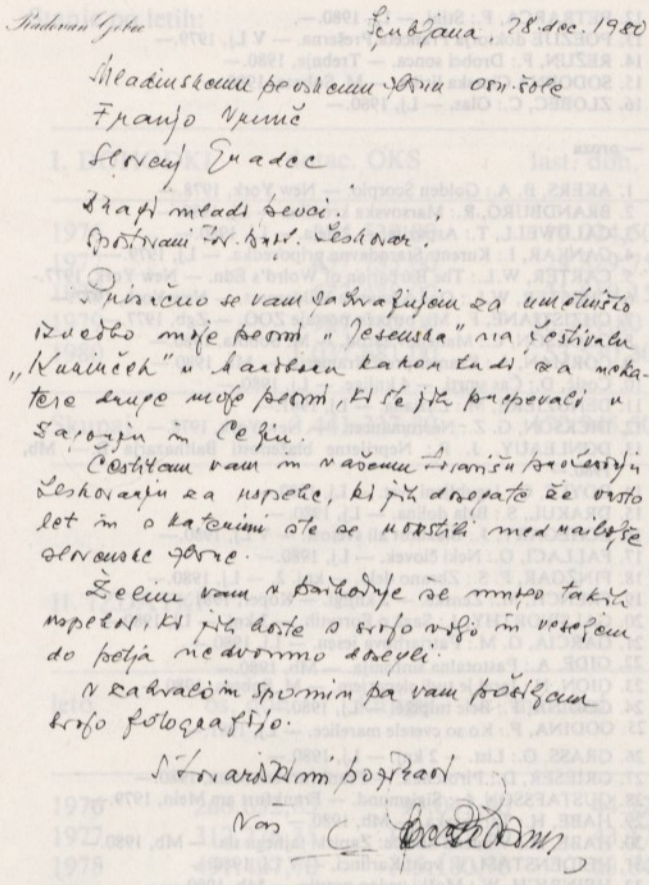
LEOPOLD SUHODOLČAN

SNEŽNO ZNAMENJE

Roman, 222 str., založba Borec, Ljubljana 1981

Suhodolčanovo zadnje in najboljše besedilo je zaradi pisateljeve prezgodnje smrti in krute usode doživelo vsaj v slovenski literaturi nenavadno pot med bralce. Nekaj podobnega se je dogajalo z Jurčičevimi Rokovnjači in Jankom Kersnikom, pa vendarle drugače. Suhodolčanu je zadnja priprava romana za tisk iztrgala iz rok smrt, tako da je besedilo dokončno uredil in pripravil za objavo njegov prijatelj, tudi pisatelj, Ivo Zorman. O tej svoji skušniji, ki je dovolj nenavadna, je pripovedoval pred izidom romana v ravenski Študijski knjižnici (najbrž bi veljalo Zormanu namigniti, da bi bilo vredno o tem tudi kaj zapisati).

Snežno znamenje je roman o bratih Štefanu in Blažu, med katera je usodno razpeta Blaževa žena Pavlina.

Konec vojne je, zmagovalci se vračajo v več ali manj prazne domove. Štiri leta so globoko v heroje nasule polno ran, ki jih ni bilo časa zdraviti med hajkami, zdaj pa si jih bo treba izlizati. Štefan ni nikakršna izjema. Dobi dovolj odgovorno delo v tiskarni, ob tem pa obračunava s sabo, s svojimi vojnimi leti, potaplja se v svojo mladost, "potuje" k svojim dragim... Dogajanje se usodno zaplete, ko se Štefan in Pavlina silno zaljubita in bolj ko prekipava njuna ljubezen, težji in odločilnejši so Štefanovi spomini na vojna leta, bolnišnico, ranjenega brata Blaže, ki ga v sovražnikovi hajki Štefan... Ga res ubije? Čemu? Ga hoče samo iztrgati grozi ter ga odrešiti s strelom pred preganjalci? Toda Nemcev ni, Blaž pa je mrtev nepreklicno in zares. Je vse vedel že takrat in se odločil imeti Pavlino zase?

Nekaj mesecev po končani vojni mora Štefan v preiskovalni zapor. Ko se vrne, ne najde več v sebi in Pavlini prižgane iste luči. Ni se jima mogoče več poiskati. V grozi (od kod vse?) si Pavlina sama sodi.

Besedilo odpira celo vrsto dilem (od Kajnovskega motiva do vprašanja krivde, morale...) in sili bralca k "nadgrajevanju" besedila, saj pušča Suhodolčan mnoga vrata priprta. Kot da bi mu bila med pisanjem neprestano pred očmi resnica o nemoči, ki jo tu in tam začuti človek, še posebej pa umetnik, ko je treba izmeriti brezna in vrhove človeškega življenja.

A. M.

Andrij Makuc

Stanko Hovnik: Partizanska kolona

KNJIŽNICA
"KSAVERJA MEŠKA"
SLOVENJ GRADEC

Knjižne novosti od 15. oktobra 1980 do 15. marca 1981

I. SPLOŠNO (Enciklopedije, slovarji, periodika, koledarji)

1. BOREC. — leto: 1975. — Lj, 1975.—
2. DIALOGI. — Leto: 1976—78. — Mb, 1976—78.—
3. GOSPODINJSKI koledar 1981 s knjigovodstvom. — Lj, 1980.—
4. JADRANSKI koledar 1981. — Trst, 1980.—
5. JAZZ: Ilustrirana enciklopedija. — Zgb, 1980.—
6. KOROŠKI koledar 1981. — Celovec, 1980.—
7. KURIRČEK. — Leto 1979—1980. — Lj, 1979—80.—
8. MEDICINSKA enciklopedija. — knj. 1. — Lj, 1980.—
9. MOJ mali svet. — Leto: 1975, 1976, 1977, 1978. — Lj, 1975—78.—
10. NAŠ dom. — Leto: 1975, 1977, 1978. — Lj, 1975—78.—
11. NAŠA obramba. — L. 10. — Lj, 1978.—
12. NAŠA žena. — Leto: 1976. — Lj, 1976.—
13. OBZORNIK. — Leto 1975, 1976, 1977, 1978. — Lj, 1975—1978.—
14. OPČA enciklopedija Jugoslovenskog leksikografskog zavoda. — knj. 6. — Zgb, 1980.—
15. OTROK in družina. — Leto: 1975, 1977, 1978. — Lj, 1975—1978.—
16. OTROK in knjiga. — knj. 10, 11. — Mb, 1980.—
17. PLANINSKI vestnik. — Leto: 1975, 1977, 1978. — Lj, 1975—1978.—
18. PREŠERNOV koledar 1981. — V Lj, 1980.—
19. SODOBNOST. — Leto: 1975, 1978. — Lj, 1975—1978.—
20. ŠKERLIJ, S.—R. Aleksič—V. Latkovič: Slovensko srbohrvatski rečnik. — Bgd, Lj, 1975.—
21. ŠTAMBUK, V.: Kibernetika. — Lj, 1979.—
22. TEHNIČNA enciklopedija. — knj. 7: K—Med. — Zgb, 1980.—
23. TEORIJA in praksa. — Leto: 1974, 1976. — Lj, 1974—76.—
24. ŽIVLJENJE in tehnika. — Leto: 1975, 1978. — Lj, 1975—78.—

II. FILOZOFIJA — PSIHOLOGIJA

1. AUROBINDE, Sri: Človeški ciklus. — Lj, 1980.—
2. BUZAN, T.: Delaj z glavo. — Lj, 1980.—
3. CAMUS, A.: Mit o Sifizu. — V Lj, 1980.—
4. INGRADIN, R.: Eseji iz estetike. — Lj, 1980.—
5. Ideologija in estetski učinek. — V Lj, 1980.—
6. JERMAN, F.: Iz filozofije znanosti. — Lj, 1978.—
7. PLATON: Kratilos. — Mb, 1980.—
8. PLATON: Sofist. — Mb, 1980.—
9. SRUK, V.: Filozofsko izrazje in repertorij. — M. Sobota, 1980.—
10. SRUK, V.: Fromova humanistična vizija. — Lj, 1978.—
11. SRUK, V.: Nazorska vprašanja. — Mb, 1980.—
12. TRSTENJAK, A.: Med ljudmi. — Celje, 1980.—
13. TRSTENJAK, A.: Pota do človeka. — Celje, 1980.—

III. DRUŽBOSLOVJE (politika, gospodarstvo, pravo, javna uprava, izobraževanje, narodopisje)

1. Aktualni problemi marksizma. — Lj, 1980.—
2. ALATRI, P.: Oris zgodovine moderne politične misli. — Lj, 1980.—
3. BOJC, E.: Pregovori in reki na Slovenskem. — Lj, 1980.—
4. BRITOVŠEK, M.: Korenine stalinizma in negativne posledice kulta osebnosti. — Lj, 1980.—
5. BROZ, J.—TITO: Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita. — Lj, 1980.—
6. FRANKOVIČ, D.: Bistvene oznake socialistične idejnosti in političnosti pouka. — Lj, 1978.—
7. GOSPODARSKA in družbena zgodovina Slovencev. — knj. 2. — Lj, 1980.—
8. JUSTINEK, I.: Temelji marksističnega pojmovanja družbe. — Lj, 1980.—
9. KARDELJ, E.: O socializmu in vojni. — Lj, 1980.—
10. KARDELJ, E.: Problemi naše socialistične graditve. — knj. 10. — Lj, 1980.—
11. KAVČIČ, B.—V. Antončič: Samoupravna urejenost in gospodarska uspešnost delovnih organizacij. — Lj, 1978.—
12. KIRN, A.: Izbrane teme iz marksistične filozofije. — Lj, 1979.—
13. KRAIGHER, S.: Za socialistično samoupravno demokracijo. — 2 knj. — Lj, 1980.—
14. LIČINA, D.: Dvajseti človek. — Lj, 1980.—
15. MARENTIČ—Požarnik, B.: Pomen operativnega oblikovanja vzgojno-izobraževalnih smotrov. — Lj, 1979.—
16. MARX, Engels, Lenin o religiji in cerkvi. — Lj, 1980.—
17. MERHAR, V.: Ekonomska teorija marksizma. — Lj, 1979.—
18. MLAKAR, C.: Ekonomski problemi naše graditve socializma. — Lj, 1978.—
19. MRMAK, I.: Samovzgoja. — Lj, 1979.—
20. PETNAJSTA seja CK ZKJ. — Lj, 1981.—
21. PRAČEK, A.—Krasna: Moja ameriška leta. — Koper, 1980.—
22. PROGRAMIRANI pouk. — Lj, 1972.—
23. RIBIČIČ, C.: Ustavni vidiki uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti. — Lj, 1980.—
24. ROJC, E.: Prispevki k teoriji vzgoje v sistemu socialističnega samoupravljanja. — Lj, 1978.—
25. SLOVENSKO ljudsko izročilo. — Lj, 1980.—
26. STEFANOVIČ, D.: Poljsko poletje 1980. — Lj, 1980.—
27. STRMČNIK, F.: Diferenciacija in individualitacija pouka. — Lj, 1979.—
28. ŠETINC, F.: Po Titovi poti. — Lj, 1980.—
29. TRIDESET let po ustanovnem kongresu KPS. — Lj, 1978.—
30. USTANOVITEV komunistične stranke v Sloveniji 11. aprila 1920.— Lj, 1980.—
31. VALENTIČIČ, J.: Usmerjeno izobraževanje. — Lj, 1980.—

IV. NARAVOSLOVJE (matematika, fizika, kemija, biologija)

1. ARSENIJEVIČ, S. R.: Opšta i neorganska kemija. — Bgd, 1980.—
2. BATESTIN, J.: Fizikalni praktikum. — Del. 1. — Mb, 1979.—
3. ČERMELJ, L.: Materija in energija. — Lj, 1980.—
4. DIERL, W.: Insekten. — München, 1978.—
5. GRASSELLI, Y.: Osnove teorije števil. — Lj, 1975.—
6. HEGI, G. — H. Merxmüller — H. Resigi: Alpska flora. — Lj, 1980.—
7. JAMNIK, R.: Verjetnostni račun. — Lj, 1971.—
8. MENZEL—TETTENBORN, H.—G. Rodike: Prelep živalski svet. — Lj, 1979.—
9. MERSKE enote SI. — Lj, 1980.—
10. MUUS, B. J.: Meeresfische. — München, 1978.—
11. POBERAJ, S.: Fizika snovi. — Lj, 1980.—
12. DICKSON, G. Z.: Necromancer. — New York, 1978.—
13. PUČNIK, J.: Velika knjiga o vremenu. — Lj, 1980.—
14. SCHUHMACHER, E.: Evropski narodni parki. — Lj, 1975.—

MARIJA VONČINA

ANALIZA STANJA JAVNEGA KNJIŽNIČARSTVA V OBČINI SLOVENJ GRADEC

V SREDNJEROČNEM OBDOBJU
1976 — 1980

I. UVOD

Na področju javnega knjižničarstva v občini dela samo ena poklicna ustanova Knjižnica "Ksaverja Meška". Od 1. 1. 1975 je vključena v Zavod za kulturo kot samostojna delovna enota. V Zavodu združuje delo na področju skupnih služb (računovodstvo, tehnična dela). Organiziranost v zavodu je pozitivno vplivala na razvoj samoupravnih in delegatskih odnosov. Novo ustanovljena OO sindikata delavcev v kulturi je vplivala na povezovanje sindikalnega dela z delom občinskega sindikata in z rep. sindikatom delavcev kulture. Knjižnica se je v tem obdobju aktivno vključevala v delo OKS in družbenopolitične skupnosti.

Je matična knjižnica za občino Slovenj Gradec od leta 1967 (vpisana v register pod št. 247 pri NUK v Ljubljani).

V sistemu spločnoizobraževalnih knjižnic Slovenije spada glede na število prebivalcev občine v IV. skupino. Matična knjižnica vzdržuje še dve podružnični knjižnici v Mislinji in Šmartnem. Dela po navodilih matične službe NUK in ji o svojem delu tudi poroča. Dolžna je upoštevati tudi normative, ki so enotni za področje javnega knjižničarstva Slovenije. Kako dela v skladu z normativi, pa bo pokazala analiza stanja v preteklem srednjeročnem obdobju.

II. KADRI

Normativ: na 10.000 prebivalcev 1 strokovni delavec in tehnični delavec in 1 strokovni delavec za pionirski oddelek.

Cilj: 3 strokovni delavci in 1 administrativni delavec

Stanje:

1. V letih 1976 in 1977 sta delali 2 redno zaposleni strokovni moči (vodja in višji knjižničar)

2. Leta 1978 in 1979 je bila dodatno zaposlena administrativna delavka za opravljanje manipulantskih del.

3. Od 1. marca 1980 dela v knjižnici še 1 višja knjižničarka z diplomom PA v Ljubljani — študentka OKS Slovenj Gradec.

Določena je bila za delo v pionirskem oddelku knjižnice. Pri takšni kadrovski zasedbi je knjižnici omogočeno normalno delo, ki vključuje tudi dodatne naloge. Računovodska in tehnična dela opravlja skupna služba zavoda v razmerju, ki ga sprejema OKS.

III. PRIDOBIVANJE IN DELITEV DOHODKA

Knjižnica pridobiva dohodek iz sredstev OKS v višini letnih planov. Del sredstev pridobiva tudi s članarino in zamudnino.

Stanje po letih:

I. DOHODKI	dotac. OKS	last: doh.	drugo	skupaj
1976	394.533,80	19.024,50	—	413.558,30
1977	457.735,00	29.829,75	1.005,00	488.569,75
1978	623.478,00	31.819,15	91.819,15	747.116,30
1979	927.910,00	36.741,80	—	964.651,80
1980	1.037.681,00	53.530,30	—	1.091.211,30
Skupaj	3.441.337,80	170.945,50	92.824,15	3.705.107,40

II. IZDATKI

leto	os. doh.	knjige	mat. izd.	amortiz.	skladi	skupaj ostalo
1976	266.632,65	97.047,30	44.228,95	5.058,90	590,50	413.558,30
1977	312.276,35	122.851,60	43.170,50	8.735,65	1.535,60	488.569,75
1978	491.497,70	145.180,70	63.845,60	13.637,80	32.954,50	747.116,30
1979	615.313,90	175.026,10	111.133,95	14.182,00	48.995,85	964.651,80
1980	790.130,35	138.913,65	120.229,30	16.454,55	25.483,45	1.091.211,30
Skupaj	2.475.850,90	679.019,35	382.608,30	58.068,90	109.560,00	3.705.107,40

IV. PROSTORI IN OPREMA

Standard: 600 m²

Cilj: Čitalnica z 20 sedeži in pionirski oddelek in prostor za knjižnico v Mislinji

Stanje:

V srednjeročnem planu smo načrtovali razširitev matične knjižnice v stavbi zavoda.

Ker načrtovanih prostorov ni bilo mogoče pridobiti, smo skupaj s SO, OKS in Stanovanjsko skupnostjo našli drugo rešitev — stavbo bivše zobne ambulante v velikosti 260 m² uporabne površine.

Obnovitvena dela je investirala Krajevna skupnost Slovenj Gradec in Kulturna skupnost s kreditom. Sredstva za priključek na toplovod je prispevala Stanovanjska skupnost in Kulturna skupnost Slovenije. Adaptacijska dela so bila končana v maju 1980, knjižnico smo preselili junija 1980.

Obstoječi prostori omogočajo zaenkrat dokaj normalno delo, čeprav so odstopanja od zaželenega normativa velika.

Samostojnega prostora za podružnično knjižnico v Mislinji še ni bilo mogoče usposobiti.

Oprema:

V knjižnici je sedaj na razpolago vsega 19 obstenskih in 17 dvostranskih polic ali skupaj 265 polic (po 90

cm) kar zadošča za postavitev 7950 knjig. V podružnicah imamo 6 omar ali 48 polic za 1450 knjig.

V matični knjižnici nam manjka za sedanje potrebe še dodatnih 385 polic za 11.550 knjig in v podružnicah še 52 polic za 1550 knjig. Prav tako še manjka oprema za čitalnico, to je mizice in 20 sedežev, ter oprema za pravilnične ure.

V. KNJIŽNIČNO GRADIVO, NABAVALA IN OBDELAVA

A) Knjige

Knjižnica pridobiva knjižni fond z nakupi in z odkupi KSS (od leta 1977).

Standard: 1 in pol knjige na prebivalca in 250 zvezkov prirastka na 1000 preb. (4250)

Cilj: Minimalni standard 1 knjiga na prebivalca in 2500 novih knjig letno. Minimalni standard. 1 knjigo na prebivalca smo dosegli konca leta 1980. Dotok novih knjig pa nazaduje zaradi zmanjšanih sredstev za nakup in zaradi porasta cen knjigam. Od 1976—80 dosegamo poprečno 1025 knjig letnega nakupa ali 1380 knjig poprečnega prirasta. Struktura fonda se boljša v korist poljudne in mladinske literature.

Obzidje mesta Slovenj Gradec je na nekaterih delih bilo zelo primerno za temelje stanovanjskih poslopij!

Stanje knjižnega fonda 1976—80:

leto	nakup	odkup	dar	skupaj	odpisi	stanje	vrednost	
							nakupa	odkupa
do 1976	—	—	—	—	—	12.628	419.438,40	—
1976	971	—	—	971	1473	14.101	97.047,30	—
1977	1140	174	65	1379	—	15.480	122.022,10	18.350,00
1978	1193	515	38	1746	83	17.143	145.180,70	62.672,00
1979	1030	517	—	1547	—	18.690	175.026,10	67.800,00
1980	791 (137)	458	11	1260 (137)	—	19.950	138.913,65	82.365,75
Skup.	5125	1664	144	6903	1556		1.097.628,20	231.187,75

Leta 1976 je bilo več izločitev, ker smo odpisali vse zastarele, poškodovane in izgubljene knjige. V letu 1980 je bilo vpisanih 137 knjig več kot pa plačanih, ker smo jih prejeli tik pred novim letom, plačali pa

smo jih v januarju v znesku 11.934,00 din na račun sredstev l. 1981.

Za vzorec navajamo vsebinsko strukturo knjižnega fonda pridobljenega v letu 1980:

DK	nakupi		odkupi		darovi		skupaj	
	nasl.	izv.	nasl.	izv.	nasl.	izv.	nasl.	izv.
0 (splošno)	11	39					11	39
1 (filozof.)	7	8	3	9			10	17
3 (družb. v.)	65	70	8	21			73	91
5 (prir. v.)	25	29					25	29
6 (upor. v.)	37	44					37	44
7 (umetnost)	42	42					42	42
8 (književnost)	191	304	50	108			241	412
9 (zg. zem.)	43	59	10	31	8	11	53	90
Skupaj	421	595	71	169	8	11	492	775
Dela za mladino								
za cicibane	8	10	22	182			30	192
za pionirje	63	132	8	48			71	160
za mladino	38	50	2	11			40	61
poljudno za ml.	2	4	6	48			8	52
Skupaj	111	196	38	289			149	485
S k u p a j	532	791	109	458	8	11	641	1260

Po približni oceni bi lahko razdelili ves knjižni fond knjižnice v procentih takole: 20 % poljudne literature (skupine 0, 1, 2, 3, 5, 7, 9), 50 % leposlov-

ja za odrasle in 20 % dela za mladino.

Razporejenost knjig po krajevnih skupnostih v občini:

KNJIŽNICE	KNJIGE		skupaj	preb. KS	knj./preb.
	lastni f. +	fond mat. k.			
1. Matična knjižnica za KS: Sl. Gradec, Stari trg, Sele	—	17.794	17.794	9552	1,86
2. Podr. Mislinja KS: Mislinja, Dolič		1.359	1.359	4397	0,30
3. Podr. Šmartno	530	675	1.205	3348	0,35
4. Podgorje	890	122	1.012	1594	0,63
Skupaj	1420	19.950	21.370	18.891	1,13

Podatki kažejo na to, da je razporejenost knjig v občini neustrezna.

b) Periodični tisk:

Standard: 10 časopisov na 1000 prebivalcev

Cilj: 50 naslovov.

Stanje: V knjižnici smo naročili 35 različnih naslovov periodičnega tiska, v dar smo prejeli 11 glasil delovnih organizacij.

Časopisi — 26 naslovov:

Anthropos, Avto magazin, Borec, Časopis za zgodovino in narodopisje, Dialogi, Ekran, Jana, Moj mali svet, Mladje, Naš dom, Naša obramba, Naša žena, Obzornik, Otrok in družina, Planinski vestnik, Sedem dni, Slavistična revija, Sodobnost, Statistični pregled ECM, Teleks, Teorija in praksa, Zdravje, Življenje in tehnika, Reflektor, Knjižnica, Mentor;

Časniki — 9 naslovov:

Delo, Delavska enotnost, Komunist, Naši razgledi, Pavliha, Slovenski vestnik, Uradni list SRS, Uradni list SFRJ, Večer;

V dar prejemamo — 11 naslovov:

Bolniki in mi, Koroški zidar, Poročevalec, Viharnik,

Informativni fužinar, Koroški fužinar, Kulturni život, Knjiga, Odsevanja, Raziskovalec, Poročevalec skupščine SRS.

Kompletne letnike revij, ki so trajnejše vrednosti vežemo, ostalo hranimo. Časnike hranimo 3 leta.

c) Domoznansko gradivo — (Standarda ni, načrtovali nismo)

Vse članke, ki obravnavajo našo občino in izhajajo v dnevno—informativnem tisku in glasilih delovnih organizacijah (kar knjižnica naroča in prejema) izrežemo in urejamo po vsebini. Vodimo domoznanski

sistematski katalog. S tovrstno obdelavo smo pričeli leta 1977. Obdelanih imamo čez 2000 člankov.

d) Strokovna ureditev:

Standard: prost pristop, abecedno imenski katalog, sistematski, katalogi za otroke

Cilj: Novi katalogi za mladinski oddelek.

Stanje:

Ves knjižni fond je obdelan po strokovnih merilih, ki veljajo za ureditev po prostem pristopu. Po prostem pristopu imamo postavljenih knjig:

— v izposojevalnicah za odrasle 7000 in v pionirskem oddelku okrog 3100.

Priročnega fonda za čitalnico je okrog 1000 zvezkov vezanega periodičnega tiska 152 letnikov. V podružnicah je 2156 knjig.

Okrog 2500 knjig stalno kroži med bralci in to nas tudi rešuje, da niso police prenatrpane. Ves ostali fond ni postavljen, ker ni polic.

Katalogi:

V oddelku za odrasle vodimo tekoče dva kataloga: abecedno imenskega in sistematskega po strokah UDK. Za pionirski oddelek tekoče vodimo 2 kataloga: abecednega in naslovnega, v izdelavi je tematski katalog.

(Nadaljevanje v prihodnji številki)

LUKA SKORNŠEK

PRAZNA

Prazna, zaklenjena hiša
še čvrsto stoji, hrani
skrivnost gospodarja, ki je
padel z lestve in ga je smrt
kakor mati pokrila,
da bi naprej v miru spal.

Hlev je odprt.
Tu, kjer ni več slišati
mukanja lačnih krav,
se razodene pot usode.

Za hlevom zvončki.
Zakoniti dediči snega.
Lepši. In minljivejši:
ne morejo prevzeti
zapuščene domačije...

ODSEVANJA — časopis za leposlovje in kulturna vprašanja; Izdajajo: Občinska kulturna skupnost in Zveza kulturnih organizacij Slovenj Gradec v sodelovanju z Literarnim klubom Slovenj Gradec. Uredniški svet: Korošec Martina, Vončina Marjana, Fišer Ferdo, Šertel Andrej, Jus Bojan, Krevh Mirko, Tovšak Mirko; Uredniški odbor: Kolar R. Niko (glavni in odgovorni urednik), Makuc Andrej (poezija in dramatika), Turičnik Tone (proza), Stojanovič Risto (esejistika), Verdnik Vladimir, Zmagaj Ksenija. Likovni urednik: Pečko Karel, Grafični urednik: Lavrič Mitja, Lektor: Kutnik Marijaj in Jus Marija, Tajnik uredništva: Štalekar Marjana.

Naslov uredništva: Občinska kulturna skupnost Slovenj Gradec, Pohorska 4, telefon (062) 841 441, 841 151.

Tisk: Tiskarna Velenje; Naklada: 2.000 izvodov; Cena: — celoletna naročnina 80,00 din, — polletna naročnina 40,00 din, — izvod 20,00 din; Oglasi: — 1/4 10.000,00 din, — 1/8 6.000,00 din, — ostalo 2.500,00 din; Izhajanje: 4-krat letno.

FOLKLORA MISLINJSKE DOLINE

Zbrala: MEH ANICA

Folklorni običaji in plesi Mislinjske doline so se najdlje ohranili na obrobjih doline, ki so bila bolj ali manj odmaknjena od modernih vplivov zaradi težke dostopnosti in slabe prometne povezave. To je predel Graške gore z zaselki Št. Vid nad Valdekom — Završe, Šmiklavž, Velunja, Razbor, Sv. Duh, Suhu dol, Podgorje in vzhodni del do Paškega Kozjaka, Doliča, Razborce.

Mladina se je zbirala na kmetijah, ki so imele velike dnevne sobe, "ta večje hiše" imenovane, in seveda muzikante. Takšnemu zbiranju so rekli "domača gavda". Plesali so stare plesse: Štajriš, Šoštertanc, Pouštertanc, Koutr šivat, Malinder valček, Cvajšrit, Zibnšrit, Zingertajč, Kvadril, Ples z metlo, Štrafpolko. Ples je spremljala harmonika "frajtonarca", klarinet in včasih tudi "pompardom". Tudi citre so se ponekod pojavljale — predvsem kot instrument za spremljavo petja. Peli so veliko. Tako ples ŠTAJRIŠ "ZDRAVIČK", s katerimi so si na "gavdah" nagajali fantje in dekleta.

Nekaj izvornih:

a) Za petje fanta:

Na vrtu na rož'ca
prav lepo cveti,
se podgorško dekle
prav drobno smeji.

Je brezova trta
in jevševa goš,
Micka bo žena,
a jaz pa njen mož.

Nikar se ne brani!
da bi moja ne b'la
k' so te mi mamka oblubli
k' si še v zibeuki b'la.

b) Za petje dekleta:

Prešmentani fantič,
kak' s'ti lubezniv,
s'mi snoči prnesu
'nih zmučkanih sliu.

Je prešu, je prešu,
na vzglavje se usedu,
na kruhovo škurjo,
je glodav no jedu.

Šla bom na goro,
bom nared'la pokoro,
bom sveto živela,
tri fantiče imela.

Na ženitvovanjih pa so imele "zdravičke" seveda drugo vsebino:

1. Ženin je furou
s Celovca na Trst,
je nevesti prifurou
eno rinčko na prst.
2. Je rinčka srebrna
pa pisana vmes,
jo je žegnau sam Jezus
dou s svetih nebes.
3. Je rinčka srebrna
ma pokštave tri,
je od tvoj'ga ženina
špandirana ti.
4. Ženin in nevesta,
le bota si zvesta,
da bo zakonski križ
vama lep paradiž.

Tudi ples "ZINGERTAJČ" je imel petje zraven. Fantu ali možu ki je bil bolj imeniten, bogat ali pa v nasprotnem pomenu, da ga je rad "dal na zob", so peli (ime klavca se je lahko prilagajalo kraju, družbi...):

1. Urban je kravo klau, kam je pa glavo dau? Glavo je Drsne vzeu, da jo bo za laterno imeu.	2. Urban je kravo klau, kam je pa čreve dau? Čreve je Breznik vzeu, da jih bo za štičke meu.

3. Urban je kravo klau,
kam je pa roge dau?
Roge je Šoštar vzeu,
da jih bo za šila imeu.

4. Urban je kravo klau,
kam je pa vime dau?
Vime je poštar vzeu,
da jih bo za briftašel imeu.

5. Urban je kravo klau,
kam je pa repič dau?
Repič je Lampret vzeu,
da ga bo za jezžlo imeu.

Na "gavdah" so si fantje radi preizkušali moči in se postavljali pred dekleti. Šli so se razne igrice, kot so:

"RAKA VLEČ IZ LUKNJE": Dva fanta sta si iz hlače potegnila usnjena pasova in sta ju združila v zanko. To sta si dala okrog vratu. Nato sta pokleknila na tla na obe kolena in pričela eden drugega vleči. Eden je "presojal", kdo je močnejši.

"SRČENE ZBIJAT": Na približno 2 m dolgem stolu sta si stala dva fanta nasproti v razkoraku z desno nogo naprej. Ob glavi sta si z eno roko držala "poušter". Z udarci-menjaje-po "pouštru" sta skušala drug drugega spraviti s stola. Lahko sta se udarcem tudi izmikala in tako drug drugemu rušila ravnotežje.

Precej so še živi ŽENITOVANJSKI OBIČAJI.

Tri ali štiri tedne pred poroko gresta ženin in nevesta vabit okrog sorodnike. Navadno dobita od njih razne materialne prispevke za "ohcet": svinjsko meso, (suho) žganje, tudi denar in podobno. Gostija se naredi na nevestinem domu. Ko pridejo ženinovi svatje z muzikanti po nevesto, je hiša zaklenjena in dobro zaprta pri vseh vhodih. Le cvetna kita okrog glavnega vhoda oznanja, da se tu nekaj dogaja. Ženinov starešina ali pa muzikant trka na vhodna vrata in govori izbrani govor. Primer: "Dobro jutro! Mi smo nes zjutraj zgodaj vstali in se na pot podali. Pred nami je šla lepa rumena zvezda, to je bil naš ženin in naš starešina. Pred štirinajstimi dnevi sta što hodla in sta v vašem vrtu vid'la rože cvetoče":

Prva je b'la rožica bela,
ki je u nedolžnosti cvetela.
Druga je b'la rožica rudeča,
našemu camarju zelo všeča.
Tretja je b'la rožica plava,
našmu ženinu nevesta ta prava; tisto nam dajte!

Mi imamo vrh rožmarina, poštenega Postavkovga sina (ime se prilagaja). (Muzikantje zaigrajo tuš)

Oče starešina ali hišni gospodar! Kaj za no delo mate, da nam nobenga odgovora ne date? Že vem, ka delate? Vam se bliža čas, zato pa nevesto venčate in učite, kako mora živeti v bodočem zakonskem stanu. Hvalevredni so vaši pogovori in nauki, pa prosim, dajte jih stran, obrnite se k nam, pa dajte nam odgovor tak, da bo prav za vas in za nas.

(Muzikantje zaigrajo tuš)
Klicali smo prvič, klicali smo drugič, pa nismo nič dosegli. Kličemo še tretjič. Alo, oče ali hišni gospodar! Pa kaj za no delo mate, da nam nobenga odgovora ne date? Ali spite ali bedite? Že vem, ka delate. Vam se bliža čas, ko bote morali denarce šteti, zato pa zlate tolarje štejete in bankovce prelagate. Hvalevredni so vaši pogovori in nauki: Pa prosim, dajte jih na stran, obrnite se k nam, pa dajte nam odgovor tak, da bo prav za nas in za vas.

(Muzikantje igrajo tuš)
Trikrat sta bila ženin in nevesta oklicana, pa ni blo nobeniga zadržka. Pa tudi tu ni nobeniga drugega zadržka kot ta, da se nam vrata ne odpro. Zna bit, da smo zašli? Tedaj pa nam dajte pota, da nam pokaže pot naprej!

Ven spustijo okrašenega petelina, s katerim zunaj seveda niso zadovoljni. Nato pride stara baba, potem pa družička z nevesto, ki nosi na pladnju šopka za camarja in ženina, le-ta je iz rožmarina, nageljna ali fajgelna, v zimi pa tudi iz suhih rož, oblitih z voskom. Nosita tudi kozarca z vinom. Preden prideta iz hiše, je seveda potrebno rešiti še polno ugank. Npr.: S čim je pokrita cerkev, kjer se bosta nevesta in ženin poročila? (Odgovor — Sploh ni pokrita, ker drugače se ne bi videla tako daleč). Koliko klinov ima nebeška lojtra? (7, ker je 7 svetih zakramentov). Po kateri poti ste dinas prešli k nam? (Po sedmi, po poti svetega zakona).

Lahko pa se zgodi, da muzikantje kje staknejo, kako se pride v hišo še kje drugje kot pri glavnem vhodu in takrat je pot prosta in vsa "ceremonija" odpade.

Prav zanimivo je, ko se vračajo od poroke. Muzikantje z vso brzino hite zasesti svatovsko obloženo mizo. Če jim uspe, morata starešina odkupiti pot za mizo.

Ko pride polnoč, plešejo družički in nevesti "krenc z glave". Temu plesu se reče: "Krenc dou rajat". Običajno ga pojeta le družička in camar. Primer:

Preljubi moji svatje,
le stopte na stran,
da jaz svojo družičko
po sredi pelam.

Po sredi jaz grem
pa si mislit ne smem,
da nesreča za me,
ko bo krenček z glave.

Družička moja
ma pa krenčeka dva,
pa štak dougo bom rajau,
da bom dobu eniga.

Se pa nič ne štimam,
če dva krenčka imam,
saj nobeniga ne dobiš,
ker včas drugam letiš.

Družička mi pravi,
da mi krenčka ne da;
če mi krenčka ne daš,
še klobuček tu imaš!
(Vrže klobuk po tleh)

Je rožmarinovo jutro,
lep naglno den,
no, le srečno moj camar,
no, zdaj pa jaz grem.

(Pobere camarjev klobuk in steče
iz sobe, camar pa za njo. Vrneta
se, družička ima camarjev klobuk
na glavi, na njem pa svoj krenček)

Družička moja
mi glih skoro je ušla,
a z ljubezni do svatov
nazaj je prišla.

Moj camar je lep
kakor nageljn cvet,
pa še lepši bi biu,
ko b' moj krenček dobiu.

Oj, camar, oj camar,
oglej se nazaj!
Jaz te bom kronala
s krenčekom zdaj!

(Camar poklekne na eno koleno, z njim tudi ženin
in družička in nevesta jima data krenčka na klobuka
in an glavo)

Oče starešina,
nalijte glaž vina,
da ga bodem izpiu
ko sem krenček dobiu (zavriska)

Pri mojem srcu
je strplena kri,
pa na glavco pošlatam
pa krenčka več ni.

Preljubi moji goci,
vas prosim lepo,
zašpilajte polko,
da lušno še bo! (vsi gredo plesat!)

Navadno se pojavi še potem pastir s pod Uršlje gore
— svat z laneno brado, grbo na hrbtu in pastirsko
izrezljano palico in pleše in poje pastirski ples —
palico pretika pod kolena in poskakuje na muziko.
Zelo rad vtika palico po dekletih. Po muziki govori
in pije pa pravi, da tudi zvoni k hudi uri na gori
(Uršlji gori) in pripoveduje o pastirskem življenju,
obira dobre in zanične gospodinje.

Proti koncu gostije prinesejo še kuharico na loparju
za pečenje kruha, ji povedo, kar ji gre. Primer:
Svat z lista bere, kar si je o jedilih zapisal — "Prva
rihta je bla župa z nudlči, ki so bli seveda pretovsto
narezani. Druga rihta je bil kuhan hren in to štak
hud, da me še dej na kihaje sili. Pol so bli krapci, ki
so meli štake lepe krence, kot sta bla nevestin in
družičkin. Strašno nam je pasala svinska pečenka s
cušpajzom. Ko smo bli ob treh vsi trudni, nas je
zlobala z vlečeno potico, pa sir je biu not namazan.
Ja, pa na pohane kure ne smemo pozabit. Večkrat je
pozabla krof vun spucat".

Kuharica se seveda na vse mogoče načine brani:
Primer:

"Pri župi je starešina štak čudno ziniu, da so se mu
nudlči po bređi obešali. Pri pucanju krofov pri
kurah pa je rekla, da se vidi, da še nikoli prej niso
jedli filanih kur".
Nato ji plačujejo njeno delo z "larmo". To je
prispevek v denarju, nabran na pokritem krožniku
od svatov.

Veliko smeha je, ko iščejo zaspance po sobah,
skednjih in jih nosijo na nosilih, vozijo z dvokolni-
co — garami, poki ali pa jih s sukancem sešijejo
skupaj. Ob svitu gredo na kakšen hrib, od koder se
daleč sliši in zapoje Jutrnico.

K ženitovanjskim običajem spada tudi ŠRANGA-
NJE, ki je tudi še živ običaj. Fantje blizu cerkve,
kjer bo poroka, naredo preko ceste "šrango" iz
cvetne kite in to le v primeru, da se nevesta poroči iz
kraja. Na proti svatom pošljejo na okrašenem konju
predstavnik fantov, ki da ženinu pismo, v katerem
fantje sporočajo, da bo nevesta šrangana. Preko
ceste je torej spletena cvetna kita in postavljen
slavolok. Primer napisov: Bog živi ženina in nevesto!
Bodita srečna! Bog naj vaju blagoslovi!

Ko prispe ženin s camarjem in pričó ter nevesta z
družičko in pričó ter svati do šrange, se tudi fantje
postavijo s svojo muziko. Fantje naredo govor, v
katerem poveličujejo vrline in vrednost neveste,
navedejo, za kaj vse bo moral ženin plačati, npr.: za
luč, cesto, čuvanje nedolžnosti... Nato svatje zastav-
ljajo fantom uganke, ki jih morajo le-ti reševati.
Vsak nepravilen odgovor niža vrednost neveste.
Fantje morajo imeti vse vrste pijače, star denar, srp
za rezanje šrange. Ko se končno pogodijo o ceni za
nevesto, ženin s srpom prereže šrango, fantje pa
pogostijo svate s pijačo in naredijo "špalir" do
cerkve.

KLEPANJE METLE

To je običaj, ob mlačvi žita — če dva soseda, ali dva
v vasi to delo istočasno opravljata. Eden mlatičev
prinese brezovo metlo in jo vrže na skedenj, kjer se
opravlja mlačva in pove: "Prinesel sem metlo
klepat". Mora pa biti zelo spreten in hiter, da jim
uteče z zemljišča, ki je last nasprotnega kmeta. Da le
korak stopi čez mejo, pa je na varnem. V tem
primeru mora tisti kmet, ki je metlo dobil, narediti
veselico — gavdo in povabiti svoje in sosedove
mlatiče. Če pa tistega, ki metlo prinese klepat,
dobijo, mu jo z rokami vred privežejo na hrbet in ga
ženejo k sosedu, kjer morajo biti pogoščeni, v
nedeljo pa mora sosedi, čigar je metla, prirediti vese-
lico in povabiti svoje in sosedove mlatiče. Včasih se
pripeljejo z muziko in okrašenim vozom.

PO PETJU HODIT

Na predvečer praznika Svetih treh kraljev se zbero
dobri pevci pa tudi pevke, muzikant s frajtonarico in

naredo zvezdo. Ta zvezda je pritrjena na kljuko in
vrvico in se lahko vrti. Zvezda ima krake iz razno-
barvnega papirja, izrezljanih rož, v zvezdi pa je bate-
rija ali sveča. Ko pridejo zvečer k posameznim
hišam, nastavijo zvezdo k oknu, eden jo vrti, ostali
pa ob spremljavi harmonike zapoje pesem "Kralje-
vo":

1. Tam v jutrovi deželi
'na zvezda gori gre.
Ta zvezda pa pomeni
pa rojstvo Jezusa.

2. Sveti trije kralji
podajo se na pot
in gredo tega novega
kralja iskat.

3. Zvezda gre pred njimi,
jim kaže pravo pot,
nad štalco je obstala,
kjer rojen je gospod.

4. Mero in kadilo
in čisto zlato,
so Jezusu darvali
le samemu bogu.

Obdarjeni so z mesenimi klobasami, denarjem, pija-
čo. Tisti, ki pobira darove, ima ime "maček". Ko
tako obiščejo hiše, ki so jih predvideli s petjem za-
ključijo. V nedeljo kuhajo klobase, za denar kupijo
pijačo, povabijo dekleta in fante iz vasi pa se vesele
in plešejo.

PUSTNI OBIČAJI

Znani so v Podgorju in ostalih manjših strnjanih
vaseh Mislinjske doline. Dekletu ali fantu, ki se do
pusta ne poroči, vlečejo "ploh". Konje okrasijo, jim
navežejo zelo grčav hlood lesa in ko ga privlečejo k
hiši, kjer je dekle ali fant, ki se ne poroči, odžagajo
del hloda in mu ga dajo, on pa ga mora plačati.
Zraven so našemljeni in imajo seveda tudi muziko.
Večkrat se kakšen neporočeni skrije in dostava ploha
je brez uspeha, potem pa ga obirajo vaške klepetulje,
kakšen skopuh je.

ŽETEV

Svečano je bilo ob žetvi pšenice. Moški so se oblekli
v bele srečce, gospodinja je morala obvezno speči
potico, sicer ni dobila žanjic v dnino. Fantje in
možje so žanjicam brusili srpe, jih zlagali v kope
maltince, se šalili z žanjicami, ki so jim šale vračale.
Spletle so slamnat rep in marsikateri ga je odnesel z
njive za telovnikom ali hlačami — v lastno sramoto
in posmeh. Večkrat se je želo tudi ob mesečini.

KOLINE

Znana je bogata kolinska večerja:

1. obara iz svinjskih nog ali juha iz hrbtišča z rezanci;
2. kuhan krompir — pražen, kuhan hren, hrbtišče;
3. kislo zelje s pretenimi klobasami;
4. vlečena potica s sirovim in smetanovim namazom;
5. svinjska pečenka z raznimi solatami in kompoti;
6. šarkelj ali krapi; svinjski kuhan rep dobi serviran s hrbtiščem mesar.

Ponekod dajo za 4. in 5. obrok še "mežrle" — naša narodna jed.

Recept za "mežrle":

material:
mleko
beli kruh
jajca
pljučka
majaron
limonina lupina
popper
cimmet
mast

Pljučka zmeljemo. Kruh narežemo na drobne kocke in ga namočimo v mleko. Nato pljučka in kruh v mleku zmešamo in dodamo dišave: majaron, precej popra, malo cimeta, limonino lupino. Primešamo malo masti. Nato namažemo ponev, vsujemo vanjo pripravljeno maso in damo peč v pečico. Peče se približno eno uro. Na vrhu naj bo rumen!

Na kolinsko večerjo so povabljeni sorodniki in sosedje. Po večerji moški igrajo karte, včasih se jim pridružijo tudi ženske. Kdor pride ob kolinah k hiši, ga pogostijo, ženske pa mu v odloženo vrhnje oblačilo podtaknejo svinjske sčetine, kakšen kos črevesa. Ko s tem oddide, ga opazujejo in seveda je veliko smeha. Dostikrat se je dogajalo, da so fantje prišli krast klobase. Treba je bilo kuharice le zamotiti s čim in klobase ali pečenka so izginile z njimi. Če je znal kdo od kolarjev igrati, se je tudi plesalo. Pela se je kolinska pesem:

1. Veseli čas prihaja,
ko mati zgodaj vstaja.
Ma dojst skrbi pa dojst trpi
potico v peč tiši.

2. Prešiča smo zredili
zdaj ga bomo lovili
okrog voglov, okrog plotov
za njim bomo hodili.

3. Prešič široko zija
z debelim repom zvija
kak' se boji zdaj zadnje dni
mesar ga že lovi.

4. Prešiča smo zaklali,
na drobno ga zrezlali.
Pač bolši je stotavžnkrat
ko da b ga bli prodali.

5. Klobase so narjene
so materi zročene,
so gvircane, so poprane
pa niso še pečene.

6. Vsedmo se za mizo,
pokličimo še Lizo,
da žlice razdelila bo,
ker župa je že blizu.

7. Prešu bo tudi godec,
da dobu svinski gobec,
le prid, le prid, le pridi k nam
le pridi k nam, še rep ti dam.

8. Zdaj je čas,
da prepevam od klobas.
Lepo in debelo prase
pa kak dore so klobase.

9. To le samo tisti ve,
kdor jih je.

Ob različnih zabavah, gavdah, ženitvovanjih, krstijah je nastopal tudi

ŽUPAN

Pod prtom iz domačega platna je nekdo nosil kakšno okroglo desko ali škaf, to je bil "tron", po katerem je tolkel s pestjo župan, ko se je predstavljal svojim volilcem. Tisti, ki mu je držal "tron", se je spodaj drl na vso moč, ko ga je bolela glava. Seveda je to vzbujalo veliko smeha. Župan je bil v fraku s cilindrom na glavi, imel je velik trebuh in pipo iz porcelana. Govoril je:

1. Je čudno res današnji dan,
ko hoče biti vsak župan.
Naj bode oče, striček, brat
županski vsak je kandidat.
Med ta šaljivi raj in ples.
sprejmite tudi mene vmes.
Zakaj, res vzrok mi je neznan,
bi tudi jaz ne bil župan? (udari po tronu)

2. Mešetarjev jaz ne poznam,
zato ponudim se vam sam.
Poglejte božji me ljudje
od nog in pa do vrh glave —
od fare fant, ne mož — pardon
na glavi nosim trd kanon,
telovnik svilnat, frak krasan,
zakaj bi jaz ne bil župan? (udari po tronu)

3. Postava moja — ta velja,
zares ni takega moža,
da bi imel kot jaz talent,
možgani tehtajo nad cent.
Če pridem na županski tron,
bom moder bolj kot Salomon,
po celem svetu slavno znan —
zakaj bi jaz ne bil župan? (udari po tronu)

4. Krčmarji, če bom jaz župan,
pristopil bom na vašo stran.
Slab cviček, geruš, petijot,
bo točil lahko vsaki kot.
Za vsak škandal, za vsak pretep,
za ravs in kavs bom gluhi in slep.
Nihče ne bode kaznovan,
zakaj bi jaz ne bil župan — (udari po tronu)

5. Če bodeš volil me krojač,
izvršil bodeš sto mi hlač.
Čevljar če bodeš dal mi glas,
boš delal čevlje za vsi vas.
Le poj veselo, obrtnik,
župan imel bo mnogo flik.
Nikomur nič ne bom dolžan.
Zakaj bi jaz ne bil župan? (udari po tronu)

6. Prijatelji, če bom župan,
plesali bomo dan na dan.
Kjer boste pekli raco, gos,
bom z vami jaz, z menoj moj nos.
Prepeval z vami bom na glas,
da tresla se bo cela vas.

7. Zato ker imam rad ljudi,
bom skrbel, da se rod množi.
Gospod, lenuh in postopač,
smel se oženit bo berač.
Mladike razne avšaste
v zakonski jarem spravim vse.
Če ne drugače — oblast imam,
pa jih poročil bodem sam. (udari po tronu)

8. Še moram razodeti vam,
učeni več jezikov znam.
Kan tajč o heren bisenbos
di velt ist kugel rund und gros.
Taljansko znam la la kva kva
sera un bono podesta,
mi kendeš buraton je znan,
zakaj bi jaz ne bil župan (udari po tronu)

9. Ljudje, če bodem jaz župan,
nihče ne bode več bolan.
Kokošjih polno bode jajc,
pod vsakim grmom bode zajc.
Bo mnogo ohcet in zabav,
a vedno več telečjih glav.
Bom ljubil vince, kos mastan,
zakaj bi jaz ne bil župan? (udari po tronu)

10. Dokazal torej sem dovolj,
da jaz župan bi bil najbolj.
Zanašam se na vaš razum,
volilci moji, le pogum!
Če bode me vrgli v koš,
cenili me ko počen groš.
Tedaj bom vzdihnil ves solzan —
zakaj bi jaz ne bil župan?
(udari po tronu in se nanj nasloni)

11. Je konec šale — naj povem
resnivo vam, če jo le smem.
Naj bo prihodnji vaš župan
Slovenec, veren državljan,
da ves za blagor vaš bo vnet,
pogumen mož, ne strahopet,
Bogu in domu srčno vdan —
le-ta bo pravi vaš župan! (udari po tronu)

Tisti, ki mu je držal tron, prt odkrije in se pokaže,
da je od županovega govora ves moder — seveda se
prej namaže.

P. S.

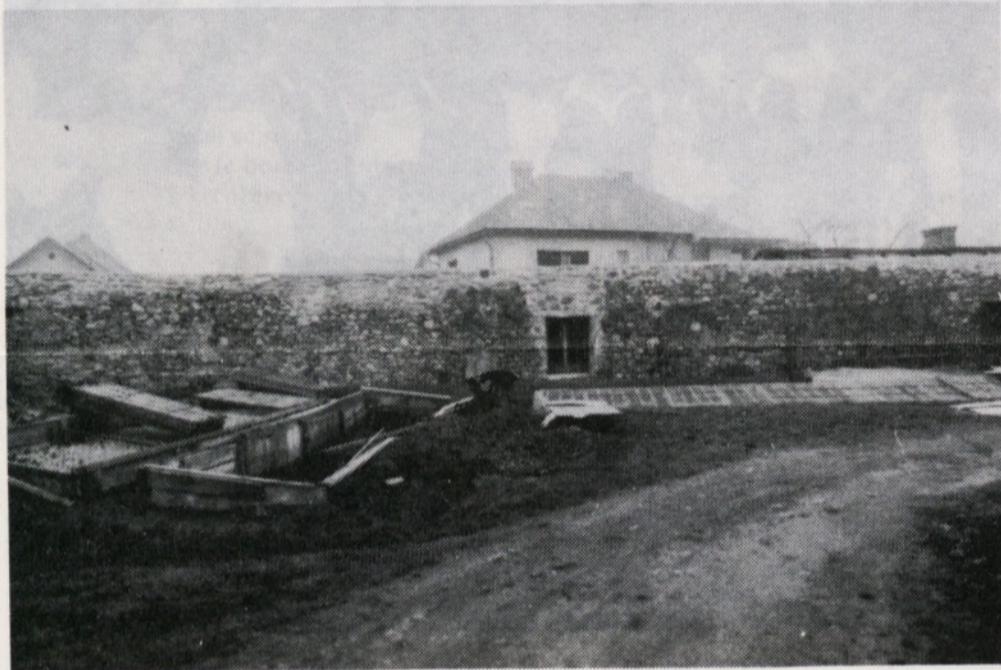
Transkripcija poenostavljena zaradi tehničnih ovir.

MESTO SLOVENJ GRADEC IN NJEGOVO OBZIDJE

(zgodovinski oris)

Slovenj Gradec leži v Mislinjski dolini, ob cesti, ki vodi iz Celja v koroško Dravsko dolino. Področje je bilo naseljeno že v prazgodovini in v rimskem času je tu obstajala poštna postaja Colatio. Vse te poselitve pa niso bile na mestu sedanjega Slovenj Gradca, ampak nekoliko jugo-zahodno pri sedanjem Starem trgu in starem Gradu, ki kot osamljen stražar bedi nad dolino.

Sedanjo naselbino, ki že od vsega začetka nosi ime Slovenj Gradec (Windiskengraetze) je na prehodu iz 11. v 12. stoletje ustanovil grof Werigand von Weimar und Orlamünde. To potrjuje nadalje tudi ime naselja, ki je dobilo ime Stari trg, kar da misliti na neko preselitev. Po tem dogodku lahko skoraj dvesto let sledimo po virih Slovenj Gradec kot grad in trg (trg pomeni tu tržni prostor, na katerem se je odvijala menjava blaga pod določenimi pogoji) kar kaže, da je bil kraj ustanovljen z določenim programom in kar še danes potrjuje njegova talna ureditev.

IV. Obzidje mesta Slovenj Gradec, obnovljeno l. 1979

Nova lokacija leži, neodvisno od grajskega hriba, na zemljišču med tremi vodnimi tokovi — Mislinjo, Suhadolnico in Homšnico na majhni vzpetini. Tukaj je bil možen svoboden razvoj regularne mestne zasnove ne da bi ga pri tem ovirale ortografske značilnosti zemljišča. Manjša koncesija je bila dana zemljišču le na zapadni strani, kjer teče pod obzidjem potok Suhadolnica.

Po letu 1251 preide Slovenj Gradec v roke oglejskih patriarhov. Videti je, da je mesto zavzel ali prevzel sam patriarh Berthold, ki se je tu tudi dalje časa zadržal, saj je iz Slovenj Gradca poslal nekaj pisem. Po tem letu najdemo Slovenj Gradec redno imenovan **mesto**, iz česar lahko sklepamo, da je mestne pravice podelil patriarh. S tem je dvignil pomen pravkar pridobljene posesti. Konec 13. stoletja je Slovenj Gradec pomembno trgovsko mesto s carinskimi in mitničarskimi pravicami.

O utrjenosti mesta v tem zgodnjem obdobju lahko samo sklepamo. Tako kot druge tržne naselbine tudi Slovenj Gradec po vsej verjetnosti ni imel zidanega obzidja, saj ga kot preprost tržni prostor z zametkom naselbine sploh ni potreboval. Največ, kar v tem času lahko pričakujemo, je zemeljski nasip z lesenimi palisadami. Predpostavljamo pa lahko, da je v drugi polovici 13. stoletja, potem ko je dobil mestne pravice, zraslo tudi zidano obzidje. O obstoju močnega obzidja lahko sklepamo tudi na podlagi podatka, da so ga v eni izmed vojn med fevdalnimi gospodi leta 1308 zavzeli po enoletnem obleganju. Ko pride Slovenj Gradec začasno v posest avstrijskih gospodov, tudi ti (leta 1396) potrdijo Slovenj Gradcu vse mestne pravice.

Turški vpadi v letih 1473 in 1476 niso šli mimo našega mesta. Obakrat so ga zavzeli in izropali. Obenem so, kot je sklepati iz nekaterih podatkov, zavzeli ali vsaj poškodovali tudi grad, katerega so, pravkar obnovljenega, l. 1489 zavzeli Madžari. Ob tej priložnosti pa mesto po turških uničevalnih napadih še ni moglo biti kdo ve kaj utrjeno, saj so ga meščani predali kar brez boja.

Mladi cesar Maximilijan je po smrti madžarskega kralja Matjaža kot vse druge kraje zavzel tudi Slovenj Gradec, vendar grad ni bil več uporaben in leta 1493 ga je dobil neki Franc Prager z naročilom, da ga zaradi slabega gradbenega stanja podre in sezida v nadomestilo v mestu stolp — sedanji grad Rottenturm. Leta 1495 je bil stolp gotov. Wengert meni, da je bila istočasno obdana z zidom tudi vrtna ploščad severno od gradu ob potoku, kar izpada iz običajne shematske zasnove tržnega mesta. Ta zid, ki delno še obstaja, je nastal zaradi tega, da se je zavarovala šibka točka mestne obrambe. Le s tem lahko razložimo, da so za grad izbrali prav to lokacijo. Tudi Vischerjeva veduta mesta s severne strani potrjuje to domnevo.

V tem obdobju dobi Slovenj Gradec svojo dokončno srednjeveško podobo, ki se tudi v naslednjih stoletjih ni več spreminjala. Pomen mesta je v 16. stoletju nedvomno velik in ima poleg trgovskega tudi strateški pomen. Skoraj ni vladarja v tem času, ki ne bi vedno znova mestu potrjeval njegovih mestnih in

svobodnjaških pravic, da bi si zagotovil lojalnost meščanov.

V naslednjih stoletjih mesto razen nekaj za ta čas običajnih požarov ni doživelo večjih pretresov. Na tem področju ni bilo večjih vojnih operacij in zato mesto tudi ni dobilo prenovljenega in pojačanega renesančnega mestnega obzidja, kot so ga dobila mesta kot Ptuj ali Maribor. Obdržalo je staro, srednjeveško obzidje, katerega lahko vidimo še danes. Edini omembe vreden dogodek je velik požar, ki je razen špitala, špitalske cerkve in Rottenturma popolnoma uničil celotno mesto. Ta požar je lahko povzročil začetek počasnega propada mestnega obzidja, ki začenja v tem času izgubljati svoj pomen. Dokončni propad mestnega obzidja in zadnjo mestno preobrazbo pa je povzročil velik požar leta 1811. V času po tem požaru je mesto oziroma današnje zgodovinsko jedro dobilo sedanjo podobo. Drug za drugim so padli obrambni stolpi in mestna vrata, zidovje so podrli ali nanj naslonili nove stavbe, stavbe v mestu so na novo gradili ali pa jim dali nove fasade. Na karti Franciscejskega katastra iz leta 1823 stolpov in mestnih vrat ni več, le liniji obzidja lahko še sledimo med stavbami ter sklepamo na obliko in razsežnost srednjeveškega mesta.

Kljub vsemu pa nam je čas le dopustil, da je nekaj tega obzidja prišlo do nas. Skriva se v hišah v Ozki ulici, omejuje stavbne parcele ob bolnici, razmejuje vrtove ob Sejmiški ulici, najlepše pa se nam prikaže na vrhu naravne škarpe južno od Rottenturma ob potoku Suhadolnici.

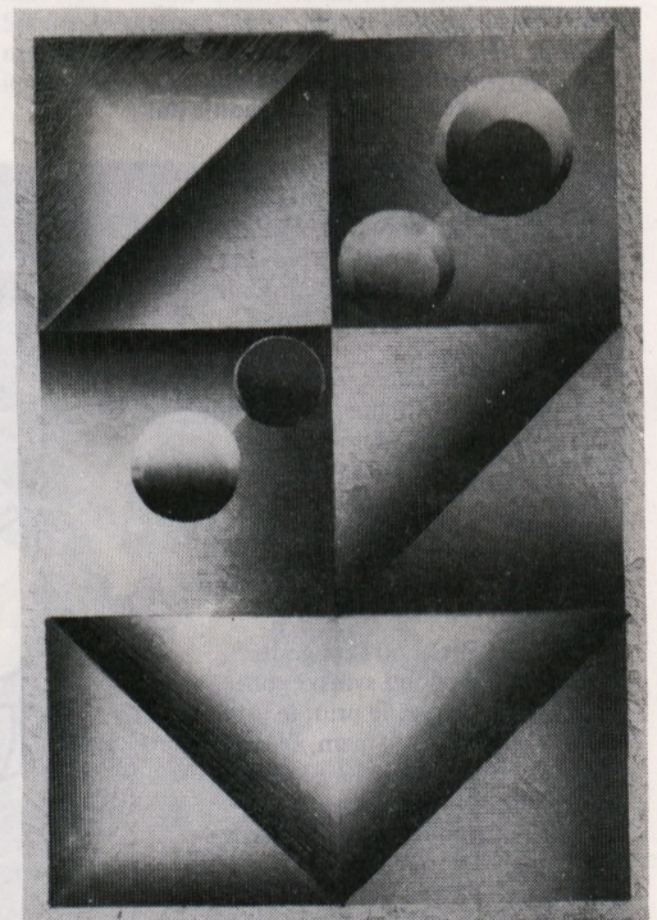
NIKO R. KOLAR

TADEUSZ LAPINSKI

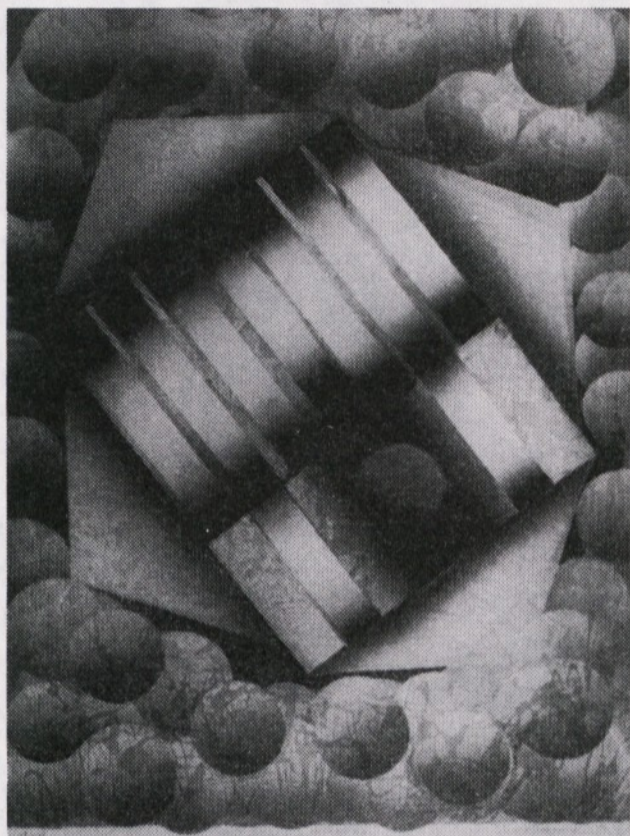
Tadeusz Lapinski, rojen leta 1928 v Rawie Mazowieckiej na Poljskem. Študiral je na Akademiji za likovno umetnost v Varšavi, kjer je leta 1955 diplomiral. Kasneje se je študijsko izpopolnjeval pri prof. S. Samborskemu in J. Pakulskemu (litografija). T. Lapinski je redni član Združenja likovnih umetnikov Poljske.

Zdaj živi T. Lapinski v ZDA in je redni profesor na Univerzi v Marylandu.

Tadeusz Lapinski se je po preselitvi v ZDA (1968) začel zelo hitro uveljavljati kot izvrsten grafik, posebej specializiran za področje litografije. Inovacije, ki jih je uveljavljal pri litografski zvrsti likovnega izražanja, so nepričakovano pritegnile in presenetile poznavalce likovne umetnosti. Dejstvo je namreč, da je avtor vnesel v litografijo toliko novosti kot nihče pred njim. Predvsem je presenetil z barvno niansiranimi površinami litografskih listov, ki so največkrat bili obdelani trodimenzionalno. Preden zapišemo kaj več o tehnoloških dosežkih umetnika, moramo najprej opozoriti na nekatere značilnosti, ki so dočakale Lapinskega ob prihodu v ZDA. Avtor rad omenja, da je njegovo prvo soočenje z ameriškimi tehničnimi dosežki naredilo nanj izreden vtis in ga dobesedno očaralo (Programi NASE, vsakodnevni podatki o vesoljnih razmerah, astronavtika nasploh, računalništvo, promet in zveze itd.). Skratka, Lapinski je že takoj v začetku v prvi fazi svojega "ameriškega" ustvarjanja začel učinkovito povezovati mehansko materijo s naravo. Sicer pa je tudi dolgo nosil v sebi najgloblja spoznanja vseh značilnosti Poljske, ki so se nanašale na življenjska okolja in se že zaradi tega ni mogel in smel podrediti težnjam, da bi segle globlje v matematično-optične konstrukcije. Omenjeno vztrajanje se mu je še posebej obrestovalo pri natisu ciklusa grafik, ki jih je ustvaril ob priložnosti popotovanja po Braziliji. Ta cikel je nenavadno bogat s kolo-

Tadeusz Lapinski, barvna litografija, 1975, Vesoljska gnezda

Tadeusz Lapinski: barvna litografija, 1979, Ognjena ptica

rističnim izborom (heraldični učinki zlata in srebra), ki nam dobesedno označuje atmosfero in specifičnosti južnoameriških tradicij, s poudarkom na ohranjanju vsega tistega, kar je vredno in dragoceno v življenju ljudi in narodov. Kasneje je T. Lapinski z doslednim raziskovanjem in eksperimentatorskim delom prišel do novih spoznanj in ustvarjalnih rezultatov. Druga faza ga je privedla do sfere kozmosa (Kozmični pejzaži, Dragulji z lune, Osamljeni planeti itd.), Zavedanje, da danes človek zelo hitro prodira v vesolje in da od tam prinaša najrazličnejša spoznanja, je avtorja preželo do takšne mere, da mu ni pretežno izpovedovati vseh slutenj in pričakovanj, ki nam jih vesolje ponuja. Vsekakor pa Lapinskega ob tem zanimajo dimenzije prostora in izmerljivost vseh razsežnosti, do katerih lahko prodre človeški um. In ker si le na tak način Lapinski ustvarja vizijo (prihodnjega) tehničnega sveta, mu moramo priznati, da nas prijetno prepriča z estetsko dovršenimi značilnostmi prostora (Brezvočni prostor, Prostorske spremembe, Prebujanje magnolije itd.), ki ravno v tej tretji fazi dobiva že nove ambientske forme. S tem, ko se je avtor dokaj hitro izognil vsem neznankam tehničnega nadvladovanja prostora in ko je litografske liste oplemenitil z nadaljnimi vsebinskimi zasnovami (Čarovniško gnezdo, Usta narave, Dimenzionalni zmaj itd.), nas je zavestno pripeljal do razmišljanja za prihodnost in razčlenjevanja vsebine za preteklost. Vsekakor velja poudariti, da je Lapinski mojster tehnološke obdelave litografije in mu zategadelj uspeva edinstvena transformacija prelivov barv z aluminijastih plošč (premazanih z multi barvami) na liste. Na omenjene plošče avtor tudi direktno skicira-riše, v tem smislu se poslužuje raznih filtrov, zadostuje pa mu tudi kopirni papir. V takšnih primerih mu mora biti za podlago (tekstura senzitivne emulzije) posebej pripravljen premaz plošče. Lapinski je inovator še za nekaj postopkov tehnološke narave, ki jih tudi sicer sam uporablja, hkrati pa svoje znanje in iznajdbe strokovno posreduje študentom litografije na Univerzi Maryland v ZDA.

KAREL PEČKO

BOGDAN BORČIČ

Narava in človekovo okolje sta bila vselej tisto, kar je sooblikovalo umetnikovo samoniklo osebno indentiteto.

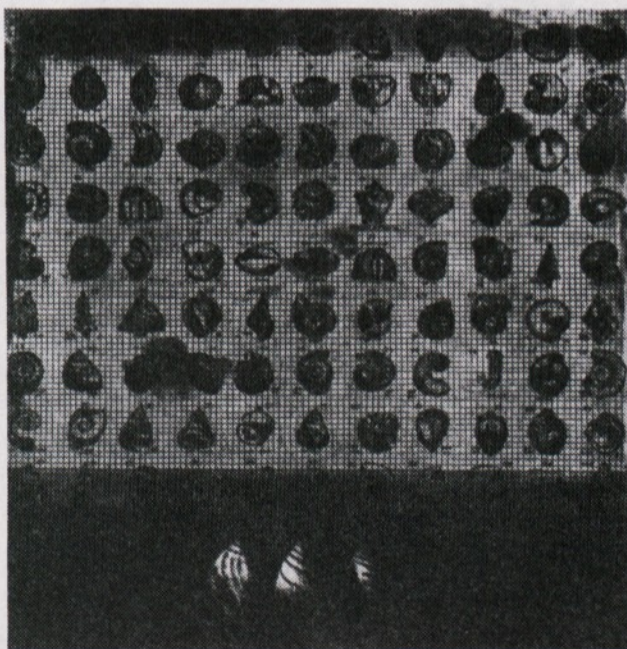
Tako je tudi pri Bogdanu Borčiču, saj so elementi v njegovih grafikah, kot so školjke, ribiško orodje, čolni in primorski pejzaži, vezani na njegovo otroštvo in organsko povezani s človekom in zemljo, naravo in kulturno mediteranske civilizacije.

Borčič se predstavlja z 38 deli v Umetnostnem paviljonu in 16. listi v galeriji Mladinske knjige, ki jih je ustvaril od leta 1965. dalje.

Omeniti velja, da je Borčič v teh letih opustil slikarstvo in se zavestno odločil za grafično zvrst, ki jo mojstrsko obvladuje z upoštevanjem mnogih izkušenj, ki so jih v grafični svet in tradicijo vnesli stari evropski in svetovni mojstri.

Školjka, ki je bila skozi stoletja predmet likovnih poskusov od Leonardovih rokopisov, Dürerjevih perspektivnih zasnov, do prikazov školjk v 16. stoletju in pozneje, je element, ki je pri Borčiču povezan s študijem in razmišljanjem o naravi in strukturi umetniške transformacije naravnih vizuelnih vtisov v trdnejšo in urejeno likovno zasnovo. Njegovo razmišljanje in iskanje sega v nenavaden fantazijski prostor, v imaginarno sfero in ni mu do tega, da bi znanstveno razčlenjeval nekakšne matematične formule, četudi njegova repetitivna, notranja ritmika in spiralni zavoji školjke in spremljajočih elementov spominjajo na kompjuterske sisteme.

V primerjavi s slikarjem, je za grafika važno, da si vnaprej ustvari pregled nad kemičnimi in drugimi procesi, ima predsta-

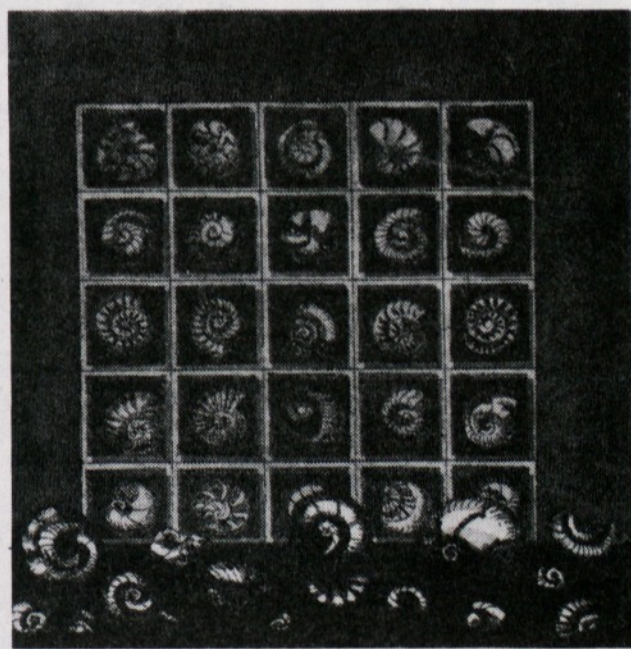

Bogdan Borčič: Fosili I., 1975, barvna jedkanica in akvatinta

vo o zaključnem učinku, ki jo nosi v sebi. Borčič obvladuje tehnično plat grafike do popolnosti. S kombinacijami jedkanice, barvne akvatinte in tudi deloma mezotinte dosega visoko raven umetniškega izražanja. Končni umetniški učinek zavisi od globine jedkanja, plastike, tona in barvnih odtenkov. Pri globokem tisku je torej prava mojstrovina, kako barvo iz globin potegniti na površino papirja, da izvabi določeno reliefnost, tekturo in patino, ki ima prosen svojsten čar. Borčič je v dolgoletni praksi in kot profesor grafike na likovni akademiji prišel do spoznanja, da je njegova osnova ploskve — površina, na kateri zapisuje, registrira in razporeja izbrane elemente v harmonično celoto in odklanja nekakšno okno v prostor in odpiranje stene za vsako ceno. Meni, da je to naloga drugih medijev. V vsebinskem smislu mu gre za sporočilo, ki ga navaja z nekakšnimi simboli in znaki, med katerimi zasledimo drobne risarje, pisane sledove na zidovih, papirju in drugi materiji.

Več klasične perspektive in opredelitve prostora zaznamo v grafičnem ciklu, ki je prikazan v galeriji Mladinske knjige. Gre za to, da je sporočilo kot tako sicer likovna komponenta, toda hote je postavil fabulo v ospredje. Ob samotnih in nežnih školjkah se odražajo nekakšne dolge sence, svojevrstna nadrealna svetloba in cevi, ki skorajda grozljivo spominjajo na vojne grozote. Temno ozadje, ki hkrati odpira prostor, pa še poudarja že tako utesnjeno atmosfero. Toda znotraj te Borčičeve predstavitve, tako v Umetnostnem paviljonu, kot v Mladinski knjigi, so vidni premiki, kot da se mojster poslavlja od doslej tretiranega sporočila in išče nove likovne procese. Spremlja ga odločilna misel, da je vsaka grafika v bistvu rojstvo nove. Školjka izginja, ostaja le polje z jasno opredelitvijo temnih in v večjem razmerju svetlih ploskev.

In to misel je umetnostni kritik Tomaž Brejc takole označil: "V zadnjem času nastajajo grafike, ki so samo še ikonoklastične bele poljane, z drobnimi znaki, sedaj samo še miniaturizirani obrisi, resnični fosili nekdanjih dokumentarno bogatih prikazov školjk. Toda pogled od blizu, kot ga zahteva njegovo resno in preudarno delo, nas prepriča, da raste in napreduje prav tako, kot se spenja špirala njegovih školjk."

Bogdan Borčič: Fosili II., 1975, jedkanica in akvatinta

JANKO DOLENC

Ob jubilejih se človek navadno ozre na prehojeno pot, na uspehe in neuspehe daljšega obdobja. Tako se je tudi Janko Dolenc, kipar samouk kot šestdesetletnik umaknil v zatišje svojega ateljeja, kjer lahko ob pripravah na svojo prvo večjo retrospektivno razstavo s ponosom zre na dvajset let uspešnega ustvarjalnega dela. Začeti ni bilo lahko, še zlasti, ker mu usoda ni naklonila, da bi od začetka stopal pod okriljem toliko opevane, včasih pa varljive muze Umetnosti.

Najbrž tudi ni bilo naključje, da je sin podobarja in pozlatarja iz Rečice ob Savinji sledil umetniškemu duhu svojega očeta, četudi veliko let kasneje. Vendar lahko dednemu elementu in okolju, kjer je zrasel, pripišemo le kanček nagnjenja, ki ga je vseskozi nosil v sebi in ki je izbruhnilo iz njega šele takrat, ko je bil že zrel mož — mož, ki se je v rani mladosti kalil ob bedi in pomanjkanju, kot mladenič je videl propadanje razsule družbe, dozoreval in dozorel pa je ob nastajanju in gradnji nove domovine. Služboval je na različnih delovnih področjih in šele kot štiridesetletnik se ni mogel več upirati skušnjavam predolgo zatajevane likovne govornice. Ne glede na to, kam segajo njegove korenine ter da je mož generacije, ki je doživela najtrše in najlepše čase povojne graditve, je Janka Dolenca, klenega kiparja s samosvojem izrazom, izoblikovalo le trdo delo in vztrajnost.

Začenjal je kot slikar in grafik, vendar je kmalu spoznal, da bo njegova ustvarjalna sila dobila enakovredno moč le v odpornejšem materialu. Dolenc ni veliko iskal in morda si je ravno zaradi tradicij očetove rezbarske delavnice izbral les.

V prvih plastikah, ki so nastale okrog leta 1959, že lahko zaslutimo smer Dolenčevega današnjega ustvarjanja. Vendar pa je umetnik izpoved v sebi predolgo zadrževal, tako da je bila čista fabulativnost tista, ki je najprej izbruhnila. Ob idejah, čustvih in spoznanjih se je le težko poglobil v čisto likovno izraznost. Pri ustvarjanju je spontano sledil dletu, ki ga je vodilo v načinu najlažje predstavitve neke pripovedi — realizmu. Tako so nastali posamezni človeški liki, ki so nosili v sebi zgodbe, katerih mnogoterost se je omejila le na en lik. Plastika, Kmečka žena, ki ji še primanjkuje večjega kiparjevega prijema, jasno kaže, da to ni le posnemanje vernega ženskega lika, ki si trudno zastira obraz. To je življenjska zgodba žene, je njena preteklost, sedanost in bodočnost. Je mit, osebna izpoved upodobljenke in ustvarjalca, hkrati pa je to slovenska kmetica. Podobno so zasnovane tudi plastike Pohorski drvar, Kovač in Talec, kjer je bil kipar ob poudarjanju pretiranega patosa še vedno premalo dosleden v likovnem izrazu.

Relief je dopuščal Dolencu večjo možnost, da ob svojih začetkih sprosti fabulativnost. Ploskev prenese več

figur hkrati in še tako skop prostor odigra pomembno vlogo. Relief Umirajoče Pohorje 1970 je kljub šibki zasnovi napreden. Zasledimo že značilno Dolenčevo tipiko obrazov in ekspresivno poudarjanje detajlov. Sočasno, to je v sedemdesetih letih, pa so nastale plastike, prve prave predhodnice današnjih. Jokajoča, Prepovedana ljubezen, Osamljena, Zapuščena in druge, potem kompozicije na temo družina, prizori iz NOB in vseplošne teme, kot na primer: Dileme človeštva, Številke, Znanilec miru, Nesrečniki, Pod težo življenja, Nemočni, Hirošima in druge so dela, kjer skupaj s pripovednostjo že vidimo doslednejši kiparski prijem.

Dolenc stilno še vedno niha med realizmom, ekspresijo, čistimi kubusi in impresionistično trepetajočo obdelavo.

Sedemdeseta leta Dolenčevega ustvarjanja so najbolj bogata, tako na področju vsebinskega kot stilnega zorenja. Zgodba se je počasi zreducirala, nastopajo le še najpomembnejši akterji, simboli neke žive pripovedi. Takšna pa niso le plastike, temveč tudi reliefi, grafike in pasteli, čeprav njihova ploskev naravnost vabi, da umetnik izpolni praznino. Ravno ob grafikah in pastelih pa postane jasen naslednji pomembni trenutek, ob katerem spoznamo, da se je Dolenc dokončno odločil in ostal kipar. Kadar riše ali slika, so to v bistvu osnutki plastik. Dolenc je bil vseskozi kipar in vse, kar je ustvaril kot grafik in slikar, je bila le predpriprava in kratek intermezo v načinu umetnikovega izraza, ki doseže vrhunec le v obdelovanju lesa. Končno je odkril sebi najprimernejši likovni jezik. Poznavalec lahko dela umetnika, ki ga ni izšolala akademija, prepozna že na prvi pogled. To niso več modiglianijevske figure, niti vplivi primitivnih umetnosti in tudi osupljiva podobnost s srednjeveškimi plastikami ekspresionističnega izraza ne more zmanjšati osebne Dolenčeve likovne in izpovedne abecede.

Od leta 1972 pa vse do danes je njegova ustvarjalna rast vse bolj očitna. Izpiljen slog v obdelavi lesa si je podredil figuro, ne da bi okrnil njeno izrazno moč. Še več — umetnik mojstrsko obvlada dletu in tako naglašata hotena čustva. Tokrat že ravna z vertikalami, horizontalami in diagonalami nadvse premišljeno. Pri tem ga vodi z delom in študijem pridobljena estetska norma — ničesar premalo — niti preveč.

Pri Dolencu nimamo nikoli občutka, da nasilno posega v les. Neposredne in lahkotne so nove oblike, ki nastajajo kot preobrazba tega žlahtnega materiala. Materija oživi in dobi trajno vrednost, ne da bi bila okrnjena naravna lepota lesa. Tudi patina je vedno podrejena naravni barvi lesa, trajno jo varuje in oplemeniti. Umetnik zavestno pušča, da nasproti prefinjeni obdelavi z dletom učinkujejo naravne strukture lesa. Sprva je Dolenc obdeloval površino s trepetajočimi, drobnimi in neenakomernimi sledovi dleta, ki so dajali plastiki impresionistični učinek. Morda je pri načinu obdelave, kjer se lomijo svetlobe in sence, še najočitnejši Napotnikov vpliv. Slehera nadaljnja primerjava med Napotnikom in Dolencem pa bi bila docela zgrešena. Dolenc ljubi les podobno, kot ga je ljubil Napotnik, in s svojo izpovedjo je vdahnil v les del sebe, vendar pa velikega mojstra poetičnega realizma ni skušal posnemati. Slovenija je imela le enega Napotnika in tudi Dolenc je dovolj močna umetniška sila, ob kateri je tudi podobnost z akademskim kiparjem Jarmom zgolj slučajna.

Dolenčeve skulpture niso stilno opredeljive in vezane na čas trenutnih sodobnih stilnih tokov. So osebna izpoved dolgoletnih življenjskih spoznanj, ne glede na to, da se je njegova tematika skrčila predvsem na obravnavo motiva ženske in matere.

Ob pregledu Dolenčevega opusa se kaže strm vzpon in izpopolnjevanje umetniškega snovanja. Tu ne gre za večja odstopanja v vsebinskem, stilnem in formalnem pogledu, temveč za logičen razvoj ustvarjalčeve osebnosti in s tem tudi njegove likovne govornice. Umetnik je dozorel v svoji izpovedi. Stilno se ni poskušal opredeliti, temveč se je ob pretvarjanju vizij v likovni jezik izoblikoval tudi v formalnem in stilnem pogledu. Dolenca njegov idejni svet ne omejuje in tako ne ostaja hote "neveden" in usmerjen izrazito navznoter, kot je to bistvena značilnost in kvaliteta "naivcev". Nasprotno, Dolenc je kot umetniška osebnost angažirano prisoten v času in prostoru, ki pogojuje in sooblikuje umetnikovo ustvarjanje. Študijski prijem je zanj važna komponenta, ki pripomore k večji izčiščenosti likovnega izraza. Zato bi lahko sklenila krog, ki sem ga začrtala v poskusu kratkega orisa obširnega umetnikovega dela s tem, da je Dolenc dosegel akademsko raven in tako postal vidna umetniška osebnost v slovenskem likovnem prostoru.

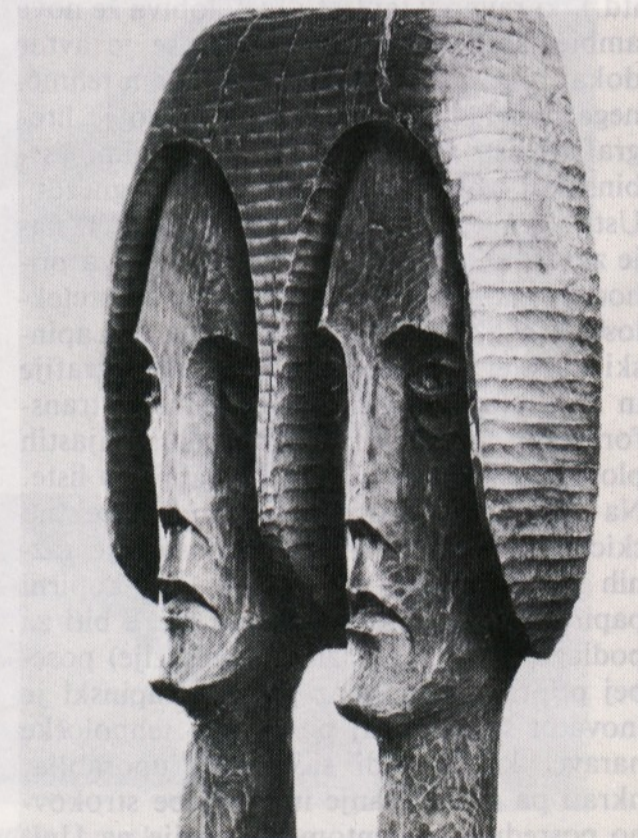
Milena Zlatar

Janko Dolenc: Koroški sekač, 1980 (detajl), hrast, 120 cm

Janko Dolenc: Dekle s Pohorja, 1979 (detajl), hrast, 114 cm

Janko Dolenc: Dve ženi, 1978 (detajl), hrast, 99 cm